Egon A. Jameson

MILIJUNI IZ NIŠTA

M O D E R N I   P I S C I

K O L O I I I   1 9 3 8   K N J I G A 3

EGON A. JAMESON:

MILIJUNI IZ NIŠTA

27 BIOGRAFIJA

PREVEO JAKŠA SEDMAK

Binozino »Kolo Modernih Pisaca« izlazi svakog drugog mjeseca. Kolo od 6 knjiga sastoji se od 4 knjige »Hrvatski Moderni Pisci« i 2 knjige »Moderni Pisci«. Kolo od 6 knjiga stoji 180 dinara. Pretplatnici mogu plaćati ili mjesečno po dinara 15.— ili kad prime knjigu dinara 30.—. Knjige izvan pretplate imaju drugu cijenu.

EGON A. JAMESON:

MILIJUNI IZ NIŠTA

CIJENA DIN 60·—

VLASNIK I IZDAVAČ: „BINOZA" NAKLADNI ZAVOD Z. S. O. J.

Telefon 96-51 - Zagreb VI - Dalmatinska 10 - Račun Pošt. šted. br. 37.389 i 38.288

TISAK „TIPOGRAFIJE" D. D., ZAGREB

SADRŽAJ:

PREDGOVOR

Sudbinu čovjek gdjekad sâm si kuje:
Zvijezde nisu krive, dragi Brute,
Slabići što smo, sami tom smo krivi!

(Shakespeare: »Julije Cezar«.)

U doba reklame valja izrijekom napomenuti: pri izboru i pri sastavu ovih biografskih crtica nije nitko utjecao na me. Većina svjetskih firma omogućila mi je na moju molbu da dodjem do njihovoga materijala za biografske podatke.

A evo opći tajni recept, po kojemu je većina »milijardera i milijunara iz ničesa« smiješala svoj čarobni napitak:

3 velike žlice sreće,
1 mrvičak šarma,
1 čajnu šalicu darovitosti,
50 kapi samopouzdanja,
1.5 litre optimizma.

To se dobro promućka i time se prelije 500 kilograma željezne marljivosti.

To je sve.

Želim čitaocu da u tima »Modernim pričama naše stvarnosti« nadje istu količinu okrepnog optimizma i životne odvažnosti, koja je mene, dok sam ih sakupljao i pisao, neprestano oduševljavala. A sebi želim, da kod drugog izdanja uzmoram napisati samo još jedno poglavlje s naslovom:

E. A. Jameson.

EASTMAN KODAK

O malom knjigovodji koji je noću živio sasvim drugim životom, kloneći se svijetla.

Mr. George W. Eastman morao je svako jutro odlaziti novom, tek nedavno sagradjenom, željeznicom u obližnji grad Rochester. Tamo je bio upravitelj prve trgovačke škole, a tek navečer vraćao bi se opet kući. Na stanici su ga obično željno očekivala djeca: dvije djevojčice i sin George. Izljubivši se, pošli bi svi zajedno k majci na večeru. Mali George trebao je da preuzme, kad ponaraste, upravu trgovačke škole, koja ih je prehranjivala.

Ali Mr. Eastman umrije iznenada ostavivši udovicu u prilično nesredjenim prilikama. I škola nije više donosila onaj dohodak kao prije. Georgeu je bilo tek trinaest godina kad je počeo zaradjivati: bavio se rezbarenjem pa je prodavao drvene rezbarene stalke za knjige. Prvi čisti dobitak od pet dolara uloži na svoje ime u banku.

»Valjda ne misliš ostati dovijeka stolar?«, zapita ga jedared neki prijatelj pokojnog mu oca. »Izuči kod mene knjigovodstvo, mladiću, postani valjan knjigovodja pa ćeš jednom, kao ja, postati sretan agenat osiguravajućeg društva! Platit ću ti tri dolara na nedjelju!«

8. marta 1868. počeo je trinaestgodišnji George Eastman raditi u uredu osiguravajućega društva. Živio je što je mogao štedljivije i bilježio je u zasebnu knjigu sve svoje primitke i izdatke. Prve je godine prištedio 39 dolara. To je bio sebi od usta otkinuo. Samo jedared, na svoj 14-ti rodjendan, bacio se u trošak, izdavši toga dana za sladoled golemu svotu od 65 centsa. Druge godine zabilježio je prvi put izdatak za osam fotografija postigavši, uza sve to, uštedu od 42 dolara!

1870. prijedje drugoj firmi, kod koje je primao već 35 dolara mjesečno. Te je godine uštedio 125 dolara. Naredne je godine imao velikih izdataka, jer je polazio plesnu školu. Zaštedivši do godine 1872. svega 516 dolara, kupi jednu akciju za 500 dolara. Majka je s uživanjem pratila napredak svog valjanog sina, koji je sada zaradjivao već 47 dolara na mjesec. Bio je i sebe i majku osigurao, a mogao je polaziti i na izlete: na Niagaru, u Boston, Portland, mogao je pecati, jedriti na jedrilici i polaziti plesove. Naskoro je mogao u svoju knjigu zabilježiti izdatke za cvijeće poslano Miss P., a s majkom je mogao katkada zaći i u koji restaurant, jednom riječju: mogao je već da troši na luksuz!

1874. postade knjigovodjom banke, koja mu je poslije dvije godine plaćala 1400 dolara godišnje. 1877. imao je u banci na svome kontu već 3600 dolara, iako je majci bio kupio nov namještaj, ne zaboravljajući ni na svoju udobnost i razonodu.

Majka mu je bila presretna, jer je sada ponovno doživljavala nekadašnje sretno doba. Ali njen dobri sinak George nije ipak bio zadovoljan, ni sadašnjošću, ni budućnošću. Život kraj tih dosadnih bančinih knjiga nije ga mogao zadovoljiti.

Bio se sprijateljio s fotografom Georgeom H. Monroe iz istoga mjesta. Kod njega je naučio i fotografirati, što u ono vrijeme nije bilo lako. Eastman naskoro nadmaši svog učitelja, a njegova knjiga iskazuje u to vrijeme mnoge i velike izdatke za fotografske potrepštine i knjige.

Jedne večeri pročita u engleskom stručnom listu »Almanac« recept kako se pravi mazivo od želatine za premazivanje staklenih ploča, da bi postale što osjetljivije na svijetlo, pa se odmah dade na pokuse, koji su ga toliko oduševili, da je po čitave noći pravio razne pokuse spavajući samo nekoliko sati, jer je inače, preko dana, bio zaposlen u banci. Šef mu naskoro opazi na neispavanom licu i po prekomjernom zijevanju, da nešto nije u redu, pa ga poče opominjati. Da tome izbjegne mladi George je odsada nedjeljom čitavi dan, sve do ponedjeljka rano, prospavao,

samo da ugrabi vremena za svoje pokuse, a da mu kod posla u banci ne smeta umor.

Bilo mu je pošlo za rukom da sastavi naročitu smjesu za premazivanje staklene ploče da postigne što veću osjetljivost, pa je u svojoj duši već pomišljao na to, da bi bilo dobro urediti tvornicu za fotografske ploče. Ali kako da dodješ do potrebnog novca? Sjeti se najzad svoga strica. obrati se njemu, ali ga ovaj odbije, čudeći se da mu sinovac radi fotografske igrarije kani napustiti tako lijepo i unosno mjesto bankarskoga knjigovodje.

Ne preostade mu drugo nego da si sam pomogne. Digne, dakle, iz banke svu uštedjevinu, preudesi jedan dućančić kao laboratorij i najmi jednog mladića. Dok je Eastman preko dana radio u banci, ovaj je premazivao staklene ploče Eastmanovom emulzijom. Navečer bi pokupio sve gotove ploče i rasprodao ih svojim znancima u okolici. Pošto je htio da prati svu stručnu literaturu, poče marljivo učiti njemački i francuski.

Dobivši u julu 1879. dopust od banke, otputuje u London, koji je u ono vrijeme važio kao središte medjunarodne fotografije. Tu prijavi svoj prvi patent: »Poboljšana procedura kako se prave ploče premazane suhom želatinom za upotrebu pri fotografiranju.« Jednom odvjetniku preda svoje zastupstvo i započe pregovore s kontinentom. Vrativši se kući saopći prvi put prijateljima, da namjerava podići tvornicu fotografskih ploča. A u aprilu 1880. najmi treći sprat jedne velike zgrade usred Rochestera, uredivši mnogo kamera za razvijanje, kopiranje, za eksperimentiranje. Sam je onamo dolazio tek kasno popodne, kad bi prestao raditi u banci, jer je bio tako oprezan da je još uvijek zadržao svoje dobro mjesto u banci. Zato nije nitko imao ni pojma o tome što taj mladić izvan banke radi.

Naskoro prijavi drugi patent: »Vanredno praktična procedura za svakoga, kako svatko može da napravi fotografske ploče svake količine«.

Njegova je »kuća« već poslovala s najvećom njujorškom firmom Anthony. Ta je bila naručila od njega ploča za tisuću dolara. A jedva da je bilo prošlo tisuću dana od

onda kad je kod prijatelja počeo učiti onaj primitivan način fotografiranja, i već su novine svega svijeta hvalile njegove ploče, koje počeše sa svih strana svijeta naručivati. Čak je i britanska i američka vlada nabavljala kod njega ploče.

Na Badnjak 1881. obradova ga majka radosnom viješću: da su njeni prijatelji, Colonel Henry Alvah Strong i njegova žena, odlučili da mladom Mister Georgeu stave na dispoziciju tisuću dolara u svrhu da izgradi svoje poduzeće. To je bio prvi tudji novac, koji je povjeren Georgeu. On prije svega ostavi svoje mjesto u banci i prione sasvim uz svoj vlastiti posao. Već u janaru 1882. poveća svoju tvornicu, koja je, iako je bilo zimsko doba, dakle nepovoljno za fotografiranje, jedva mogla dosta producirati — toliko je dolazilo narudžaba! Colonel Strong uloži još 5000 dolara.

Jedno jutro dodje iz New Yorka pismo koje nije sadržavalo narudžbu. Bilo je od glavne mušterije — od Anthonya. Javljala je da dobavljene ploče ne valjaju, da su sve slike snimljene na njima zamagljene, i da mušterije listom vraćaju ploče.

Kako molim? Što se desilo? Tko je bio zamagljen?

Eastman pročita pismo još jedared, još deset puta. Rečenicu po rečenicu, riječ po riječ. Nije mogao da vjeruje očima! Što to znači?

Onako uzbudjen odleti k prijatelju Strongu. Ovaj problijedi kao krpa. Zbogom 6000 dolara! Ali Strong nije bio uzalud nekada vojnik. On odgovori kratko: »Well!« i pošalje svog mladog kompanjona smjesta u New York k Anthonyu. Eastmann vidje tamo na svoje oči čitave bregove vraćenih ploča.

Koji je to vrag u njima? Možda im je naškodila promjena temperature?

»To je malenkost«, reče, smiješeći se kao da se nije ništa desilo, plati 5000 dolara u ime otštete i vrati se kući.

To mu je bio najteži udarac u životu. Za 5000 dolara imao je gomilu stakla u laboratoriju, stakla koje nije imalo vrijednosti.

Zaključa se u sobi i stane istraživati uzroke zašto su ploče zamagljene.

Ali i nove ploče, premazane njegovom isprobanom emulzijom, isto tako nisu valjale — bile su i one zamagljene!

Pravio je stotine pokusa. Nije mogao da pojmi zašto danas nešto ne valja što je jučer valjalo!

Mijenjao je mješavine, temperature, pokušavao je ponovno raditi po starom receptu, kojim je već godinu dana postizavao zamjerne uspjehe po čitavome svijetu. Ali sve uzalud — ništa mu više nije polazilo za rukom!

Medjutim su se gomilale tužbe starih prijatelja, a osim toga su i nove mušterije listom opozivale narudžbe.

Nije bilo druge: Eastman morade otpustiti svoj personal i od dotadašnje velike tvornice preostade mu samo još laboratorij. Tako prestade zlatni sanak o neobičnom uspjehu!

On uza sve to nije odustajao od borbe. Od pet sati izjutra pa do jedan sat po ponoći pravio je samo pokuse, na svega četiri stotine šezdeset i devet raznih načina nastojao je doskočiti zlu, koje se bilo pojavilo na njegovim pločama. U jedan sat noći bi se strovalio na otoman i stao bi gutati cowboyske i detektivske romane da se osvježi. Tri pune nedjelje nije ni oka stisnuo.

11. marta 1882. posjeti ga izjutra Colonel Strong i pokaže mu prve novinske članke, koji su navještavali Eastmanov slom. Na njegov nagovor podje George s njime u Englesku i tamo počnu evropskim pomoćnim sredstvima pregledavati svoj amerikanski materijal dok, najzad, ne nadjoše pogrješku. Uzrok zamagljenosti je bila nekakva kemijska malenkost, koju nisu mogli otkriti u Americi pa zato je nisu mogli ni odstraniti.

16. aprila već su bili opet kod kuće. Eastman se zatvori u svoj laboratorij, koji ponovno otključa tek 26. dana istog mjeseca. Ali poslije toga nije više nijedna ploča bila zamagljena. Jedino je 28-godišnji gospodin Eastman bio osijedio.

28. aprila 1882. bilježi u svojoj kontoknjizi drhtavim rukopisom pozajmicu od 600 dolara na 10 dana, a koncem godine polaže na sto kao prvi profit nekih 15.000 dolara.

Nije to išlo glatko kao u kakvom romanu s dobrim svršetkom! Naprotiv: pojavila se sada već i konkurencija, cijene su padale, konjunktura je bila jenjala te mnoge firme i propadoše. Nestajalo je povjerenje kapitalista u tu struku, pa tako i mogućnost daljnjeg razvitka. Eastman se unatoč svemu održa: Kako ga nije bila progutala ona magla, tako ga nije slomio ni ovaj potres.

Već se davno bavio mišlju da staklenu ploču nadomjesti papirom. Eksperimentirao je tako dugo, dok nije napravio film. Prijavivši patent, mogao je već za pola godine znatno povećati svoju firmu i njenu glavnicu.

3. oktobra 1884. objavio je u novinama ovu vijest:

»Društvena firma Eastman za suhe ploče i filmove povisila je dne 1. oktobra 1884. svoju glavnicu na 200.000 dolara pa će od januara 1885. pored svojih ploča staviti u promet jednu naročitu ploču od papira.«

Kao da je dirnuo rukom u osinjak — sa svih strana okomiše se na njega. Javljale se sumnje u pogledu valjanosti njegovih papirnatih svitaka, stadoše mu se rugati radi njih i okrivljivati ga, pobijajući njegovu »suludu« devizu: »svatko treba da umije fotografirati!« A kad se, u junu 1885. godine, usudio proreći: »Kamera postaje perom korespondenta«, sasuše na njegovu jadnu, sijedu glavu čitave kablove potsmijeha i poruge.

Ali njega to nije smetalo. On je svoj posao i dalje sve više i više razvijao. Na medjunarodnoj izložbi pronalazaka u Londonu dobio je Eastman najveće odlikovanje i njegov prvi filmski aparat kupio je engleski kraljevski par, Eduard VII. i kraljica Alexandra. Poslije toga nije mogao da odoliјeva silnim narudžbama. Okupio je oko sebe najbolje kemičare, prodavače i savjetnike i naskoro stadoše svuda nicati filijale, a tvornica mu se povećavala iz dana u dan. Ali ona izgori 1888.

Eastman upotrebi četvrtgodišnju stanku — dok se gradila nova tvornica — na konstruiranje svog prvog »fotografskog aparata za svakoga«. Mnogo je razmišljao kako da ga nazove, jer je za mnoge artikle važno kako se zovu. Po majčinom djevojačkom prezimenu uze prvo slovo — »K«. Činilo mu se da je snažno i da dobro zvuči i da ga svak može lako izgovoriti. Dva takva slova su još snažnija, još zvučnija!

I tako smisli ime »Kodak«, sasvim iz glave.

4. septembra 1888. prijavi svoj prvi »Nr. 1 Kodak«. Cijena mu je bila 25 dolara. Za pet sati napisa prvi udžbenik. Poslije mjesec dana slijedio je već »Nr. 2. Kodak«.

Novine poplaviše reklame o »Kodaku«. Karikaturisti, muzičari, pisci učiniše sa svoje strane sve da je to ime naskoro postalo popularno. O Kodaku nastadoše razne šale, ta riječ postade modom, a svuda si mogao čitati prava čudesa o uspjesima što ih postigoše otmjeni amateri tim aparatom.

Naskoro puče glas o novoj senzaciji: Eastman je bio pronašao film, kojim se može raditi bez tamne izbe, kome dakle ne škodi svjetlost dana.

Kao u neko čudo sve je upiralo oči u Eastmana, očekujući od njega svakih par mjeseci nov napredak.

1889. godina donije 116.000 dolara dobitka. 1890. povisi firma glavnicu na milijun, 1892. na pet milijuna dolara. Zvala se sada Eastman Kodak Company. Ni kriza 1893. godine nije joj mnogo nahudila.

Povoljnije godine 1895. i 1896. s prvim pravim automobilima, sa čeličnim kartelima Carnegievima, Rockefellerovima, s Edisonovim Vitascopom, Lumièreovim kinematografima donesoše i Eastmanu nove milijune. On je bio objavio prvi pravi pravcati pomični film. Oni osvojiše svijet, a firma stade neslućeno napredovati. Danas ona ima, pored svojih tvornica, čak i Eastmanov Univerzitet i Eastmanovu bolnicu.

Tako je, već godine 1892., onaj mali konto od pet dolara, koji je sebi otvorio dvanaestgodišnji dječak od čistoga prihoda svog rezbarenja, narasao tako silno da je sada, trideset i osam godišnji, njegov vlasnik postao jedan od najmladjih dolarskih milijunaša!

THOMAS COOK

Kako je Tommy pošao u boj protiv alkohola, da bi se vratio kao »prvi putnički maršal«.

Ostao je bez oca kad mu je bilo četiri godine. U desetoj godini morade napustiti školu, da bi i sam nešto zaradio, jer iza oca preostade njegovoj majci samo dućančić, u kojemu je prodavala papir. Mali Tommy je za jedan penny na dan radio u gradskim nasadima svog rodnog mjesta, engleskog gradića Melbourne u Derbyshireu.

Ujak John Pegg uze ga naskoro odatle k sebi kao šegrta u svoju tokariju. Ali Tommy nije bio ni tu zadovoljan, jer je želio da podje u svijet i da tamo potraži svoju sreću.

Majka najzad popusti i on se zaputi u bijeli svijet.

»Odakle si, mladi prijatelju?« zapita ga otmjen, stariji gospodin, kad se prve nedjelje našao u crkvi u gradiću Loughborough u Leicestershireu, gdje je iz starinske lijepe biblije, koju je bio ponio od kuće na put, pjevao za vrijeme službe.

»Dakle si pošao u svijet da nadješ posla? Eh, onda si stigao na metu«, izjavi mu ovaj kasnije, kad mu je Tommy sve ispričao: »Ja sam nakladnik baptističke općine. Nama trebaju putujući govornici. A u tebe je, kako sam maločas čuo, lijep glas«.

I tako Tommy stupi u baptističku štampariju, gdje za nekoliko godina izuči taj zanat, a osim toga nauči i govorničku vještinu. Kad mu je bilo 27 godina održa svoj prvi govor u nekom selu. Uspjeh je bio da se je u njega zaljubila kćerka seljaka Masona i da su se naskoro uzeli.

Poslije toga propješačio je mladi suprug neke 3000 milja čitajući bibliju i propovjedajući, sudjelujući u borbi

apstinenata sa čuvenim bratom Mathewom, kad je ovaj pošao bio u Irsku, da tamo vojuje protiv pijanstva.

Protivnik alkohola Thomas Cook postade tako čuven govornik. Pored toga bio je sebi, pomagan od svoga ujaka Johna, uredio malu tokariju u Market Harboroughu, jer se morao brinuti i za porodicu.

Glavno mu je zanimanje bio rad u antialkoholskom pokretu. Postavišę ga za tajnika trezvenjakâ, te je u tom svojstvu izdavao prvi engleski omladinski list toga mjesta.

Pretsjednik trezvenjaka u Leicesteru bio je tada Lawrence Haworth, direktor željeznice i član parlamenta.

I onog lijepog 9. juna 1841, kad je Cook zatvorivši dućan polazio pješke u grad Leicester, udaljen nekih 15 milja od Market Harborougha, trebao je baš taj pretsjednik Haworth da referira sazvanoj skupštini o koracima koje je bio poduzeo u parlamentu u korist trezvenjačkoga pokreta.

Thomas Cook je gotovo žalio siromašnog pretsjednika, koji imade i onako dosta brige sa svojom željeznicom, kojoj se svatko protivi i koja je, što je najglavnije, i skuplja od poštanskih kola, kojima svijet radije putuje.

Otpočinuvši malo kraj jednog potoka Thomas Cook se okrijepi jelom, a onda zaviri i u novine. Gle, gle, tu je baš i prvi godišnji izvještaj željezničkog društva, kojim upravlja njegov pretsjednik! Strašno: samo gubitak i gubitak! Svakim vozom putuje samo po deset putnika! Ono što su svi pametni ljudi proricali, to se je eto dogodilo: — željeznice se ne mogu rentirati. Oni koji su uložili svoj novac u željeznicu, sad mogu čekati dok budu vidjeli išta ili ništa od njega! Pa tko bi i dao deset šilinga za jedan mali put, koji može za cigla tri šilinga da prevali poštanskim kolima!

Tommy ustane i podje dalje, ali još uvijek razmišlja o onom što je pročitao.

Željeznica je, zapravo, pronadjena zato da se njome masa služi. Zar ne bi bilo pametnije da se svaki put poveze stotinu osoba po jedan šiling svaki, nego li deset putnika za pola funte svaki?

On, doduše, nema pojma o svemu tome i uvjeren je da se najjeftinije putuje na rodjenim nogama.

Doduše, to mora da prizna, njihove bi skupštine bile mnogo bolje posjećene, kad bi trezvenjaci i njihovi prijatelji imali priliku udobno, brzo i jeftino putovati u mjesto gdje se drži sastanak. Kako bi bilo divno, kada bi se u prekrasnom parku njegovog prijatelja Pageta u Loughboroughu mogli sastati i kad bi onamo mogli bez muke i jeftino doputovati svi članovi iz Leicestera.

Zar se ne bi moglo pokušati najmiti čitav jedan željeznički vlak? To zacijelo ne bi previše stojalo. Javit će se svakako trista osoba. Ako svak plati za put onamo i natrag malenkost od 3 šilinga, željeznica će imati lijepu zaradu, a apstinentski savez bi mnogo koristio svojoj ideji, kad bi tako kompaktno nastupio u javnosti!

Navečer predloži na skupštini u Leicesteru, da 5. jula podju svi posebnim vlakom k prijatelju Pagetu. Put ne će stojati više od 3 šilinga po osobi.

Oduševljeno se prima; pet stotina ljudi naručilo je karte!

Haworth, direktor željeznice i pretsjednik društva, obeća svoju pomoć Cooku.

Tajnik željezničkog društva pozorno sasluša Cooka.

»Ja vas doduše ne poznam, Mr. Cook, ne poznam ni vaš trezvenjački savez, ali sam čuo da ćete od mene najedamput kupiti pet stotina voznih karti. Pristajem! Platit ćete odavle do Loughborougha i natrag po jedan šiling za svaku osobu!«

Thomas Cook mu pruži ruku u znak da je sporazuman. Nato potpisa ugovor.

To je prvo privatno društveno putovanje željeznicom otkad svijet postoji.

Gospodin Cook ne može čak ni da se kući vrati, jer mu valja sve pripraviti; valja da pozove sve društvene članove, mora da razašalje vozne karte, mora da izradi vozni red itd., itd., ali on sav taj posao svlada s oduševljenjem fanatika.

5. jula marširaju protivnici alkohola na stanicu u redovima, sa zastavama, s glazbom i s raznim natpisima, što ih nose u povorci. Ima ih 570. Nije ni čudo, jer put onamo i natrag stoji samo jedan šiling!

Točno po štampanom programu gospodina Cooka, prvi privatni posebni vlak stiže na metu. Na stanici ga očekuje čitav grad. Svi su dućani zatvoreni, sve su škole raspuštene. Svijet je svečano obučen. Muzike sviraju svečane koračnice. Gradski načelnik pozdravlja goste, a u njihovo se ime zahvaljuje pretsjednik trezvenjaka.

Pjevajući prolazi povorka gostiju kroz grad okićen cvijećem. Naprijed stupa Thomas Cook sa ženom i sa sinom.

Taj izlet je neslućena propaganda za — antialkoholski pokret.

U parku se održava sastanak. Svi hvale Cooka, koji je omogućio da se sastane toliki svijet i koji nije ništa zaboravio što putnicima treba na putu.

Ali i antialkoholski pokret bilježi nevidjen uspjeh: stotinu i dvanaest prijava novih članova. To se dosele nije postizavalo ni za čitavu godinu dana!

Thomas Cook je mogao upravo još toliko vremena ugrabiti, da je skoknuo kući i prodao svoju tokariju i preselio se u Leicester, jer sada ga tude čeka velik posao: treba da priredi još daljnja putovanja pristaša apstinentskog pokreta. Ali i druge organizacije, koje su čule za čudesne uspjehe Cookove, obraćaju se redom na njega, mole ga neka i njima stavi na dispoziciju svoja iskustva, svoje dobre veze.

I prije nego li je mogao to sam opaziti, smatra ga čitava okolica najboljim organizatorom društvenih putovanja. Isprva mu, nakon svakog uspjelog izleta, poklanjaju po kakav počasni dar, ali on naskoro sebi zaračunava jedan malen iznos, jer, napokon, ni on ni porodica ne mogu živjeti samo od počasnih darova.

Pošto Thomas Cook još uvijek izdaje svoj dječji list, zapita se jednog dana, zašto ne bi organizirao i za mladež jedan lijepi izlet. I tako — izmolivši od željeznice što nižu

vozarinu za djecu — odveze 500 presretne djece iz grada na ladanje.

A zašto ne bih priredio takav izlet i za odrasle? zapita se poslije tog novog uspjeha.

U tu svrhu odabere zanimljivi grad Liverpool, kamo se ponajprije sam zaputi i gdje pregleda sve znamenitosti; a onda napiše »Priručnik za put u Liverpool«, taj prvi putni priručnik, u kojemu je sve točno naznačeno što će razgledavati na tome izletu.

Taj društveni zabavni izlet, prvi od kako svijet postoji, izvršen je lokomotivom »Raketom«, koja je Stephensonu kod natjecanja lokomotiva donijela zasluženu pobjedu.

U predgovoru spomenutog vodiča piše: »4. augusta 1845 u 5 sati ujutro polazi se sa stanice Leicester. Željezničko će društvo biti točno, pa to isto očekuje i od svojih gostiju.«

Vodič — danas bibliografska rijetkost — razgrabljen je za tri dana nakon izlaska, dok su vozne karte bile razgrabljene za jedan cigli sat. Cook morade taj izlet već 20. istog mjeseca ponoviti.

Thomas Cook ne može više da sam svladava posao. Zato najmi malu poslovnicu, namjesti knjigovodju. Sam se uvijek nalazi s bilo kojim društvom na putu po Engleskoj. Za neke krajeve uzima u najam i poštanska kola, a i parobrod »Eclipse« za izlet oko obale Walesa, pregovara s vlasnicima dvoraca o tome, kada može sa svojim putnicima doći da pregledaju njihove znamenitosti, te uvijek nalazi sve nove i nove čare koje treba da vide njegove mušterije.

Sama Engleska postaje mu već pretijesna; zato pomišlja na izlet u Škotsku. Sa svojim dvanaestgodišnjim sinom, koji imade za putovanje isto toliko smisla kao i otac, ide ponajprije sam u Škotsku, da na svoje oči sve vidi i da se sam uvjeri, da li je taj naum tako opasan, kako mu kažu prijatelji.

Tamo se nateže s raznim poduzetnicima prevoznih sredstava, jer valja putovati i poštom, i privatnim kočijama, i brodom, i pješke, i željeznicom, pa čak i jahati po

tegotnim stazama, dok stigneš u Glasgow, a kasnije i u Edinburg. Najzad sve udesi.

Za jednu euglesku funtu sterlinga odvede Cook 350 putnika i to srazmjerno dosta udobno od Leicestera u Edinburg.

Opet svečan doček, svečan banket, zdravice u čast Thomasa Cooka!

Njegova se firma razgranjuje. Množe se i ciljevi, koji Thomasu Cooku i sinu neumorno dolaze na um, o kojima pišu vodiče i kojima vode svoje klijente. Grad London mu zato predade 1851. monopol za čitavi transport prigodom velike izložbe u Hyde Parku. To čine i mnogi drugi gradovi, koji mu povjeravaju priredba te vrste. 4. jula 1856. odvaži se Cook na prvo društveno putovanje na Kontinent te vodi 300 putnika preko Antwerpena, Bruxellesa, preko bojnog polja kod Waterlooa, kroz Köln i Heidelberg, u Strassburg pa, preko Pariza, opet kući.

Prvo društveno putovanje u Švicarsku vodi, 31. jula 1864, on lično, dok druga partija putnika putuje sutradan. Tako je tisuću Britanaca moglo zajedno da promatra divote švicarskih planina i jezera. To je bila najveća skupina, koja je dotle došla u Evropu. Tom zgodom upotrebio je prvi puta svoje hotelske kupone, a i tumače za njemački i francuski jezik.

Malo po malo nisu mu dovoljne ni proširene prostorije u njegovoj leicesterskoj poslovnici. Zato se preseli u London, gdje sina Masona Johna upisuje kao suvlasnika firme. Onda se počinje zanimati za Ameriku, te vodi slobodne zidare po Evropi, poduzima putovanja u Jerusalim, prebacuje hadžije u Mekku, prevaža pariške bjegunce 1870., vodi strance u Egipat, gdje, 1884. godine, prevozi vojsku i svu robu na željeznicama i brodovima generala Gordona.

Medjutim je nekadašnji pješak Tommy prilično već ostario. Istupio je iz firme, oslijepio je i ponovno se počeo baviti trezvenjačkim poslovima.

Umro je 1892. godine kao starac od osamdeset i četiri godine, doživjevši još i to, da mu je sin počeo prego-

vore o osnivanju čitave mreže agencija po cijelom svijetu. Sin mu je umro osam godina kasnije, ostavivši fimu svojoj djeci. Posao se sve više razvija.

Danas se u upravi njenoj ne nalazi više nitko od Cookove porodice.

HENRY FORD

O »siromašnom Henry-u«, o »ludjaku«, koji je htio da za oca pronadje motorni plug, postavši pri tome prvi bilijunaš.

Povijest tog basnoslovnog uspjeha siromašnog seoskog mladića, koji je postao jedan od najbogatijih ljudi našega vijeka, počinje se ravno prije sto i deset godina. Tada je naime u seocu Brandonu u Irskoj ugledao svjetlost svijeta otac našega junaka: bio je to William Ford. U njegovim je žilama kolala smjesa engleske, škotske i irske krvi. Zastupana je dakle bila čitava Britanija. Svi su mu pretci bili seljaci, svi su morali teško raditi. Ali kad je William navršio dvadeset godina, uvidje, da ne će daleko doći u svojoj domovini, pa se zato iseli, godine 1847., zajedno s bratom Henry-em u Ameriku, naselivši se u Dearbornu u Michiganu, blizu mašinskoga grada Detroita.

Ali start je i tu bio dosta gadan. Sad je morao raditi u arsenalu, sad kao nadničar pomagati kod gradnje željezničkih tračnica; ali on je sve radio s nepresušnim optimizmom mladosti ne žacajući se nikakva posla, bio taj ne znam kako mučan, dok nije bio najzad toliko prištedio, da si je mogao sagraditi čednu kućicu s kuhinjom u kojoj je stanovao i u kojoj se nalazio otvoren kamin, i sa tri čedne prostorije. A poslije petnaest godina boravka u Americi bio si je 35-godišnji William Ford toliko prištedio, da se je mogao ogledati za ženom. U stvarima, koje se tiču srca, William nije volio prevelike romantične zaplete. U zemljeposjednika Patricka O'Hearna zaprosio je kćerku Mary Liticot, zapravo pokćerku Patrickovu, od koga je bio i zemlju kupio. Taj mu dade djevojku i on dovedu kući lijepu nevjestu, koja je bila napola Španjolka, napola Ho-

landjanka. Temperamentna, crnokosa mlada gospodja Ford hrabro je pomagala mužu, hraneći blago, muzući krave, praveći sir, maslac, pekmez, spremajući za zimu voće i povrće. A 30. jula 1863. ujutro nadje se prvo dijete. Bilo je muško. Nazvaše ga po stricu: Henry. Kao svi mladi supruzi i Fordovi su svoje čedo smatrali čudom od djeteta, nekim budućim bilijunarom. Poslije dvije godine rodi im se još jedan sin, John, onda se rodiše Margaret i Jannie — i najzad William i Robert. Najmladja kći i najmladji sin umriješe. Ostali ostadoše živi.

Kad je Henry bio navršio pet godina, morao je da ide dvije i po milje daleko u školu, naravno pješke. Bila je to neka koljebica s jednom crveno obojenom prostorijom; zimi se, štednje radi, nije grijala. Najbolji mu je školski drug postao James Ruddiman. Taj se kasnije oženio Margaretom, Henry-evom sestrom. U doba kad je Henry tek bio počeo polaziti u školu, mogao mu je otac da ponešto proširi kuću. Henry je pri toj modernizaciji neprestano lebdio u opasnosti, da mu njegov najmiliji kutić, to jest onaj otvoreni kamin, ne zamijene modernom peći. On je tu pred vatrom sjedio po čitave sate, rastavljajući i opet sastavljajući sve džepne satove, kojih se ma gdje mogao dočepati. Tako je živo želio da postane urarom.

Kasnije se počeo baviti u kuhinji — na veliku žalost majčinu, koja se nadje u tjeskobi — svakojakim eksperimentima, donoseći vodu, ne dozvoljujući da se baci ma i jedan zardjali nož ili kakva limena kutija. To mu je bio silno potreban materijal za njegove pokuse. Majci je stavljao pitanja, na koja, kako mu se majka jednom, sva uzdišući, potužila, nisi mogao odgovoriti ni za tisuću godina.

Jednom je sagradio nasip u seoskom potoku, da bi iskušao snagu vode. Henry ga je bio tako odlično podigao, da je radi njega nastala poplava, koja je uništila sva susjedna polja. Tatica je morao da plati lijepe odštete radi toga što mu je prvijenac bio toliko sklon pokusima. Od toga vremena susjedi su tvrdili da je Henry lud i da nikada ne će postati pošten težak. A mamica bi rekla: »To je neki osobenjak! Taj će se zacijelo jedared podati mehanici!«

A na to bi tatica Ford mirno i sigurno odvratio: »Ja ću mu već istjerati toga pundravca. Vidjet ćeš!«

Ali njoj nije bilo sudjeno da to vidi, jer kad je Henry-u bilo dvanaest godina, umrije gospodja Ford. Bio je to težak udarac za čitav njihov dom. Isprva je pomagala jedna udata rodjakinja, kasnije preuze najstarija kći odgovorno mjesto u kući i kod ognjišta.

Henry se je bez nadzora klatario kojekuda po okolici, gdjegod je bilo prilike diviti se kakvim strojevima. Radnici, s kojima bi se brzo sprijateljio, morali su mu protumačiti svaku pojedinost. Znao je čitave sate daleko otpješačiti, da bi mogao pregledati kakvu stojeću lokomotivu. Dječak ne bi propustio nijedne prilike, a da ne podje s ocem u veliki grad Detroit njegovim konjskim kolima. Detroit u ono vrijeme nije imao ni 100.000 stanovnika, ali je raspolagao znatnom mašinskom industrijom za zemljoradnju i za brodarstvo. Malome je seljačiću takav boravak u tom »velegradskom metežu« bio svaki put uzbudljiv dogadjaj i on je bio presretan što je smio da se tamo divi mnogim izlozima s preraznim strojevima.

Na jednom takvom putu začuše jedno jutro nekakav zaglušan štropot. Otac skoči s kola i primiri uzbudjene konje. I Henry se takodjer prestašen spusti s kola na cestu. Tada ugleda prvi put u životu nekakvo vozilo bez sprege i bez tračnica, koje je pokretala neka čarobna njemu nepoznata snaga. Vozač dapače zaustavi vozilo, da ne bi još više uzrujao konje. Henry se odmah nadje kraj njega i obaspe ga čitavom bujicom pitanja. Čovjek je htio da podje dalje, ali boy ga je toliko moljakao, dok onaj čovjek nije popustio, objasnivši sve potanko tome dječaku, koji je htio sve da sazna.

Kod kuće načini Henry drven model prema onom što je vidio. Samo je parni kotao bio nastao tako da je upotrebio neku staru posudu za ulje. I od toga vremena Henry bi sve svoje slobodno vrijeme ispunjavao samo još gradjenjem novih modela. Kad bi u kućanstvu ponestao kakav nož ili spremnica za viljuške, znalo se da je to najstariji upotrebio za svoje modele. Otac nije dalje mario za te

dječakove igrarije. On se nije ni za to brinuo, što mu druga djeca strastveno rado glume Indijance i princese. Tek kad ga je šesnaestgodišnji sin zamolio, neka mu dozvoli da se preseli u Detroit, probudi se tatica Ford i razbjesni se, te stane pričati »ludjaku« kako njihova porodica već stotine i stotine godina nalazi svoju sreću u seljačkom životu, proklevši zamamljivi veliki grad, koji će mladjariji samo bez potrebe zavrtjeti mozak. Ali on nije mogao razuvjeriti Henry-a. Taj ne odustade od svoga nauma, da u jednoj detroitskoj tvornici strojeva izuči praktično inženjerstvo, za čim je tako živo željkovao.

»Ti ćeš se već vratiti, momče!« prorokova najzad William Ford, uvidjevši, da mu najstariji sin nije doduše naslijedio sklonost prema seoskom životu, ali zato u punoj mjeri njegovu svojeglavost.

»Hoću, tatice, ali na stroju bez konja, koji će vući tvoje plugove!«

»Koješta!« odvrati tatica i uzrujan odvrati lice od svog »ludog« sina.

Henry se zaputi, s pet dolara u džepu, u veliki grad svojih snova, jurne tamo ravno u dućan, pred kojega se impoznatnim izlozima najduže divio strojevima. Dućan je pripadao društvu James Flower Company.

Henry se obrati poslovodji, kojemu je već prije bio pao u oči radi svojih smiješnih pitanja. Taj premjeri očima mršavo seljanče, lupne ga po ramenima i reče: »Dva dolara 50 na nedjelju! Stupi sutra ujutro u posao!«

Tko je bio sretniji od Henry-a Forda! Blaženstvo mu nije ni za dlaku popustilo čak ni onda, kad je unajmio sobu i kad se obvezao za nju tjedno plaćati tri dolara 50 centa. On stupi u nju, smjesta legne u postelju i otspava sve do sutra ujutro u šest sati. Tako divno nije se još nikada odmorio. Sat kasnije prijavi se naučnik Henry svome šefu te se odmah dade na posao, radeći sve do šest navečer s takovim žarom, kao da ima udjela u čistom dobitku. Svršivši posao sjedne na klupu u parku i tamo održa svoju prvu konferenciju. Odakle da uzme svaki tjedan po jedan dolar? Naskoro mu bje jasno: morao je još više raditi!

Očevom zaslugom poznavao je u Detroitu nekog urara Mc Gilla. I kod njega je kao dječak često bio i on mu je uvijek morao tumačiti sve novotarije. On ode do njega. Mc Gill ga zaposli četiri sata i to navečer, svaki dan od 7 do 11, kao urarskoga pomoćnika za dva dolara na tjedan.

Tako je živio dvije godine, radeći od sedam sati izjutra do jedanaest navečer, upoznavajući se sa svime što se god odigravalo u njegovoj zanimljivoj okolici. Do zore čitao je kod kuće najnovije knjige o strojevima, članke po listovima o najnovijim otkrićima i eksperimentima. Bili su to prvi sunčani traci doba tehničkog napretka, koje se pomaljalo.

Henry htjede da prištedi treću naučničku godinu. I sam šef mu potvrdi da je dovoljno izučen. Zato stade tražiti pomoćničko mjesto. U to mu se pojavi otac.

»Poklonit ću ti svoju najljepšu livadu! Okani se svojih ludorija, vrati se iz toga odurnoga grada! Ti si seljak, mjesto ti je na selu!«, moljakao je stari.

Henry razloži ocu svoj novi plan: on namjerava da napravi takove ure, koje će stojati samo nekoliko centsa i koje će na stotine tisuća raspačavati medju puk. Glavno je da se velika masa prodaje!

William Ford preču te maštarije svog pretjeranca sina. »Sagradit ću ti kućicu — namjestit ću ti ju — onda će se jednog lijepog dana uza te naći lijepa mlada ženica — onda . . .« Otac, zabrinut za svoga sina, postade pjesnikom u svojoj golemoj nevolji . . .

Henry nije sada više ništa odgovarao, isprati starca do kola, stisnu mu ruku i okrenu glavu.

»Ja znam«, doviknu mu William Ford, »da ćeš se ti još opametiti!«

Henry dobi drugo namještenje u nekoj strojarskoj radnji. Pet dolara na nedjelju. Mijenjajući više puta mjesto najzad se smiri u jednom poduzeću, koje je izradjivalo ona kola što ih je jednom susreo kao dječak na cesti blizu Detroita. Dosada se bavio mišlju kako će napraviti jeftinu pučku džepnu uru, izradivši 300 raznih modela, dapače

umio je za to zainteresirati i nekog mladog poduzetnog urara u Detroitu, ali sada, kada je smio da radi medju tim kolima bez konja, uvidje, da je njegov prvi naum: da pronadje jeftin traktor za seljaka, ipak još preči čovječanstvu, pa stoga napusti misao da gradi u masama jeftine ure. Bila je to teška odluka za njega, jer je bio utrošio sve svoje prištednje u svoje eksperimente.

S pojačanim žarom prione u svojim slobodnim časovima uza studij motora nastojeći sagraditi stroj, koji bi se mogao kretati i bez parne snage. Ništa mu nije polazilo za rukom. Poslije dvije godine uvidje, da mu otac ipak ima pravo, da on ipak nije nikakav strojar, nego samo seljak. Henry se slomljen vrati kući iz velikoga grada.

Već u Bibliji nalazimo neobuzdanu radost radi povratka izgubljenoga sina. Otac ispuni svoje obećanje, pokloni mu livadu, sagradi mu kuću, namjesti je — a u aprilu 1888. oženi Henry ljepuškastu Miss Bryant.

Stari Ford je plivao u radosti. Evo postigao je ono što mu je bilo ciljem u životu, bio je vratio na siguran put svog nemirnog prvijenca. Sad je smio da pomišlja na smrt. Bio se pobrinuo za svog dragog Henry-a.

Ali mladoženja je potajno neumorno nastojao da praktično ostvari svoje mladenačke snove: da napravi jeftin traktor za seljaka bez konjske sprege. Kao i prije čitao je sve, što se objelodanjivalo o tome predmetu, razgledavao je pronalaske, nalazeći se, unatoč svoje usamljenosti i udaljenosti, nasred bojne linije pronalazačkih vojskà.

Poslije trogodišnjeg seljakovanja otputuje potajno natrag u grad, prijavivši se kod društva Detroit Electric Company kao inženjer.

»Nema ništa više slobodno«, požali šef, koji se je upravo morao sam potruditi da popravi neki stari stroj, jer njegovi mladi pamagači nisu više poznavali taj model.

Henry pregleda motor, prione, stade ga obrtati, kucati, piliti, sklapati — i zardjala stara kola nanovo zahripaše.

Tada ga primi šef. Specijalitet: stari motori. Za 45 dolara na tjedan.

Mjesto nije bilo teško dobiti. Prava poteškoća bila je tek sada nastala: kako će to saopćiti ocu?

Mlada žena, koja se vrlo dobro slagala sa svekrom, preuze da će započeti diplomatske pregovore. Oni se pretvoriše u duševno hrvanje. Otac, koji kao da je bio iz neba pao na zemlju, samo je šaptao: »Poor Henry, jadni Henry, sad je evo opet poludio!«

Dotrčaše i susjedi lamajući užasnuto rukama nad glavom i izrazujući utučenom ocu svoje najdublje saučešće.

Henry i njegova žena unajmiše u Detroitu u Avenue Baglay lijep stan. U blizini on si uredi, u nekom dućančiću jedne ruševne jednokatnice, primitivan laboratorij za svoje eksperimente. I kad bi se navečer vratio iz službe i povečerao sa ženom, zaključao bi se u toj prostoriji i prtljao bi tamo sve do zore. Bio je već davno napustio parni stroj. Prijatelj Samuel Townsend bio mu je ponio iz Engleske list »The World of Science«. Tu je čitao opis motora, koji tjera plin, tako zvanog Otto-stroja. Sad je mislio da je pronašao pravi put. Slučaj htjede da je takav jedan Otto-motor kupila bila detroitska firma Eagle-Iron-Works, ali je naskoro postao skroz neupotrebljiv, jer ga nije nitko umio popraviti. Pozvaše Henry-a. On ga, kao čarobnjačkim štapićem, za nekoliko sati opet stavi u red — na opće oduševljenje— ali je pri tome uvidio, da taj motor može doduše da se upotrebi u Engleskoj, gdje su ravni, uzdržavani putevi, ali da nije za Ameriku. To mu je iskustvo prištedilo mnogo vremena, posla, novaca i razočaranja. On sasvim napusti plin i paru, pa prigrli elektriku. Kad se ispraznilo jedno mjesto kad društva Electric Company u Detroitu, on se ponudi. Morao se je potanje u praksi pozabaviti tom novom materijom. Namjestiše ga za inženjera, koji je morao vršiti noćnu službu. On ostade osam godina na tome mjestu, od šest sati navečer do šest sati rano. Njemu to nije bilo neobično. Bio je navikao na noćni rad. A svoje eksperimente vršio je sada po danu.

27. aprila 1893 izjutra zovnu ženu iz postelje. Padalo je kao iz kabla. »Pa onda uzmi kišobran!«

Njegova kola bez konjske sprege i bez tračnica bila su gotova! Motor je imao dva cilindra i četiri konjske snage. Gasolin se nalazio ispod sjedala u tanku, u koji su stala tri gallona.

Gospodja Ford stojala je drhćući od uzbudjenja, dok se pred vratima laboratorija bio prolomio oblak.

Tada se otvoriše kapije. Kola izletješe na ulicu.

»Divno!« uskliknu oduševljeno gospodja Ford.

»A što?«, stade se raspitivati Henry Ford, sav užasnut.

»Pa to da se kola tako dobro kreću!«

»Ali, draga, pa to će učiniti i svaka ručna kola! Jer ja sam ih svojim rukama izgurao napolje!«

Henry navije motor. Nije bilo lako, ali mu najzad pođje za rukom. Onda se popne na sjedalo i odjuri.

Gospodja Ford trčala je za njim s kišobranom u ruci.

Susjedi opaziše čudnovata kola i stadoše se smijati. Kola bez konja i bez tračnica bili su već često vidjeli, ali to se vozilo nije ni dimilo ni dahtalo! To nije moglo biti ništa pametno. Zacijelo nekakva igračka! Taj seljački sin sa svojim neispavanim licem i sa svojim životom bez ikakve radosti bio im je već dugo neugodno upao u oči.

Poslije kratke pokusne vožnje Henry Ford se vrati u (uostalom prvu amerikansku) garažu. Naskoro zatim pojavi se i gospodja Ford, posvema iznurena, s kišobranom, koji je bio sasvim izvinuo vjetar.

Henry je zagrli. Bio je to najsretniji čas u njihovu životu. Bio se ispunio san njegove mladosti!

Onda se vratiše kući. Henry ispi malo vrela mlijeka i legnu u postelju. Baš kao nekada, kad je kao dječak stupio u nauk u Detroitu, prospava čitavi dan do narednog jutra. Tako izvrsno nije već mnogo godina spavao.

Svojim motornim kolima prevali tisuću milja. Onda ih proda, 1896. za 200 dolara Charlesu Ainsley-u. (Kasnije je ta kola sam opet prekupio za muzej za stotinu dolara.) Sagradi si druga kola, nešto lakša i bez najgorih pogrješaka prvoga modela. Prije toga bio je u New Yorku, pregledao je tamo prva Benzova kola, ali nije mogao ništa da nauči.

Naskoro se pročulo da je pronašao automobil. Ali ugodne posljedice koje je očekivao ne nastupiše. Naprotiv: s dvije se strane neprijateljski okomiše na njega i njegov automobil.

Prvu mu je smetnju pravila policija. Automobil će smetati prometu. Konji će se plašiti, a i ljudi. Morao je da tu svoju igračku predvede pred komisiju. Najzad mu ispostaviše dozvolu. Bio je to prvi vozarski list za upravljača automobila na čitavom svijetu. Nije smio voziti brže od petnaest engleskih milja na sat.

Drugim neprijateljem postade mu sama njegova firma. Gospoda nisu bila voljna trpjeti da se jedan njihov namještenik odvraća od svog pravog posla takvim stvarima. Ponudiše mu bolji položaj, ako se pismeno obveže da će ubuduće prestati eksperimentirati svojim kolima.

Henry Ford morade izdržati tešku borbu. Na jednoj strani imao je izgled na osiguran položaj, na drugoj nejasnu budućnost, vjerojatno još mnogo teških borbi i gorkih razočaranja.

On se odluči za borbu, odgovori šefu i istupi iz posla 15. augusta 1899.

U to vrijeme bilo je u Americi već u prometu 500 automobila na elektriku, 300 na gasolin. Već su se javljali prvi tragovi posebne jedne industrije. Ford uvidje da sada ne smije duže oklijevati, nego da mu valja što prije izvršiti svoj plan.

Početkom novoga stoljeća bio je već našao grupu kapitalista s kojom je osnovao Detroit Automobile Company. Sam je postao šefom inženjerom s plaćom od stotinu dolara na tjedan. Njegovi drugovi uložiše 50.000 dolara, želeći da što prije umnože taj kapital, koji su bili stavili na kocku.

Henry je htio da ih uvjeri, neka radije sagrade više kola s malim zaradama. Ako se bude tako postupalo duže vrijeme, vidjet će da će steći bogatstvo. Badava je to propovijedao, jer oni ostadoše gluhi. Zato napusti svaki otpor, sagradi za dvije godine dvadeset kola, naučivši ponešto pri svakom novom modelu.

Onda se rastane sa svojim kapitalistima. Više se nikada ne će prodati. Sada mu je bilo 40 godina pa zato potraži samostalno mjesto, želeći da sagradi svoju vlastitu tvornicu po svojim vlastitim idejama.

To nije bilo nikako tako lako, kako bi tko pomislio. Svijet ga je smatrao maštaocem, kadgod bi stao pripovijedati o svojim jeftinim pučkim kolima. Jednom je slučajno čuo kako se kraj njega sasvim ozbiljno razgovaraju o nekom Mr. Cranku (crank = umobolan). Naskoro opazi da je to njegov prišvarak.

U ono je vrijeme još svak mislio da je auto pronadjen jedino za utrke. Danas ćete naprimjer mnogo lakše ma kom gradjaninu prodati lokomotivu za njegovu privatnu upotrebu, nego li što su se u ono vrijeme mogla prodati motorna kola! Ford se dakle obrati najslavnijem trkaču Aleksandru Wintonu u Clevelandu, izazva ga u svom autu »Kugla« neka se takmi s njime i zbilja — pobijedi. Bio je to golem uspjeh za Henry-a Forda, — ali zato se ipak svatko ismjehivao ideji o pučkom autu!

On sagradi dvoja nova, bolja kola, sa četiri cilindra i s osam konjskih snaga. Jedna nazove »999« po jednoj iskušanoj ekspresnoj mašini, druga »strijelom«. Oboja su dizala strašnu halabuku. Ta bi graja, mislio je Henry sav zlovoljan, već mogla ubiti čovjeka. Mrzio je te trkaće automobile, ali nije bilo druge. Samo što nije više sam upravljao kolima. To je vršio jedan čuveni upravljač trkaćih kola Barney Oldfield, koji se nije čak strašio ni čitavih snopova plamena, kad bi posukljali iz motora. Taj vražji vozač odnije pobjedu i na narednim trkama.

Njegova hrabrost oduševi trgovca ugljem Aleksandra Malcomsona i njegovog mladog knjigovodju Jamesa Couzensa. Oni čestitaše Fordu uspjeh. Henry se natmuri. Zašto?

On im obojici objasni. Oni su bili prvi živi ljudi našega stoljeća, koji se nisu rugali Fordu. Oni izjaviše da će ovaj današnji slučaj još prospavati.

17. juna 1903. osnovaše društvo Ford Motor Company s glavnicom od 100.000 dolara. Bili su u gotovom

uplatili 28.000 dolara. To ostade jedini pozajmljeni kapital, koji je Ford ikada morao upotrebiti. On sam donio je u firmu svoj pronalazak i svoje iskustvo, dobivši za to 25% udjela.

Unajmiše malenu stolarsku radionicu u Mack Avenue i započeše raditi.

Poslije tri godine posjedovao je Henry Ford već 51% dioničke glavnice, on dakle postade samovladar.

Zasada je još davao sve sastavne dijelove da mu izradjuju najjeftiniji fabrikanti.

Od svoga modela A bio je prve godine prodao preko 1700. Pošto je naredne godine bačeno na tržište, protiv njegova savjeta, više modela, nisu više mogli dostići one visine.

Tek onda, kad je godine 1906. sam preuzeo tvornicu, kad ju je smio izgraditi po svojim planovima za produkciju u masi, poče tvornica napredovati: maja mjeseca 1908. pravio je na tjedan po 300 kola, mjesec dana kasnije već dvostruko toliko. A nije više ni sjedio u maloj stolarskoj radionici, nego je imao pristalu tvornicu sagradjenu po njegovim vlastitim nacrtima. Mjesto 300 radnika zaposlivao je medjutim njih 2000. »Leteća vrpca«, ona toliko opjevana, tolikom ruglu izvrgnuta i toliko napadana »ropska radionica«, poče se pomalo pokazivati kao vrlo dobra.

Prijatelji su mu još uvijek proricali propast, koja mu neminovno predstoji. O njemu se još uvijek govorilo kao o »Mr. Crank-u.«

1911. gradio je 35.000 kola, 1913. trebao je jedva deset sati za svaki motor, pola godine kasnije dogotavljao ga je za šest sati. 1914. mogao je svaki radnik zaslužiti na sat 5 dolara, a imao je zagaratirano 48 sati na tjedan. Sagradio je preko 300.000 kola koja su stajala ispod petsto dolara. A 1915. mogao je najzad da ostvari san svoje mladosti: sagradio je svoj prvi traktor za seljaka.

1930. zapade u neugodnu krizu, postade, nedjelje i nedjelje, središtem neprijatnih govorkanja. Njegovi neprijatelji čekali su s puškom u ruci na čas, kad će ga zateći slaba, pa da navale na njega. Trebao je najhitnije novih

kapitala. Ali ostade žilav, a ta žilavost izvukla ga je bila već iz mnogih škripaca, ostade čvrst, odreče se bankarskih kredita, te se raznim spretnim transakcijama ponovno osovi na noge.

Danas spada medju najbogatije ljude na svijetu, on je zacijelo prvi bilijunar, najveći posjednik bankovnih depota, najveći tvorničar automobila, jedan od najmoćnijih brodovlasnika, jedan od najvećih posjednika željeznica, ugljenika, farmera en gros, posjednika željeznih rudnika, drugi po redu od tvorničara stakla na čitavome svijetu i tko bi znao što još sve ne!

Ali ako još i danas zapitaš stanovnike njegova rodnog mjesta Dearborna za njihovo najslavnije dijete, oni će ti reći svi isto: »Moj je otac uvijek govorio, »Poor Henry« ne će nikada postići pametnog zvanja, on ne će nikada biti pravi seljak, nikada!«

KARL BENZ

Kako je policija morala »zažmiriti«, i kako se gospodja Benz sa svojom djecom prva neovlašteno provezla.

Već stotine godina bio je najstariji Benz uvijek kovač i načelnik zabačenog njemačkog gradića u Schwarzwaldu, imenom Pfaffenroth.

Prvi put se je ta predaja povrijedila, kad je, godine 1843., Michael Benz zauvijek zaklopio oči. Najstariji mu sin, Hans Georg, iznevjerio joj se, prepustivši naslijedjenu čast svome mladjemu bratu Antonu.

Hans Georg Benz bio je previše štošta pročitao: to je, po mišljenju čitave porodice, bio razlog zašto se je izvukao. Htio je da postane željezničar, i kad se, u aprilu 1843., otvorila susjedna pruga izmedju grada Karlsruhe i Heidelberga, ništa ga više nije moglo zadržati. On ode u Karlsruhe i prijavi se kod željeznice. Poslije kratke obuke namjestiše ga za mašinovodju. Tamo se oženi kćerkom nekog vojnika, koji je bio bez traga nestao jedne noći za vrijeme Napoleonove tragične vojne u Rusiji, dok je timario konje.

25. novembra 1844. rodi se mladom bračnom paru sin Karl.

Dvije godine kasnije sudariše se na stanici St. Ilgen kod grada Karlsruhe dvije lokomotive.

Nije bilo ozbiljne štete.

Benz, koji je čekao svoju lokomotivu, pomože ponovno vratiti na tračnice vlak što je bio iskočio; bio je to, kraj nedostatnog orudja onoga vremena, težak posao.

Tek što je bio gotov, nije smio ni jednog trenutka otpočinuti, nego se morao smjesta popeti na svoju lokomotivu i odjuriti.

Putem se prehladi. Upala pluća. Smrt.

Benzova udovica dobi skromnu penziju, koja nije nikako mogla biti dovoljna za njeno dvogodišnje dijete i za nju. Dvoreći po kućama zaradjivala je kruh pa čak još i štedila, da bi mogla ispuniti svoju živu želju: željela je da pošalje Karla u gimnaziju, kad mu je bilo 9 godina. I Karl doista stupi s devet godina u gimnaziju u Karlsruhe.

Bio je loš djak, koji se nije zanimao za školu. Benzovoj udovici zadavao je često velikih briga. Nisi mogao dječaka sklonuti da pročita kakvu knjigu. Svaku slobodnu minutu proboravio bi vani. Bio je sebi nabavio jedan od tek pronadjenih fotografskih aparata prištedivši koliko je za to trebao od novca, što ga je dobivao od susjeda za male usluge, pa je snimao sada, na svojim šetnjama po divnom Schwarzwaldu, koje su trajale čitave sate, sve, što god bi mu se našlo ispred leće. To je bila u ono doba još vrlo nepoznata i prilično teška vještina. Ali Karlu je bilo uspjelo da neke svoje poznanike srazmjerno lijepo naslika. Prodavao je te slike i pribavljao sebi na taj način novac za svoje izlete, koji su mu bili najmiliji posao.

Pokojni mu je otac bio strastven sabirač satova. Sinu je ostavio šest satova. Karl ih je rasklapao i opet sklapao, i kako je znao iz života Georgea Stephensona, koji je tada radio u rudniku, da je ovaj prije nego li je bio pronašao željeznicu, svoj džeparac zaradjivao popravljajući ure, i Karl Benz se poda toj uzgrednoj zaradi. Izdaleka su mu donašali sve ure, koje nisu više htjele da idu. Karl bi ih nekoliko minuta pregledavao — i poslije četvrt sata mogla je mušterija da svoju uru odnese kući, jer je, na njezino divno čudo, sada uzorno išla.

Već godinama otkidala si je udova Benz svaku paru od usta: Karl valja da svrši politehniku. Čežnju, koja je nekada istjerala bila oca iz zabačenog schwarzwaldskog mjesta u veliki svijet medju strojeve, koji se sami od sebe kreću, bio je i sin naslijedio. Ali on nije nikako smio da radi kao »jednostavni« mašinovodja. Majka je imala smjelije snove: Karl mora postati inženjer.

I on tako podje na tehniku u Karlsruhe sa 17 godina, točno onako kako je ona za svojih stotinu besnenih noći zamislila, smislivši svaku podrobnost. Bio je sretan da mu je postao profesorom Rechtenbacher. Iz svih dijelova svijeta hrlili su onamo mladići željni nauke, da slušaju predavanja toga velikoga učitelja strojarstva, koji je predavao živo i s oduševljenjem. A kad je, 16. aprila 1863., njegovo mrtvo tijelo nošeno na vječni počinak, jedan od osmorice studenata, koji su smjeli da mu ponesu kovčeg do vječne kuće, bio je naš Karl Benz.

Studirao je četiri godina. Onda poče dvadesetijednogodišnji mladić kao naučnik kod društva za gradjenje strojeva u Karlsruhe-u. U 6 sati rano, kad su tvorničke sirene zadnji put zapiskale, našao se Karl kraj lokomotiva i drugih strojeva, pa bi pomagao pomoćnicima i majstorima. O podne jedan sat počinka. Navečer u 7 sati svršetak rada.

Rrdjav vruć zrak i nedovoljno osvjetljenje (od tada je Benz čitav svoj život patio od kratkovidnosti) pretvaraju, bez prave potrebe, rad u pravu muku.

Ali Karla to nije mnogo smetalo. Živio je samo za noć; tada bi kušao da izvrši najmiliji plan svog pokojnog učitelja: da pronadje kola bez konja.

Imao je prijatelja, štampara Waltera. Njega je oduševljavalo pješačenje, ali je morao da napusti svoje izlete radi nekog malog oboljenja na nozi. Otada je neprestano razmišljao kako bi se mogao kretati bez konjskih snaga.

Mjesece i mjesece razgovarali su Walter i Benz o planu, razgledavali su sva već postojeća »vozila«: kolica koja su se pokretala rukom, dvokolicu, koja je tek bila pronadjena — ali sve je to iziskivalo ljudsku, ponajviše prilično napornu i zamornu djelatnost.

Walter je stanovao u Mannheimu.

Zato primi Karl poslije trogodišnje djelatnosti mjesto crtača planova kod firme Johann Schweitzer & Co. u Mannheimu. Tu je imao nešto malo više vremena, mogao se malo duže pozabaviti svojim idejama.

Svaku slobodnu minutu bi izrabio za crtanje nacrta i za proračunavanje. Misao da mu valja pronaći kola, koja

će se kretati bez životinjske sprege, nije mu dala mira ni jednoga časa.

Poslije dvije godine popravi svoje stanje: postade inženjerom kod Braće Benckiser u Pforzheimu. Tu se oženi Bertom Ringer, osnovavši svoje čedno ognjište.

Ako je Karla obuzimala ideja da pronadje automobil, gospodja Berta bila je njome upravo opsjednuta: potajno je štedila od novca za svoje kućanstvo, pa kad je poslije godinu dana bila skupila priličnu svotu, iznenadi muža tim kapitalom.

»Sada možeš napustiti svoje mjesto, postati samostalan i raditi samo na tvojim kolima, Karl!«, reče ona.

I Karl Benz posluša mudri savjet svoje drugarice, najmi u nekoj pokrajnoj ulici Mannheima malu radionicu i praktično ostvari prvi put jedan od svojih višegodišnjih proračuna i nacrta.

Ali na neugodno iznenadjenje mladog bračnog para pokaza se već nakon četvrt godine da su prilično skupi eksperimenti progutali bili sve uštede.

I one znamenite večeri, kad je Karl bio konstruirao svoj prvi motor, morali su i ona i on poći gladni na počinak.

Karl smota svoj pronalazak i ode k svojim bogatim prijateljima. Neka mu pozajme kapital, kako bi na tom uspješnom putu mogao dalje bez brige proslijediti.

Dakako, taj prvi motor bio je još vrlo nesavršen, upravo je dostajao da pokreće šmrk za vodu. Ali on je načelno rješavao veliki problem transporta bez životinjske sprege.

Svaki pregleda igračku, vrteći sažalno glupom tikvom.

Ne, ni jedne pare!

Glad je teško snositi. Zato Karl Benz u svome očajanju prihvati nalog mannheimskoga fotografa Bühlera: on mu napravi nekoliko čeličnih ploča.

Bühler vidje po besprijekornoj izradi, da je Karl Benz neobičan i upotrebljiv tehničar. On se upusti s njime u razgovor. Naravno da mu je Benz naskoro pričao o svojoj konstrukciji.

Bühler ode s Karlom kući, pogleda motor. Nije ništa od svega razumio, ali uvidje, da se radi o nečem što se može ostvariti. On mu obeća da će mu se još javiti.

I održa svoje obećanje: vrati se, donese kapital sa sobom, osnuje s Benzom, koji je sav blistao od sreće, Mannheimsko društvo za motore. To je izradjivalo nove Benzove motore za svakojake strojeve. Za kratko vrijeme zaposlivalo je poduzeće 40 radnika.

Benz je bio dosada prešutio fotografu da mu nije nikako svrha čitavoga života da gradi takve motore, nego da je još od djetinstva sanjao o tome kako bi konstruirao kola bez konjske sprege. Nije htio da bez potrebe prestraši fotografa.

Sada, kad je posao već bio procvao, odvaži se, počevši sasvim oprezno maštati o mogućnosti daljnje izgradnje svojih motora.

»Glupost«, prekide ga Bühler, »vi znate, Benz, da ja shvaćam vaše ideje — ali to što ste evo smislili — to je djetinjarija, to je zrelo za ludnicu. Trebalo bi da neko vrijeme odete na odmor. Ja vam dobro mislim, Benz!«

Karl ode na odmor.

Više se nije vratio u svoju firmu. Ne! Onda će već radije gladovati! On opet najmi svoju malu radionicu, poče iznova, radeći samo kola bez konja.

Tada mu se javi mannheimski trgovac Max Rose. Ni taj nije imao pojma o tehnici, ali je bio čuo za uspjehe fotografa Bühlera postignute u zajedničkom radu s »ludim motordžijom Karlom« i saznao da je taj Benz sada »slobodan«. On bi htio da s njime osnuje novu tvornicu za plinske motore.

Na sve što mu je Karl predložio, odgovarao je širokogrudno: »da«!

Da, Benz može nesmetano na trošak poduzeća raditi na ostvarenju svoje morske ideje, konstruirati što god mu drago, a moći će kasnije u okviru te nove firme graditi takva motorna kola, da, da!

Tako je nastala firma »Benz & Cie., Rheinische Gasmotorenfabrik«, Mannheim.

Benz je dakle pravio kojekakve eksperimente, prijavljivao patente, tek što nije bio izvršio svoj veliki pronalazak (uostalom ni ne sluteći da i drugi, kao Maybach-Daimler sličnim putevima tek što nisu bili postigli cilj). Kod frankfurtskog graditelja kola Heinricha Kleyera naručio je svoja prva kola, ugradivši u njih svoj motor.

Dok je on tako radio nastojeći ostvariti svoju ideju, koja je trebala da proizvede revoluciju na cestama, na vodama i u zraku čitavoga svijeta, smijuljili su se njegovi uži suradnici u njegovoj tvornici motora, držeći, da bi »budalaš« radije trebao svoje slobodno vrijeme upotrebiti na to da skuplja poštanske marke, što vrlo umiruje živce.

Ali Benz nije mario ni za najvrjednije marke i nije ni opažao podrugljivih lica svojih ljudi.

Jednoga dana izgura svoja gotova motorna kola napolje iz radionice i praćen razdraganom ženom i tridesetoricom radnika, koji poklipsaše za njim, stane »eksplodirati« jureći sve dalje.

To je bila prva vožnja automobilom na čitavom svijetu. Izvršena je 8. maja 1885.

A kakav je bio uspjeh?

Njegov poslovni drug Rose smjesta se nadje te obasu Benza prigovorima: da će protraćiti sav novac firmin, da se više ne će brinuti za motore, da će samo odvraćati radnike od njihova pravoga posla.

Mjesto da u tvornici izradjuju njegove motore, oni će sada uzrujani trčkarati za tom glupom igračkom!

U jesen 1885. zamoli Benz nekoliko svojih prijatelja da dodju pred njegovu radionicu. Htio im je pokazati što je napravio ne bi li sebi tako izvojštio najzad nekakvo priznanje.

U kola mu sjede žena s obadva sina, s dvanaestgodišnjim Eugenom i s desetgodišnjim Richardom, da se prvi provezu.

Karl Benz sjede za volant.

Auto se pojavi na kapiji. Nastade zaglušan tutanj. Dim. Plamen. Gospodja Benz frknu u luku iz kola. Djeca

iskočiše iz njih. Karl izdrža za volantom, zavrnu sve prekidače, pa onda pogasi vatru.

Bila je eksplozija. Ali se nije nikome ništa desilo. Samo je auto bio jako oštećen.

Gledaoci se nijemo razidjoše.

Kad su bili odmakli toliko da ih nisi mogao više čuti, stadoše se tresti od smijeha. Benz kao da je bio ubijen. Gospodja Benz uvidje svu smiješnost situacije pa se takodjer nasmija: »Pa ipak, Karl, nema razloga zašto bi očajavao!«

Ne, zbilja nije bilo razloga. Slijedeći put se odreče samo svečanog pozivanja, te je od sada samo pojedinim prijateljima pokazivao kola. Sada se Benz svaku noć vozio izmedju 10 i 11 sati od svoje radionice u Waldhofstrasse u Waldhof i natrag preko Kaefertala.

Sva sila gledalaca stojala je putem motreći taj u svijetu jedinstven prizor. Novine su izvješćivale sa sve većim oduševljenjem o tim kružnim putovanjima na kolima bez konjske sprege.

Jednog dana pozvaše Benza u policiju: zabraniše mu svaku daljnju upotrebu mannheimskih cesta.

»A ako budem vozio po zemaljskoj cesti?«

»Onda morate zamoliti dozvolu od badenskog ministra«, glasio je odgovor.

Benz dobi dozvolu, ali je smio van Mannheima da vozi s tempom od samo 12 km na sat a u gradu s tempom od samo 6 km.

To je bilo nemoguće! Ta naredba značila je zabranu!

Tada se Benz nečem krasnom dosjeti: on pozove ministra na pokusnu vožnju.

Benz dočeka Njegovu Ekselenciju na željezničkoj stanici sa svojim autom.

Danas bi bilo čudno, kad toga ne bi učinio. Ali onda je to bila senzacija. Ministar tadašnje velike vojvodine Baden bio je prva zvanična ličnost, koja je sjela u auto!

Benz potjera kola. 6 km na sat!

Pred njima su se gegala nekakva stara mljekarska kola. Benz je strpljivo klizio nekih deset minuta za njima.

Ekselencija postade nervozna. »Pa to je strašno, gospodine«, uskliknu nestrpljivo, »zar ne možete preteći toga čovjeka pred nama?«

»Vrlo mi je žao, Ekselencijo, ali onda bih morao svoju brzinu povisiti na 8 km — a to mi je Vaša Ekselencija nažalost zabranila pod prijetnjom da će mi se oduzeti kola!«

Poslije pet minuta, za koje je vrijeme Benz strpljivo vozio za mljekarskim kolima, ministru dozlogrdi pa će: »Ma vozite već jednom brže! Moja konjska kola su triput brža od tih vaših!«

Bila je to prva službena naredba, koja je pokazivala razumijevanje za novo transportno sredstvo....

Benz preteče mljekara.

Stade voziti s brzinom od 12, 20, 30, 40 km. — Bila je to za ondašnje prilike upravo paklena vožnja.

Ministar se sjao od radosti.

»Jest«, reče na kraju tog historijskog puta, »jest, gospodine Benz, od sada vozite tako brzo kako mislite da je dobro!«

1888. izložio je Benz u Münchenu na Carskoj izložbi svoja kola. Još dok se vozio u zgradu evo ti stražara, koji ga zaustavi, zaplijenivši mu »dječju igračku«.

»Zar ste zbilja naumili«, zapita Benz na preslušavanju uzbudjenoga činovnika, »spriječiti put jednom pronalasku, koji čovječanstvu poklanja novo prometno sredstvo?«

Na to izjavi pretsjednik policije: »Nema zakona, koji bi dozvoljavao gospodinu Benzu iz Mannheima da se vozi gradskim ulicama na motornim kolima. On se dakle ne smije voziti. Ali ja ću zamoliti svoje policiste, neka se nikada od 2—4 popodne ne pokazuju na cesti, kad protutnje kola!«

I tako i bi: Benz se svako popodne izmedju 2—4 sata vozio kroz München — i nikad ga nije vidjelo nijedno oko zakona.

Nije bilo dugo poslije tih prvih pokusa, kadno se jedno jutro diže pronalazač, ode u svoju »staju«, kako je tada još nazivao svoju garažu.

Prostorija je bila prazna. Auto ukraden: zacijelo nekakvi kradljivci što otimaju tudje patente!

Karl Benz je očajavao. Odjuri kući da bi to saopćio ženi, svojoj vjernoj drugarici i mudrom savjetniku u gorkim časovima.

I kuća je bila prazna. Nikog nije bilo doma.

I Richard i Eugen, obadva sina, i oni su bili iščezli.

Uto dodje raznosač brzojava.

»Ne srdi se. Nas troje htjedosmo se jednom i sami provozati autom. Dosada smo divno putovali; upravo smo stigli u Heidelberg. Eugen vozi baš kao ti! Noćas ćemo se vratiti.

Tvoja ženica.«

Vratiše se pred zoru. Bio je to čaroban izlet duž Neckara čak do Pforzheima, 180 km, koji je poduzela gospodja Benz sa svoja dva sina. Imali su nekoliko malih smetnja — ali inače je bilo vrlo zanimljivo: nesretni su seljaci većinom, čim bi ugledali kola da se približuju, odbacivali svoje orudje, pa bi, križajući se, pobjegli netragom. Žene bi klekle na koljena, misleći da se sam djavao pojavio na svijetu i da će ih sada kazniti za sve njihove grijehe!

Bila je to prva nepovlaštena vožnja na svijetu.

Onda se započe uspon. Kola se svidješe Evropi.

1890.: Benz prekide svoj odnos sa Roseom, koji još uvijek nije mnogo držao do auta, sklopi novu vezu s uvidjavnijim tehničarem Gaussom i s Fischerom, poveća tvornicu, koju prenese u Waldhofstrasse.

1895.: Prve medjunarodne pobjede na utakmicama Paris—Marseille—Paris i Marseille—Nice raznesoše mu ime po čitavom svijetu.

1899.: Banka Rheinische Kreditbank stvori dioničarsko društvo s 3 milijuna maraka.

1906.: Povišenje dioničke glavnice na 4 milijuna.

1907.: Benz se združi s Južnonjemačkom tvornicom automobila u Gaggenau-u.

1908.: U svojoj modernoj, novoj tvornici u Mannheimu sagradi prvi motor sa šest cilindra.

1909.: 205 km na sat — svjetski rekord u Brooklandsu.

1910.: Nov svjetski rekord — nova tvornica u Waldhofu.

1911.: 228 km na sat! Taj je rekord nadmašen istom 1920. Tvornica dobi njegovo ime: »Benz & Cie.«.

1914.: Tehnička visoka škola u Karlsruhe imenova ga doktorom.

1924.: Ujedinjenje s društvom Daimler-Motoren-Gesellschaft.

Benz se razboli. Staračka slabost. Povuče se iz posla. Ode u Ladenburg, u lijep dom.

Htio je da još jedared ode u München u Deutsches Museum, da vidi svoja tamo izložena prva kola.

Bio je već suviše oslabio.

Na Uskršnji ponedjeljak, 2. aprila 1929., iskupiše se tisuće automobilista iz daleke okolice i prodefiliraše ispred njegove kuće na Trgu Karla Benza.

Porodica mu se pokaza na balkonu, ganuta tom počašću. Osamdesetpetgodišnji Karl Benz nije više mogao pristupiti prozoru.

Dva dana kasnije umrije.

Čitavi automobilski svijet ga oplaka.

U pogrebnoj povorci išla su jedna od njegovih prvih kola.

Imade sva sila anegdota, koje je Benz obično pričao iz prvog doba dok su se automobili tek uvadjali:

Neki bivši glavni portir jednog od najvećih münchenskih hotela bio je takodjer jedna od prvih mušterija. Na svojoj prvoj vožnji uletio je sa svojim kolima odmah ravno u jedan izlog.

Sav isprevijan dodje on k Benzu.

Pronalazač se baš dogovarao s jednim pruskim biskupom radi kupnje jednih kola.

Benz upozna obje mušterije.

Negdašnji hotelski portir bio je vanredno radostan što se smije jedared razgovarati i s jednim pravim biskupom. On se nakloni i reče svojim južnonjemačkim narječjem: »Hab' die Ehre«! (Čast mi je).

Svećenik pogleda zamotanu glavu münchenskoga gradjanina pa će: »Imate diareju? Eh, onda vam taj vaš zavoj na glavi ne će mnogo pomoći . . . !«

JOHN J. ASTOR

Seljački deran, kod koga se nesreća pretvorila u radost.

»Nesreća, dijete, nesreća uopće ne postoji!« izjavila bi gospodja Astor svom najmladjem sinu Hans Jakobu svaki put, kad bi mu otac opet jedared zasjeo u seoskoj krčmi malog njemačkog seoca Walldorfa kod Heidelberga, mjesto da kolje po kućama za predstojeće svečanosti, jer Astor je bio mesar. »Valja samo da umiješ svaki tobože nesretan slučaj okrenuti u sreću!« I onda bi mu majka pričala o trojici njegove braće, o Georgu Peteru, koji je bio namješten kod svoga strica u tvornici klavira Astor i Broadwood.

»Kad odrastem, hoću li i ja tada smjeti otići u London?«

»Hoćeš, Hans, pa naravno!«, umirila bi ga majka. Onda bi mu pričala o drugom, mladjem sinu, o Henry-u. »To je bio velik objješenjak«, govorila bi sa smijehom, »taj živi kao mesar u New Yorku«.

»Hoću li i ja moći otputovati u New York?«

»Hoćeš, Hans, vidjet ćeš, ti ćeš cio svijet proći!«

»Ima li u New Yorku i Indijanaca?«, raspitivao se mali Hans.

»Nema baš u gradu, ali sasvim blizu grada!«

»A da li oni zbilja ubijaju lavove i tigrove?«

To je svaki put bio signal, neka gospodja Astor svom radoznalom najmladjem sinu pročita kakvu dugu priču iz debele knjige o Indijancima.

U školi je bio vanredno sretan: učitelj Valentine Jeune bio je Francuz i protestant, čiji su roditelji bili izbjegli iz Francuske za vlade Luja XIV. Bio je odličan pedagog pa

je svog miljenika djaka, koji je bio silno žedan nauke, naučio mnogim stvarima, koje se nisu nalazile u školskim knjigama, ali koje je Hans Jakob mogao kasnije u borbi života vrlo dobro iskoristiti.

Kad mu je umrla majka, otac se naskoro po drugi put oženi. U te druge žene nije bilo one nježnosti, ni strpljivosti, ni mašte a ni optimizma kao u njene predšasnice. Za Hansa Jakoba otpoče doba grozne bijede. Pod utjecajem svoje prve žene otac mu je ponekad i radio, ali sada ga nisi mogao sklonuti da vrši svoj zanat. Kad je bio doma, svadjao bi se sa svojom svadljivom ženom. Odlazio je zato u seosku krčmu, svoje najmilije mjesto.

Maćeha je svoj bijes iskaljivala na malome Hans Jakobu. Mališan je često znao uteći i prespavati vani ili kod kojeg školskog druga. Mislio je na svoju majčicu. Nije nikada zaboravljao njenih riječi: »Nesreća, sinko, uopće ne postoji!« I u najtežim časovima ta mu je uspomena davala novu srčanost. Krišom bi često otpješačio čak do 30 kilometara udaljene poštanske stanice, da vidi, nije li mu pisao koji brat. Upravo je gutao s oduševljenjem njihove izvještaje iz Engleske i Amerike. I suviše rado bi otišao iz zavičaja, koji mu je bio dotužio, ali nije nalazio nikakve zgode. Što da započne bez putnoga troška?

Njegov treći brat John Melchior, koji je kao sluga pratio nekog otmjenog njemačkog zemljoposjednika na putu po Evropi, savjetova mu u jednom pismu, neka se prosto pješice otputi od kuće, dok ne stigne u kakvu holandesku luku. Tamo će već naći mogućnost, da prije svega stigne barem u London.

I jedno jutro spremi Hans Jakob svoj svježnjić, prebaci ga preko ramena i ode iz Walldorfa. Učitelj mu reče na rastanku: »Ja se ne bojim za te, Hans Jakob, ti ćeš se progurati u svijetu. U tebe je bistra glava!« Vani, izvan mjesta, sjedne pod neko drvo, ispod kojega je tako često slušao najljepše priče svoje majke.

Sam se sebi zakune na ovo troje: da će biti pošten i marljiv i da ne će nikada biti kockar. Onda baci još zadnji

pogled na rastanku sa svojim ljubljenim selom u kom se je rodio, pa podje na Rajnu.

Tamo su se tražili radnici, koji su plavili drvo iz Schwarzwalda na splavima niz Rajnu sve do utoka u more. Hans Jakob se prijavi, te tako zaradi još i novac za prevoz u London.

Četrnaesti dan od kako je bio otišao u svijet nadje se na ušću Rajne, gdje se svršavala njegova djelatnost. Tu sada dobi toliko novaca, koliko još nikada nije imao. Pješke se zaputi Holandijom te nakon više dana hoda stiže u Rotterdam. Tamo se smjesta ukrca u teretnjak i otputuje u London.

Brat Georg zauze se za njega u Londonu i pribavi najmladjem bratu naučničko mjesto u stričevoj tvornici klavira, u kojoj je i sam radio već godine i godine. Hans Jakob se trudio da nauči engleski. Boraveći tek šest tjedana vladao je jezikom već tako dobro, da je prije svega bio poenglezio svoje ime u John Jacob. On je, uostalom, cijelog svog života govorio s njemačkim naglaskom i nije nikada umio da piše korektno engleski.

Druga zadaća koju je imao da izvrši u Londonu bila je: da zaštedi novaca za put u Ameriku, za kojim je već davno žudio. London mu je bio samo polazna točka. Brat Henry redovno mu je pisao iz New Yorka opisujući tako zavodljivo svoj život u mesarnici, da je John Jakob samo još s teškom mukom mogao da izdrži na Temzi.

Nemiri u Sjevernoj Americi, koja je onda još bila engleska kolonija, silno uzbudiše London. Očekivalo se svaki dan da će engleska vlada oružanom silom postupiti protiv revolucijonara s onu stranu oceana, premda su razboritiji ljudi matere-zemlje, s obzirom na to da rat ne bi imao smisla, hitno savjetovali neka se s Amerikom napravi miran sporazum.

John Jakob je takodjer drhtao, jer njemu revolucija nije nikako dolazila u dobar čas: poštanska veza je bila prekinuta, a naravno i svaki putnički promet. Sudeći po svemu tome na odlazak u New York se u dogledno vrijeme ipak nije moglo ni pomišljati. A on je ipak za te dvije

godine otkada je bio u Londonu, zaštedio od svoje mršave nadnice ukupno 15 funti, svotu za koju se mogao sasvim skromno, hraneći se sam, prevesti na kakvoj iseljeničkoj jedrenjači u New York.

Tim se je većma obradovao čuvši poslije nekoliko dana, da je razbor pobijedio, da je Dr. Franklin proglasio u Parisu nezavisnost Sjedinjenih Država Sjeverne Amerike.

Mir je bio spasen. Sve je klicalo. John Jakob se oprosti s bratom, sa starješinama i sa svojim prijateljima Englezima pa se požuri u svom novom stajaćem odijelu, s dvije violine, sa sedam frula i jednom harmonikom te s nešto suha mesa u luku, da bi pobrzao prvim brodom u novi glavni grad mlade države.

Put mu postade pravim paklom. Bila je tako oštra zima kakova se ne pamti. Osim toga ugrožavalo je više gusarskih brodova, koji još nisu imali pojma da je sklopljen mir izmedju Engleske i nove Amerike, krstareći unaokolo i potapljajući svaku barku, koju su mogli zarobiti. Više od dva mjeseca ostade ladja zaledjena u ledu. John Jakob bio je već sasvim očajan radi svoje nesreće, jer je bio već davno potrošio svoj živež pa je živio na vjeru kupujući za skupe novce kapetanove zalihe.

Jedan Nijemac, koji je već dugo vremena živio u Americi, naročito je mnogo patio od studeni. Naručivao je za sve kuhana vina, tako da su naskoro svi bili zapravo pijani.

Taj Nijemac sjedio je slučajno za stolom kraj John Jakoba; onako pijan neprestano je gnjavio svog mladog zemljaka. Isprva nije John Jakob nikako razumio što on zapravo priča, ali najedared stade ipak slušati s podvostručenom pažnjom. Zemljak je naime brbljajući u svom bezbrižnom alkoholskom raspoloženju odavao sve svoje poslovne tajne: da trguje krznom, da robu kupuje za jeftine pare izravno u Indijanaca i da ju prodaje s bajoslovnim dobitcima u Englesku.

John Jakob je slušao što mu to sve ne odaje taj nakresani trgovac krznom: napomenuo mu je imena i prebivališta Crvenokožaca, kod kojih tako jeftino pazari svoja

krzna, onda nabroja u svom vinskom ćefu imena londonskih kupaca i njihove cijene.

John Jakob sve to pribilježi.

Nije bio doduše nikada trgovao krznima, ali njemu je bilo svejedno kakvim će se poslom baviti.

Mjeseca januara 1784. pristadoše najzad u Baltimoreu. S najbližom vezom zaputi se u New York. Brat mu pribavi ponajprije mjesto kod njemačkoga pekara Georga Dietricha Pearla, te je prodavao kolače na trgovima, najzad se za njega zauze quaker Robert Browne, uze ga k sebi na stan i namjesti ga s plaćom od dva dolara na tjedan.

New York se je bio upravo probudio iz svojih najprimitivnijih početaka. Pastiri su još čuvali svoja stada po livadama, sve je još bilo vrlo siromašno i čedno po uskim ulicama, mlada vlada nije još bila prodrla, ni pitanje zastave nije još bilo svuda suglasno riješeno. Trgovina je još izgledala kao velik rizik. Promet nije nikako funkcionirao, razbojničke družine krstarile su unaokolo i pljačkale, što bi im dopalo šaka.

John Jakobu se sve činilo neobično uzbudljivo i zanimivo. Ne ostade predugo u dućanu svoga dobrotvora, nego pokuša prije svega da ponesene frule i ostale instrumente povoljno proda. S tim novcem otputuje do onih Indijanaca čiju je adresu bio saznao od svog pijanog zemljaka na brodu. Sprijatelji se sa Crvenokošcima te postiže da su mu otvorili znatnu vjeresiju. Mladi Nijemac sa svojim engleskim jezikom koji je ponešto smiješno zvučio, svima im se silno svidje, pa je John Jakob smio da uzme najljepša krzna, a da ih nije morao prije u gotovom platiti.

Na tim putovanjima upozna se s mladom djevojkom, s Miss Sarom Todd. On ju zaprosi i dobi je s velikim veseljem. Sarah mu donese miraz od 300 dolara.

Kapital upotrebi za najam malog dućana za prodaju muzikalija u Water Streetu u New Yorku. To je bio prvi dućan te vrste u Americi. Tu je prodavao robu svoga strica iz Londona, a kad bi koja naročito imućna mušterija, koja bi kupila klavir ili frulu, imala i ženicu, onda bi John Jakob odveo mušteriju otraga u sobu i pokazao bi mu svoju divnu

zbirku skupocjenih krzna. Rijetko bi kada koji od te gospode ostavio tu tajanstvenu prostoriju bez krasnoga dara za svoju drugaricu.

Jednoga dana potsjeti ga žena na onu »poslovnu izdaju« njegova prijatelja s ladje. »Zar on nije najbolju krznenu robu nosio u London i tamo prodavao za ogromne cijene?«, pitala je svog mladog supruga.

Jest, doista, on je na to bio sasvim zaboravio!

Poslije nekog vremena ukrca se John Jakob na pristalu jedrenjaču. Ovaj put se nije morao sam hraniti. U velikim suknenim vrećama ponio je bio pristalu zbirku najljepših krzna.

Ali se pokazalo da još neuvedenom trgovcu nije baš tako lako poslovati, kako je to opisivao nekada onaj pijani Nijemac.

Potrajalo je preko očekivanja dugo, dok je mogao rasprodati robu, a ni cijene nisu bile nipošto tako visoke, kako je sanjao.

Čim je prodao zadnju robu odjuri u luku, da bi, ne gubeći vremena, otplovio u svoju novu domovinu.

Bio je vrlo zlovoljan radi neuspjeloga puta. London je bio skup grad — troškovi su nadmašili zaradu.

Bilo je burovito zimsko vrijeme. Jedrenjak se nije usudjivao isploviti. Valjalo je počekati.

Dokle?

Jedan dan. Možda i dva — ili četiri — ili osam dana. Dok se ocean ne primiri.

John Astor je bio nesretan radi tog primoranog odmora. Sada je evo morao da izgubi još i zadnju zaradu.

Zlovoljan krstario je ulicama. Zaustavi se ispred jedne od najveličanstvenijih trgovačkih palača. U nju su neprestano ulazili i iz nje izlazili.

»East India Company«, pročita na blistavom cimeru.

Ah! O tome je društvu tako mnogo čitao i slušao! To je bila po svem svijetu čuvena eksportna firma. Njeni su brodovi plovili po svima morima. Posjedovala je na svim krajevima atlasa svoja sjedišta, svoje vlastite luke, svoje uspješne veze.

John Jakob bi volio bio jednom iznutra pregledati tu palaču »Engleskih trgovaca«.

Vratar, koji je ponosno stojao pred vratima, kao da je bio prijazan čovjek. John Astor mu pristupi.

»Čime vas mogu poslužiti?«, raspita se učtivo vratar.

John Astor mu saopći što želi.

»Pa naravno!« uvjeravao ga je vratar. »Nama je drago kad možemo nekome pokazati svoj dom!«

On se najduže zadrža u Malome Muzeju društva. Tu su bile sabrane najoriginalnije stvari iz cijeloga svijeta: okamenjene zmije, tintarnice napravljene od ljudskih kostiju, indijanske životinje koje nose sreću itd.

»Tko je bio taj gospodin, koji je donio onog Buddhu što tamo prijeko škilji?« zapita John Jakob svog vodiča.

»To je bio guverner društva! Naš najviši šef!«

»Ne zove li se on Wilhelm?«

»Jest!«

»Je li Nijemac?«

»Nije, on je Englez... to jest: rodjen je u Njemačkoj«.

»Moram s njime govoriti«, izjavi John Jakob.

Vratar ga odvede u pretsoblje guvernerovo.

»Guverner će biti tek u četvrtak opet slobodan«, reče gospodjica, koja je branila pristup k njemu.

»Onda sam ja valjda već na oceanu«, odgovori John Astor. »Ne, ja moram smjesta da govorim s njime! Recite mu samo da se pred vratima nalazi jedan čovjek iz Walddorfa!«

Nakon 30 sekunda stojao je pred Johnom Astorom gorostas, koji ga zagrli i uvuče u svoju sobu.

To je bio guverner. Zajedno s Astorom išao je nekada u školu učitelja Valentina Jeunea.

Guverner nije mogao da se snadje od radosti zbog toga posjeta svoga zemljaka koji mu je evo donio pozdrav iz mladih dana njegovih. On zamoli John Jakoba da mu bude gostom, odvede ga sa sobom u klub na lunch, pa na dinner, posjeti s njime operu, pozove ga i sutradan na objed i na večeru, te provede s njime svaku slobodnu minutu.

»Zar ti ne mogu kako inače pomoći?« zapitkivao je neprestano guverner prijatelja.

John Astor se zahvaljivao. Ta on ne radi s Istočnom Indijom.

Kad je jedrenjača nakon pet dana bila najzad spremna za polazak, pojavi se guverner u Astorovoj kabini.

»Tako mi je žao što ti ne mogu pomoći; ali mi moraš dozvoliti da ti poklonim malu uspomenu. Evo ti dozvola da smiješ u svako doba pristati u svim našim lukama. Ja znam, momče, da ti nemaš broda, ali u životu nisi nikada siguran; možda ćeš se naći negdje kao brodolomac — možda ćeš moći jednom učiniti uslugu kojem drugom prijatelju; u svim tim slučajevima dobro može da posluži takva dozvola u čitavom svijetu!«

John Astor pokaza kod kuće sa smijehom tu dozvolu ženi. »Nisam mu mogao odbiti«, izvinjavao se, »tako me je usrdno molio«.

Gospodja Astor pregleda taj čudni dar nekrunjenoga kralja svijeta.

»Slušaj, John«, reče mu zamislivši se, »moraš nastojati da taj papir vješto iskoristiš!«

»Jest, ali kako?«

»Indija je velika. Čekaj! Sjećaš li se da se je bratić naših prijatelja Smith, onaj James Livermore, obogatio trgujući s Indijom?«

»Sjećam se — James Livermore — jest, dapače vrlo obogatio«...

»Vidiš, mužiću, i k njemu ćeš otići i pokazat ćeš mu to pismo. Možda će njemu ustrebati negdje pristanište za njegove brodove. Ne možeš nikada znati!«

Žena se s mužem stade dogovarati što bi mogli zatražiti. Najzad se složiše da John Astor mirne duše zatraži 30% čistoga dobitka.

Je li to bilo previše?

Astorovi nisu imali pojma koliko vrijedi taj papir.

Ili je možda bilo čak premalo?

John Jakob Astor posjeti Jamesa Livermorea. Taj ga sasluša. Kad je bio gotov, prasnu u smijeh, da umalo te mu nije pukao prsluk.

»Prvo: ja plaćam za dozvolu pristajanja najviše 5 posto — drugo ja imam svoje vlastite luke — a treće ja isključivo trgujem sa Zapadnom Indijom!«

Poslije sedam nedjelja pojavi se James Livermore u dućanu John Jakoba Astora. Ovaj se put nije više smijao. Naprotiv: lice mu je odavalo veliku zabrinutost.

»Imate li još uvijek onaj papir?« zapita veletrgovac.

John Jakob potvrdi.

»Onda ću s vama napraviti posao!«

»Kakav posao?«

»Pa evo, vi ćete mi dati dozvolu za pristajanje u Istočnoj Indiji — a ja vam dajem udio od 30 posto u mome poslu!«

»Ah, vi mislite taj predlog? Ne, pa taj je bio smiješan!«

»Jest, ali on me evo danas zanima!«

»Mene više ne, jer ja ne zaključujem ispod 50 posto! Ja znam da je u Zapadnoj Indiji izbila revolucija, ja znam da su Amerikanci zaposjeli sve luke u Istočnoj Indiji — ja znam, da se samo u pristaništima East-India-kompanije u Kini može sa sigurnošću iskrcati...«

»Ja sam sporazuman sa 50 posto, Mr. Astor!«

I evo: nakupovaše gotove kožne i željezne robe u Americi, otploviše zajedno u Kanton, pristadoše nekoliko milja ispred grada, prodadoše sve, zaradiše zajedno preko 100.000 dolara.

55.000 dolara u srebrnim šipkama dovukao je John Astor kući svojoj ženi.

»A što je to?« zapita ga ona.

»To su one čudne biljke, koje rastu u Kantonu«.

John Jakob kupi sam brodove i John Jakob stade od tada dovlačiti sve nove i nove šipke srebra.

Kao i dotle trgovao je krznima. Kupovao ih je kod Indijanaca, prodavao ih u New Yorku i evropskim damama.

1799. imao je već imetak od 250.000 dolara, 1803. bio je pretsjednik Amerikanskoga trgovačkog društva za trgovinu krznom, koje je sam osnovao.

Sada pokuša provesti jedan bajoslovan plan: htio je da oduzme Englezima prevlast u svjetskoj trgovini krznom. Zato predloži američkoj vladi neka osnuje naseobine na obali Tihog Oceana i rijeke Columbija. On sam osnuje u tome kraju impozantnu naseobinu Astorija — te naskoro preko nje zavlada prostranim predjelima.

Astor je imao čitavu mornaricu. Ta je donosila njegovu robu iz svih evropskih luka u sve luke američke, azijske i afričke. Izvozila je njegova krzna u svijet i vraćala se sa čajem i svilom.

Zaista, ono nekoliko burnih dana što ga donesoše slučajno u prijateljski zagrljaj guvernerov, postadoše osnovom imetka, koji je sada sve rapidnije rasao.

On sada kupi veliki posjed Engleza Rogera Morrisa i njegove žene Mary. Bračni je par morao da ostavi Ameriku za vrijeme ratova za oslobodjenje. Vlada je bila jednostavno zaplijenila njihova prostrana zemljišta i porazdijelila ih za 700 farmerskih obitelji.

John Jakob pomno pregleda papire i ustanovi, da je američka vlada doduše lišila posjeda engleski bračni par za njihova života, ali da je — zacijelo omaškom — zaboravila izvlastiti i baštinike ili pravne nasljednike. Astor kupi potajno od još žive 85-godišnje gospodje Mary Morris za 20.000 engleskih funti tih 50.000 jutara zemlje i dopusti mirno da se oni farmeri nasele. Morao je tek da sačeka smrt one udovice, pa da nastupi onda kao pravnovaljani posjednik tih nekretnina.

Doživio je strašan udarac, kad mu je javljeno, da su Indijanci napali njegovo naselje i da su sve uništili.

Rat godine 1812. napravio ga je jednim od najbogatijih ljudi čitavoga svijeta. On je doduše vladi samo malo pozajmljivao, zadržavajući sve za sebe, da bi povećao svoju mornaricu. Nitko se više nije usudjivao sa svojim brodovima na nesigurno more. Svuda su vrebali britanski krstaši ili privatne gusarske družbe. Ali, začudo, njegovi su trans-

proti prolazili kroza sve opasnosti, donoseći robu koja je sve većma i većma poskupljivala, baš kao i dosada u njujoršku luku.

Svake je godine zaradjivao po dva milijuna dolara!

Medjutim se je razvijalo zemljište, koje je potajno posjedovao ili, točnije, koje je mislio da će jedared posjedovati, postajući sve više središtem New Yorka. Tu je bio nastao najvažniji dio svjetskoga grada, koji je bio silno procvao.

Godine 1815. se saznalo da je John Jakob Astor bio kupio baštinu udove Morris. Uzbudjenje je bilo bezgranično, naročito u krugu onih 700 naseljenih farmerskih obitelji. John Jakob Astor je na sve to šutio.

Četiri godine kasnije umrije gospodja Mary Morris.

Astor prijavi svoja prava na Broadway i na Vesey Street. Tako dodje do jednog od najvećih senzacionalnih procesa prošloga stoljeća. Ali nije moglo biti nikakve sumnje: on ga dobi.

Dobio je pola milijuna dolara. Ali farmeri su smjeli ostati na svojim zemljištima.

Sada mu se učini da je došlo vrijeme da ostvari jednu najmiliju želju: on sagradi na Broadwayu newyorškom najljepši hotel na svijetu, hotel prozvan po njemu Walddorf Astoria Hotel.

1830. godine prestade raditi. Nasljednik mu postade sin, Wiliam Barkhouse Astor, čovjek od 30 godina.

Ostatak svojih dana proživje na svom raskošnom posjedu. Jedan Nijemac bio mu je »Prime Minister«. Taj je bio uz njega, kako bi vazda smio govoriti svojim materinskim jezikom. Još u starosti mogao si, kad je govorio engleski, opaziti akcenat njegova zavičaja. 1834. umrije mu žena. Poslije četrnaest godina umrije i sam. Doživio je bio 85 godina.

Sinu je ostavio 20 milijuna dolara.

Za pola milijuna dolara osnovana je jedna knjižnica. A lijepa svota ode u Walddorf. Za odgoj mladeži i za putni trošak — iseljenicima.

Ima bezbroj anegdota, koje se o njemu pričaju. Strast za sticanjem novca navela bi ga katkad na smiješne stvari:

Bio je prijatelj literata. Najradije je boravio u njihovome krugu. Washington Irving, koga je postavio ravnateljem knjižnice, koju je sam ustanovio, dugo je boravio kraj njega. Napisao je i »Astoriana«, u kojoj je knjizi pjesnički opisao Astorovu naseobinu na Oceanu.

Jedan od njegovih najboljih prijatelja bio je ornitolog Audubon. Taj je bio napisao djelo iz područja svoje znanosti i razaslao je poziv na predbrojku. Svaki njujorški milijunar darovao je po tisuću dolara za to djelo. Naravno i John Jakob Astor.

Uzalud ga je molio učenjak neka plati obećani novac.

Astor se je teško rastajao s većim svotama. Uvijek bi imao nekakav drugi izgovor.

Jednom ga je opet posjetio Audubon.

»Ja moram danas imati novac — djelo se ne može dati u štampu« . . .

»Ali ja nemam pri ruci tih 1000 dolara«, kukao je John Jakob. »Ja sam svaki cent čvrsto uložio«.

Učenjak se nasmiješi, ne vjerujući.

»William, koliko novaca imamo momentano na slobodnu raspoložbu?« zapita John Jakob kroz otvorena vrata svoga sina, koji je radio u susjednoj sobi.

»50.000 dolara u njujorškoj banci, 120.000 dolara u City banci, 220.000« . . . doviknu William iz susjedne sobe. Nije imao pojma da je netko kod oca.

»Doista?« na to će John Jakob, gradeći se da se strašno začudio. »Eh, pa to je ugodno iznenadjenje!«

I ne preostade mu ino nego da ispuni ček.

LUDWIG LEICHNER

Tenor, koji je premalo zaradjivao a imao je previše vremena.

Nekako oko godine 1860. nalazila se specerajska trgovačka radnja Leichnerova na najljepšem mjestu grada Mainza i u njoj su se najradije sastajale domaćice, kupujući životne namirnice.

A kad je poslije nekoliko godina počeo ocu pomagati sin Ludwig, poslužujući mušterije, povećao se broj, naročito neudatih, mušterija.

Ludwig je bio vitak, visoko uzrasao mladić, imao je veliko mislilačko čelo, lijepe oči i naročito ljubak glas. Na domaćim svečanostima bio je već nekoliko puta s uspjehom dokazao svoje pjevačko umijeće. Općenito se vjerovalo da Ludwig nikako ne će život završiti u očevome dućanu, nego da će naskoro postati pjevačem.

I svijet je doista bio dobro upućen, svakako bolje nego li stari Leichner, koji nije imao ni pojma, a nije ga ni smio imati, da njegov potomak i nasljednik u trgovini sasvim nečujno uči pjevanje kod jednog učitelja pjevanja u Frankfurtu na Majni. Čudio se je doduše, što mu je Ludwig vazda s najvećom pripravnošću i s najvećim oduševljenjem odlazio svakom zgodom u taj grad, s kojim je bila vrlo nezgodna veza, ali se sve dešavalo tako potajno, da je tek onda saznao za prave Ludwigove planove o budućnosti, kad mu je ovaj mogao pokazati svoj prvi angažman za tenora gradskog kazališta malog južnonjemačkog grada Würzburga.

U ono se vrijeme još smatralo silaskom u mučne podzemne sfere, kad bi se tko odlučio za glumačko zvanje.

Stari Leichner nije nikada prebolio tog razočaranja: odrekao se je sina zauvijek.

Jedna od najoduševljenijih štovateljica mladoga tenora bila je u Würzburgu kćerka nekog uglednog tamošnjeg trgovca. I kad su se jednog jutra stanovnici toga gradića probudili, mogli su naći u jutarnjim novinama vijest, da se je ona djevojka udala za slavnog wagnerskog pjevača tenora, prvoga van Bayreutha.

Prijatelji njezina oca odbiše se od nje baš tako kao i njena rodjena porodica.

I tako je morao mladi par da živi od vrlo mršave plaće umjetnikove. Ta je jedva dotjecala za jednu osobu. A sada je evo morala dvoje izdržavati.

Proživljavali su teške dane pune oskudice, a često su i gladovali. Ali gospodja Leichner ostade hrabro kraj svoga muža, iako ju je porodica ponovno pozivala neka se vrati u očinski dom.

Da bi pomogla mužu, pravila je po njegovim receptima jeftine šminke i puder za pozornicu. A pošto je roba bila vrlo dobra, kod nje su kupovali i njegovi drugovi.

U to vrijeme nije još postojala kosmetička industrija. Frizeri i apotekari priugotavljali su pudere, šminke i kreme od najprimitivnijih sirovina, miješajući ih s bademovim uljem, svinjskom mašću i ovnujskim lojem, što se je sve brzo kvarilo i što je neugodno zaudaralo kad bi se užeglo.

Nitko nije na to pazio, da li ti preparati nemaju opasnih posljedica po ljudsku kožu. Nijedno od tih sredstava nije se moglo duže vremena držati, svako se moglo izradjivati samo u malim količinama i valjalo ih je smjesta, po mogućnosti odmah na licu mjesta, upotrebiti.

Mogao si već izdaleka poznati po žutom, uvelom licu glumca, koji je bio osudjen da svaku večer u svoje pore utrlja te nevaljale masti i pudere. Mnogi i mnogi umjetnik znao je i umrijeti u najvećim mukama od otrovanja, upotrebljavajući takove masti.

Ludwig Leichner je često razmišljao o tome, ne bi li se moglo pronaći takov materijal, koji bi bio trajan i koji ne bi bio škodljiv. Pjevajući u nekom društvu, razgovarao

se jednom s würzburškim profesorima kemije Hoffmannom i Wislicenusom o potrebi reforme rada na polju šminkanja.

Oba učenjaka zamoliše tenora neka prije svega postane hospitantom njihovih predavanja, kako bi tako upoznao principe kemije. Pošto je Ludwig imao vrlo mnogo slobodna vremena — gradsko je kazalište u to vrijeme baš s velikim uspjehom prikazivalo neku veselu igru, mjesto opere, — polazio je redovno predavanja tih profesora i počeo je, po njihovim uputstvima, naučno istraživati razni dotle upotrebljavani materijal. Malo po malo postade Ledwigu Leichneru jasno, da se smiju upotrebiti uopće samo neke boje, vrlo malen broj boja. Hoffmann i Wislicenus ga naučiše, kako se te stvari mogu očistiti t. j. kako im se mogu oduzeti otrovne sastojine.

I jednoga dana uputi Ludwig svoju ženu, kod kuće u sobici u kojoj su stanovali i u kojoj je ona dotle imala svoju »tvornicu« šminke, u tajnu kako se mogu napraviti neotrovni puderi i neotrovne kreme. Razlika se mogla odmah na prvi pogled i izvana uočiti: nove su boje bile mnogo svježije. One ne samo što više nisu razarale kožu, naprotiv: one su povoljno djelovale na nju.

Od ranoga jutra pa sve dok on nije navečer morao da podje na pozornicu, sjedio je mladi par u svome stanu, miješajući masti, ulja i boje. S munjevitom brzinom puče glas o tome što je pošlo za rukom mladome tenoru. Sa sviju strana dolazile su narudžbe, i bilo je dana, kada su uzimani u obzir samo najbolji prijatelji. Doista: morao si imati »veza« pa da dobiješ od Leichnerovih puder ili kremu!

Ludwig se nadje u neprilici, da li da, s obzirom na taj neočekivani uspjeh, ipak napusti svoje zvanje i da se sasvim oda fabrikaciji pudera i šminke. Poslije dugog razmišljanja pobijedi ipak njegova ljubav prema muzici — on ostade vjeran svom glavnom zvanju.

Ali u njemu se bila rodila taština i želja za pronalascima. Pošto mu je uspjelo naći način, kako se mogu kozmetičkim sredstvima oduzeti otrovi, Ludwig zaželi da iskuša, kako bi se mogli preparati sačuvati od brzoga kvarenja.

Dosada bi se roba uvijek za dva mjeseca ili stvrdnula ili bi se strašno usmrdjela.

Tenor upotrebi po drugi put uspjeh neke vesele igre u würzburškom kazalištu, izgubi se opet u univerzitetskim laboratorijima za vrijeme tog nehotičnog dopusta, i stane marljivo tražiti riješenje novog problema. Imao je već svakojakih iskustava, a pošto su mu profesori mnogo pomagali, pošlo mu je najzad ipak za rukom, poslije mnogih teških sati beznadnog rada i razočaranja, da pronadje podlogu za máze, trajnu i prikladnu za dugotrajno ležanje na skladištu.

Tako se je rodila kosmetička industrija. Jer od toga vremena nije više bilo potrebno da se, od straha da se ne bi pokvarile, izradjuju samo male količine; proizvodi su se mogli u velikim količinama izradjivati i razašiljati po čitavom svijetu.

Sada je i Leichneru postalo jasno, da više ne može ostati pjevač: godine 1873. osnuje on prvu tvornicu pudera i šminke u Berlinu ,dakako u vrlo skromnom obimu.

Za srazmjerno kratko vrijeme poduzeće postade svjetskom firmom.

Ludwig Leichner postade kraljevski pruski komercijalni savjetnik, vitez francuske legije časti i središte muzikalnoga Berlina 1900. Mnogi mladi umjetnik, učeći tek pjevanje, našao je u njemu najpripravnijeg pomagača, kad bi ga zamolio za pomoć. Tisuće siromašnih glumaca dobivale su od Leichnera redovno sva potrebna kosmetička sredstva, sasvim besplatno. On je finansirao prvi spomenik Richardu Wagneru u berlinskom Tiergartenu, a za Wagnerov muzej u Eisenachu odredio je sredstva, kojima se uzdržava taj muzej.

Godine 1912. umrije kao tvorničar poznat cijelom svijetu, ostavivši svome sinu Dru. Ing. Siegfriedu Leichneru ne samo više milijuna, nego i svoje po cijelom svijetu poznato poduzeće, koje se još uvijek može da razvija, jer se u njemu sa največom točnošću i najpouzdanije nastoje pronaći sve bolje i bolje metode u svrhu usavršavanja već postignutih kemijskih uspjeha.

CEZAR RITZ

Kozar, sudoper, kipar, kraljevski hotelijer.

Trinaesto dijete švicarskih seljaka u mjestu Niederwald u dolini Rhone, čuvalo je uredno čedno stado očevo, polazilo je školu kao i druga djeca, od koje se razlikovalo — temperamentom.

»Ti valjda ne misliš ozbiljno da će naš César ostati uvijek kod kuće!« tako je majka jednom započela razgovor s njegovim ocem. »Pogledaj mu samo prste, kako su fini...«

»Što ti sve ne znaš!«

»Ja imam knjigu u kojoj mnogo štošta piše o rukama... U njega su prsti kao u čovjeka sa...« majka zastane i donese svoju knjigu, pročitavši mužu iz nje jednu stavku: »sa poduzetničkim duhom, sa velikim darom i smislom za organizaciju i s finom kulturom«.

Kad je Césaru bilo trinaest godina, poslaše ga u školu u Sitten. Tu je za najkraće vrijeme naučio engleski, francuski i njemački. Stanovao je kod nekog prijatelja kovača. Taj je htio da uzme za šegrta maloga Césara pa pozva oca iz Niederwalda, koji ga pokuša nagovoriti na to.

Ali dječak tako odlučno odbije i samu pomisao, da je otac odustao od daljnjeg nagovaranja.

A da što bi ti htio biti?« zapita otac i razočarani kovač.

»Konobar u kakvom hotelu!«

Navršivši petnaestu godinu postade César »casserolier« u Hotelu Couronne u Brigu, t. j. prao je čaše, otčepljivao boce i, — kad mu je učitelj bio katkada naročito dobre volje — smio je, za nagradu, njega da dvori.

Poslije godinu dana povjeri mu kolegij u Brigu upravu cjelokupnog gospodarstva: morao je svih 40 soba počistiti, služiti sve profesore i djake, koji su stanovali u njima, čistiti im cipele i odjeću, pospremati školsku zgradu sa svim razrędima, laboratorijem i s aulom. Sedamnaestgodišnji César morao je od 4 sata ujutro do deset navečer gotovo bez prekida trčkarati, prati, kefati, nositi, pospremati, čistiti. Nakon pola godine izbaciše ga, jer nije redovno dolazio na jutarnju misu.

Cézar je znao da je uvijek vršio svoju dužnost, pa ga je zato bolio taj otkaz. Smatrao ga je prestrogom kaznom. Zato se obrati svećeniku, zamolivši ga neka se zauzme za njega. Taj je smjesta vidio s kim ima posla, čim je mladić tri riječi progovorio, te César ne samo što je bio ponovno uspostavljen u svojoj visokoj časti, nego je dobio još i nov častan nalog: da svako jutro u pet sati zvoni u školskoj kapeli.

Pročitavši jedno veče da je u Parizu otvorena svjetska izložba, zatraži pismeno jedno konobarsko mjesto u nekom boulevardskom hotelu i smjesta ga dobije, jer su poslodavci bili sretni ako im se tko samo javio — tolika je bila onda potreba.

Tako César dodje u Pariz.

Ali poslije izložbe, otpustiše i njega, kao i sve druge konobare, koji su bili uzeti samo radi izvanrednog priliva stranaca.

Tako César postade konobar u jednoj kavanici, pa u gostioni, pa opet u kavanici, pa u hotelu, pa opet u kavani. Jednom u većoj radnji, jednom u sasvim opskurnoj, treći put u kakvom pansionu. Primao je sve što mu se nudilo.

Htio je da upozna najmanje malenkosti svoga zanata u samoj praksi. I tako je učio i mnogo štošta naučio; ali ne samo dužnosti konobara, nego je upoznao i ljude svih narodnosti, njihove temperamente, osobine, slabosti.

Naučio je da šuteći pametno sluša, da s puno takta, pametno i tiho, ali jasno odgovara. Naučio je svemoć čistog crnog odijela, ali je naučio i raspoznavati tudje pogrješke.

Postao je konobar u čuvenoj kavani Café Voisin, u koju su zalazili veličine drugoga carstva. Šef mu je bio Bellenger, koji je svaku noć skupljao oko sebe svoje po-

moćnike i najoštrije kritizirao njihov rad; ne zato da ih vrijedja, nego da ih popravi.

César je pamtio svaku rečenicu; a kod kuće bi sve to zabilježio u svoj dnevnik. Ritz se kasnije najtočnije držao tih opomena. One su još i danas glavna pravila ugostiteljskog zanata.

Poslije burnih dana komune, servirao je Ritz u Hotelu Splendide na trgu Place de l'Opéra. Onamo su zalazili Gambetta, Thiers i Jules Fauve, amerikanski »turisti« Vanderbilt, Gould. U tom su luksuznom hotelu boravili okrunjene glave, kad bi došle u Pariz, a Ritz je bio konobar koji ih je dvorio.

Vlasnik hotela u Rigi-Kulmu, Weber, bio je štošta doznao o svome zemljaku Ritzu, o njegovoj velikoj spremi, o njegovoj spretnosti i obzirnosti kao i o njegovom velikom iskustvu. Weber je bio poznat kao čovjek, koji je znao nanjušiti valjane hotelijere i sva sila najpoznatijih hotelijera po čitavome svijetu imala je njemu zahvaliti svoj uspjeh u životu. Weber dakle ponudi dvadesetgodišnjem Césaru Ritzu mjesto Maîtrea d'Hôtel.

Tako dodje Ritz u njegov hotel na Rigi-Kulmu.

Odmah prve nedjelje puče kotao novog uredjaja za centralno loženje. Sva sreća što još nije bila započela sezona.

Uto stiže iz Lucerna vijest od Cooka: četrdesetorica najbogatijih Amerikanaca dolazi u Kulm-Hotel! Tamo žele ručati. Jao i naopako!

Webera spopada groznica od muke, kad je pomislio na to da nema načina kako da zagrije hotel. Lijepo li će se pričati o njegovom luksuznom hotelu!

Tada prvi put maknu šapom mladi lav: César zamoli šefa, neka njemu prepusti riješenje toga problema.

Amerikanska karavana naskoro stiže.

U hotelu je vladala najprijatnija toplina.

César je bio stavio u svaki kut mangale napunjene ugljenom žeravicom, a pod svaki sto ugrijano kamenje.

Za to djelo saznade Pfyffer, koji je baš u to doba bio otvorio u Lucernu prekrasni Hotel National; on smjesta postavi Ritza direktorom.

1880. preuze Ritz Grand Hotel u Monte Carlu, te postiže da je taj hotel naskoro postao središtem internacionalnog društva. Tu su zalazile sve najotmjenije i najčuvenije ličnosti: od Princa Waleskoga, kasnijeg Eduarda VII., pa do zvijezda pariške opere.

Njemu je ipak bio najmiliji jedan skroman i nepoznat gost.

Taj skromni i nepoznati gost ležao je u jednoj od njegovih najjeftinijih soba. Bila je to neka stara dama.

César je nije još nikada prije toga vidjeo niti je s njome razgovarao. Nije imao pojma tko je. Ali ju je volio. Svako ju je jutro pohadjao i znao je često po čitave sate ostati kraj njene postelje, mada je imao hitna posla.

Bila je nastradala prigodom jedne željezničke nesreće; nije se mogla sjetiti svoga imena. Ritz ju je bio primio k sebi.

Tu staru, nepoznatu damu posjećivala je prije podne i Ritzova susjeda, mladjana kćerka vlasnika Hotela Monte Carlo.

Najzad, jednoga dana nadje Ritz kraj postelje stare dame staroga gospodina. Bio je to njen muž, koji ju je najzad bio našao. Nije mogao dosta da se zahvali Ritzu na dobroti, a onda otputova sa svojom ženom.

Nije bilo samo Ritzu žao što je otišla stara dama, nego i onoj mladoj hotelijerovoj kćeri.

Ali se brzo utješiše, jer su se doskora uzeli. Sastajući se svaki dan kod bolesnice, bili su se zavoljeli.

Ritz kratko vrijeme poslije toga sazna da se u prekrasnom njemačkom lječilištu Baden-Baden izdaje Restaurant de la Conversation. Brzo otputuje onamo i na dražbi pobijedi pedesetoricu drugih dražbovatelja.

To mu je bio prvi vlastiti hotel.

Kad ga je otvorio, otvorenje je značilo revoluciju hotelijerstva. Terasa je noću bila bajno osvijetljena, a unaokolo

se prostirao vrt pun samih najljepših tropskih biljki. Na svakom stolu nalazile su se kitice prekrasnih ružica.

Sa svih strana hrlili su gosti, diveći se svim tim krasotama.

Ime Ritz se pročulo po svijetu. Hotel nije mogao da smjesti sve goste. Morao je stoga da u Badenu kupi i mali Minerva-hotel.

U Cannesu mu ponudiše Hotel de Provence. On ga kupi i iz temelja ga preudesi, uredivši ga najmodernije po svom vlastitom ukusu.

Uto mu se javi prvi gost: princ od Walesa sa suprugom, koji mu ostade uvijek vjeran.

Sobe su bile još prazne! Ritz se opet nadje u neprilici.

Ali se brzo dosjeti: on preseli svoj namještaj u sobe koje je bio iznajmio princ, a on sa ženom ostade u gotovo praznom stanu, spavajući na putnim kovčezima.

To sazna Eduard. Zahvali se Ritzu a onda reče: »Takvog čovjeka bi trebao London. Dođite!«

Ritz dodje u London. Ali samo u posjete: 1889. U novo sagradjeni Savoy Hotel, kao počasni gost. Smjesta opazi da tadašnja uprava ne će moći održati hotel.

Imao je pravo: nakon pola godine brzojaviše po njega. Neka spasi poduzeće, kojemu prijeti propast. Odgovori da ne može doći radi svojeg vlastitog posla, da mu je žao...

Očajni vlasnici Savoy Hotela na obali Temze ponudiše mu goleme svote, obećaše mu šest mjeseci dopusta svake godine da mogne voditi svoje hotele u Cannesu i u Badenu.

César dodje u London.

Poslije četiri mjeseca Savoy Hotel je stao uspješno raditi. Eduard reče: »U njega je ruka kao u kralja Midasa«.

O njegovim je dinersima govorio sav svijet. Eduarda je iznenadio nekim novim jelom. Bilo je prekriveno vrhnjem. Prijalo je izvanredno.

Princ htjede da sazna tajnu.

»Kraljevsko Visočanstvo, vi ste sada prvi od svih Engleza ... jeli žabe«.

To izazva pravi pokolj — medju žabama. Čitavi London, čitava Engleska, čitava Evropa, polovica čitavoga svijeta stade jesti žabe...

Ritz ishodi da u Londonu nisu kuhinje morale prestati raditi u 11 sati navečer, nego da smiju ostati otvorene do pola jedan po ponoći, što je značilo, za engleske pojmove, pravu revoluciju. Svojim vezama izradio je Ritz i to da su hotel-restauranti smjeli odsada ostati otvoreni i nedjeljom.

Princ od Walesa mu ostade vjeran; i u Londonu, i to baš nedjeljom navečer (kad je to dozvoljeno), dolazio je redovno na večeru k Ritzu. Dotle se nije još nikada desilo da bi princ od Walesa zalazio u javan restaurant.

Londonsko visoko društvo smjesta se povelo za njim i večeravanje nedjeljom u hotelu postade najnovijom modom.

Ritz sada smisli još nešto novo: on angažira Johanna Straussa s bečkim orkestrom i uvede koncerte za vrijeme jela, nešto dotle sasvim novo u povijesti hotelijerstva.

Uspjeh je bio ogroman: samo su ugledni redovni gosti mogli dobiti mjesto za stolom, ako su ga prije toga — naručili!

Tako je Ritz stvorio moderni hotel.

1897. ponudiše mu jednu zgradu na trgu Place Vendôme u Parizu na prodaju, u kojoj bi bilo zgodno urediti otmjen hotel. Ritz je volio Pariz, gdje je prije trideset godina prao stolove po malim kavanicama, ali nije imao dosta vlastitoga kapitala. Pošto se ne nadje nitko tko bi ušao u taj posao, Ritz odustane od namjere da u Parizu uredi hotel.

Ali baš u to vrijeme sretne slučajno jednu od svojih mušterija, francuskog industrijalca Marnier Lapostollea.

Taj je bio nekada dao Ritzu recept za liker. Ritz prozva liker »Grand Marnier«, iako je Lapostolle bio vrlo malen. Lapostolle se tome silno obradovao.

Sada se htjede revanširati Ritzu, pa mu pozajmi novac.

1898. godine, juna mjeseca, otvoren je novi Ritzov luksuzni hotel u Parizu, koji je u ono vrijeme pretstavljao

najnoviji komfor. U svakoj se sobi nalazila tekuća topla i hladna voda, svaka je soba imala zasebnu kupaonu, osvjetljenje naravno električno, blistavo i najmodernije.

Tek što su sa svih strana svijeta bili nahrupili gosti u njegov novi pariški hotel, kad li ga ponovno pozvaše u London: napola gotovi Carlton-Hotel morao se smjesta spasiti.

Protiv volje ode u London i njegov pariški arhitekt Moewes preudesi najmodernije i Carlton-Hotel.

Otvorenju prisustvovala je i čuvena kazališna zvijezda Melba. Nije mogla da se odluči što da uzme poslije jela, da se zasladi. Htjela je voća, ali je htjela i sladoleda.

I tako tom prilikom pronadjoše kod Ritza novu smjesu, koju prozvaše po čuvenoj gošći — Pêche Melba...

Sada se javi i New York. Ritz je trebao i Amerikancima da u samoj Americi pokaže, kako se vodi moderan luksuzni hotel.

Ali Ritz se unaprijed zahvali, ne htjede nikako popustiti. Bio je umoran i bio je vidno ostario.

1905. godine bio je još kao gost na otvorenju svog Ritz-Hotela u Londonu. Od toga se vremena nije više nigdje vidjao. Ostao je doma, ne želeći da više čuje za konobare, za jelovnike i luksuzne hotele.

Bio je sebi uredio mali atelier za kiparstvo i marljivo je modelirao. U njemu se javila krv jednog njegovog pretka, koji je bio umjetnik.

Naskoro poslije toga umrije, ostavivši udovicu, kojoj je bilo tek 37 godina.

Rodin je kasnije jedared vidio skulpture, koje je Ritz prije smrti stvorio, pa je rekao: »On je bio pravi umjetnik i zato ga nije mogao usrećiti uspjeh, koji je postigao kao hotelijer!«

GEORGE M. PULLMAN

O čovjeku koji je pomicao kuće i koji je, bijesan zbog svoga umora, postao osnivačem jednoga grada.

Po njemu se danas zovu luksuzna željeznička kola za spavanje i udobna željeznička kola s restauracijom. Tih kola nisu imali prvi vozovi tek prohodale željeznice. Isporedjeni s današnjim, tadašnji nam vagoni izgledaju i neudobni i smiješni.

I George Pullman bio je njima nezadovoljan, jer je, putujući mnogo, i prečesto imao prilike da se lično uvjeri o njihovoj neudobnosti.

Pullman je rodjen 1831. na jednoj farmi u Brocktonu, u državi New York, kao sin nekog mehaničara, koji je imao desetero djece.

Svršivši seosku pučku školu, otišao je na zanat. Proboravivši tri godine u dućanu kolonijalne robe u Westfieldu, prijedje k svome bratu u grad Albion, koji je tamo imao stolarsku radnju. Tu je mnogo radio, morajući se, zajedno s bratom, mnogo brinuti za majku, koja je medjutim ostala udovicom s mnogo nejake djece. Usput se bavio i mehanikom, praveći razne pokuse.

George Mortimer Pullman imao je u Albionu prilike da praktički upotrebi pronalazak svog pokojnog oca. Bio je to praktičan način kako se pomoću raznih dizala i poluga mogu premiještati kuće s jednog mjesta na drugo, a da se ne moraju posvema srušiti. Pošto se u Albionu gradio kanal, valjalo je mnoge kuće odstraniti sa pruge, kojom je prolazio kanal. Tako se pružila Pullmanu prilika da taj posao obavi na zadovoljstvo svojih sugradjana.

Albion postade Pullmanu naskoro premalen i on baci oko na Chicago, koji onda još nije bio tako velik kao da-

nas, ali je već imao oko sto tisuća stanovnika. Tamo su ceste bile u užasnom stanju, jer bi ih svaka kiša poplavila, pa je voda dugo ostajala po ulicama.

Pullman je smjesta vidio da se mora podići razina ceste da bi mogla kišnica otjecati u Michigansko jezero, na kojemu leži grad. Pošto mu je gradska općina predala taj posao, on se marljivo baci na nj i doista popravi nesnosno stanje cesta. Pri tome je, dakako, imao često prilike da opet premiješta pojedine kuće, koje su smetale njegovom zadatku.

Uspjeh mu se brzo pročuo, te sa svih strana zaredaše novi slični nalozi, tako da je jedva stizao da im udovolji.

Morao je mnogo putovati, a kako nije imao previše vremena, vozio se ponajviše noću. Tako je upoznao svu tegobu noćnog putovanja željeznicom.

Ne mogući pravo spavati, razmišljao je o tome kako bi bilo lijepo kad bi se mogao pružiti na postelji pa prospavati noć kao doma.

Ta ga misao nije nikako ostavljala; javljala bi mu se na svakom putovanju. Čim bi ugrabio samo malo vremena, otišao bi na željezničku stanicu i tamo bi razgledavao željeznička kola i raspitkivao se u željezničara o konstrukciji tih kola. Kod kuće bi pako pravio crteže za željeznička kola, u kojima će se moći udobno prenoćiti putem, baš kao u hotelu, tako da ujutro osvaneš na cilju ispavan i svjež, iako si svu noć putovao.

Bilo mu je 27 godina, kada je, 1858., iznio svoj plan pred direktore željezničkog društva Chicago and Alton Railroad. Najzad se dogovoriše da će Pullman dva već postojeća željeznička vagona pregraditi za spavanje. Tako je i bilo. Koncem godine bila su oba vagona gotova i u svakom je bilo po deset odjela za spavanje, jedan ormar za posteljinu i dvije umivaonice na svakom kraju. Kočničar je imao zadaću da izdaje posteljinu i da se brine za goste.

Pullmana to uredjenje nije stojalo više od 1000 dolara po vagonu.

Željeznička uprava nije bila baš oduševljena i nije očekivala nešto naročito od te novotarije.

Prvi mjesec nije bilo uspjeha, iako je pristojba bila samo 50 centsa po osobi. Svijet je bio navikao sjedeći spavati, pa se bojao ležećke prespavati čitavu noć u jednom vagonu. Naročito je svak zazirao od svlačenja, pa je trebalo moliti putnike koji su se bili ipak odlučili putovati Pullmanovim kolima, neka svuku obuću i nek ne liježu s njome u postelju.

Mr. Pullman se, nakon toga neuspjeha, vrati na svoj dosadašnji posao: nastavi opet pomicati kuće.

Ali zato ipak nije mirovao: mirno je dalje pravi nove nacrte. Jer, kada god bi se morao po noći voziti, uvijek bi se uvjerio da svijet ne smije ostati bez njegovih spavaćih kola.

Poslije pet godina združi se Pullman sa svojim prijateljem Fieldom, prijavi patent i počne s nekoliko mehaničara graditi svoja nova popravljena kola, nazvana »Pionir«. Stojala su 18.239.31 dolara, ali su bila nešto dotle još nevidjeno. Odlična ventilacija, stabilnost za vožnje, čista i higijenski opremljena. Kola su imala i mali buffet, a bila su i naoko prekrasna.

S potpunom opremom stojala su kola 20.178 dolara. Tko će to platiti?! — jednodušno su odgovarali direktori raznih željezničkih uprava, na koje se je Pullman obraćao.

Javnost takodjer ustade protiv takvog nečuvenog luksuza.

Obraćao se i političarima, ali sve uzalud. Prijatelji ga stadoše opominjati, neka se prodje svega toga, jer se takvo što ne može isplatiti. I zbilja: »Pionir«-kola ne htjede nitko kupiti.

Uto se desilo ubijstvo pretsjednika Lincolna.

Mrtvo tijelo zaslužnog pretsjednika Unije valjalo je dostojno prevesti iz Chicaga u Springfield... I željezničko društvo to izvrši »Pionirom!«

To je bila prva vožnja jednog državnika Pullmanovim kolima.

Tako je šira javnost jednim udarcem saznala za egzistenciju tih kola i sada se sa svih strana začuše glasovi, koji su zahtijevali, sve upornije i upornije, od željezničkih

društava, neka za udobnost svojih putnika uvedu takva kola.

Pullman i Field osnuju sada društvo »Pullman Palace-Car Company«, s radionicama ponajprije u Palmyri, New York, a nakon kratkog vremena u Detroitu, koje su bile znatno veće.

Tu sagradiše svoja druga, opet znatno popravljena kola, ne štedeći nimalo, jer su stojala čak 24.000 dolara, ali su bila vrlo raskošno opremljena.

Sada nije više nitko protestirao, a i željezničke uprave uvidješe potrebu spavaćih kola. »Pionir«-kola bila su uvijek puna, a putnici puni hvale, praveći tako najbolju reklamu za Pullmana. Sada se vrlo rado plaćalo po 2 dolara za noć i postelju.

1866. pušteno je u promet pet sasvim novih i još udobnije uredjenih kola, od kojih su svaka imala svoje ime: »Atlantic«, »Pacific«, »Aurora«, »City of Chicago« i »Omaha«. Pozvani gosti provezoše se od Chicaga do Aurore u Illinoisu i natrag, a u novinama zaredaše hvalospjevi, u kojima je Pullman proglašen bio dobročiniteljem putnika.

Tako nastade nova industrija. Željeznička društva: Michigan Central Railroad, Great Western Canada Railroad i New York Central Railroad Company naručiše 48 Pullmanovih Palace-Car-kola.

Great Western Canada Railroad uvede 1867. kola »President« u kojima se moglo noću spavati, a po danu jesti sva moguća jela, koja su se putem u njima pripravljala. Za njima su ubrzo slijedila još dvoja takva kola: »Western World« i »Kalmazoo«. »City of Boston« i »City of New York« stojala su po 30.000 dolara svaka.

1868. sagradi Pullman prva čista kola s restaurantom, koja nazva »Delmonico«.

Prvu narudžbu van Amerike dobio je Pullman iz Engleske: 18 kola.

1875. otvorio je Pullman svoju prvu evropsku radionicu u Torinu, u Italiji. 1879. godine uvedena su kola sa restauracijom u Engleskoj, onda u Belgiji i redom po svim ostalim krajevima Evrope.

Mnogo su muke imali Pullman i Field s raznim konkurentima, koji stadoše imitirati njihov patent. Ali oni su bili prvi, a tko prvi dodje, prvi melje!

Firma naskoro osnova veliko industrijsko naselje u Chicagu s troškom od početno milijun dolara. Radničke kuće bile su sagradjene vrlo udobno, a bilo je tu mogućnosti za svaki sport. Bila je tu i škola, pa biblioteka, banka, kazalište itd. U tome Pullman City-u bilo je 1882. godine 2084, 1884. godine 8000, a 1894. već 12.000 stanovnika. Te godine imalo je društvo čisti dobitak od 13 milijuna dolara! Preko pet milijuna putnika služilo se te godine na putu od 2000 milijuna milja Pullmanovim kolima!

George Pullman umro je 19. oktobra 1897., ostavši do same smrti pretsjednikom najveće tvronice vagona na svijetu i ostavivši udovici i djeci — imao ih je četvero — imetak od preko dvadeset milijuna dolara.

Zadnji su mu pronalazak bila kola koja služe za uživanje vidika.

F. W. WOOLWORTH

Nosač krumpirskih vreća, koji je sagradio najveći toranj na svijetu.

John Hubbell Woolworth i njegova žena Fanny, rodjena McBrier, žive kao pošteni farmeri u Rodmanu u državi New York.

13. aprila 1852. rodi im se sin. Po djedovima dobi imena Frank i William.

Do njegove šeste godine nema ništa značajno u njegovu životu.

Odrasao je u pobožnoj kolibi. U njoj se mnogo i teško radi, slabo je odjeven i jedva da imade što pojesti.

Frank je dobio cipele i ogrtač istom onda, kad si ih je kasnije mogao sam zaraditi.

Kad mu je bilo sedam godina, porodica mu se preseli u neku drugu selendru, u Great Bend. Tu mora Frank i te kako da pomaže roditeljima, kad se vrati iz seoske škole, nosi teret u jedan obližnji mlin, krumpirske vreće za nekog seljaka.

»Kako je visok«, zapita jednu večer majku, »najveći toranj na svijetu?«

»Meni to zbilja nije poznato, Frank!«

»Je li viši od naše crkve?«

»Ja mislim da mora biti...«

»Dakle ima viši — —«

U to netko pokuca na vratima. Jedan mu školski drug iz susjednoga sela stupi u sobu, opali Franku vruć šamar, na što klipan pobjedonosno opet izadje napolje.

Stari Woolworth i Woolworthovica zaprepašteno pogledaju u svoje dijete koje se ni ne maknu.

»I ti to primaš?«

Frank potvrdi glavom, jedva susprežući suze: »Pa on ima pravo. Kladili smo se. Ja sam rekao, da je naš crkveni toranj najviši na svijetu. On veli da tome nije tako. Onda smo se okladili. O jedan šamar. Ja sam izgubio.«

Frank nije mirovao. Mora saznati gdje stoji najviši toranj na svijetu.

Nitko ne umije da mu to objasni.

Pa tko bi tako što znao u Great Bendu!

Najzad je o tome razgovarao i sa glavarom stanice. Taj mu savjetova neka potraži odgovor u knjigama. Frank pokupi iz svih kuća sve što mu dozvoljavaju do pročita, traži, dan i noć u vrijeme kad je slobodan, odgovor na svoje pitanje.

Tako postade jedan od najnačitanijih dječaka čitavoga kraja. Sve znade — samo ne: gdje stoji najviši toranj na svijetu!

»Gdje će jedared stojati?«

»To ne može nitko znati!«, odgovara mu protivnik.

»Pa ipak! Hajde da se kladimo? — Najviši toranj svijeta stojat će ovdje —, u New Yorku!« Frank samovoljno pokaza na jedan trg u planu američkog gorostastnoga grada.

»Ah! Onda se kladim!« kliknu protivnik. »Opet o jedan šamar! Ako do godine 1914. na tome mjestu ne bude stojao najviši toranj svijeta, dobit ćeš i drugi —«

»— a inače ću ti vratiti tvoj!«

Frank William bio je, noseći prtljag, uštedio nekoliko dolara. Dvije godine preko zime polazi trgovačku školu u Watertownu u državi New York. I evo ga gdje je izučen šegrt. Želi da nadje svoje prvo odgovarajuće mjesto. S najboljom voljom stade da ga traži.

Nitko živ nema ništa za njega. Svi su vrlo ljubezni, ali svi vrlo žale.

On onda odluči da će sebi oduzeti taj tako suvišan život. Vrati se još jedamput u očinski dom, oprosti se sa svojima. Onda podje na željezničku stanicu. Hoće da se baci pod lokomotivu.

Ni taj plan ne vodi k uspjehu. Snijeg je zavejao kolosjek.

Željeznički je promet obustavljen do daljnje odredbe.

Znao je već dovoljno da je život težak. Sada se pokaza da je i umiranje komplicirano.

Njegov stari prijatelj na stanici, koji ga je već savjetovao neka čita, posjeduje osim svoga službeničkoga mjesta kao glavar stanice još i nekakav dućančić, jednostavnu sobu s dvije police.

»Frank ,ti bi mogao kod mene raditi«, predloži mu glavar great-bendske stanice.

I tako ostade Frank William dvije godine u dućančiću. To je doba neobično poučno i korisno.

Tu razgovara s mnogo ljudi, jer se na stanici sav svijet sastaje, stranac i domaći; dok čekaju na mješoviti vrlo netočan vlak, mnogo se i zanimljivo razgovara. Tako možeš saznati mnogu vrijednu novost iz prvoga izvora.

Za dvije godine Frank je bio uštedio 53 dolara.

S tim »kapitalom« podje u veći grad, u Watertown.

Gospoda Moore i Smith imaju tamo jedan bazar. On se tamo predstavi.

Ta mu je radnja uvijek tako silno imponirala.

»Pušiš li?« zapita ga Mister Smith.

»Ne!«

»Piješ li?«

»Ne!«

»Griješiš li inače?«

»Ne, ja sam dobar čovjek!«

»Tebe ne mogu trebati, ti si mi predobar! Ja se bojim andjela!«

Frank je potpuno uništen. Kod kuće su ga uvijek uvjeravali da se u životu napreduje samo dobrotom.

A evo sada ga prvi poslodavac odbija radi toga svojstva!

Uto se umiješa Mister Moore. On sluti tešku unutrašnju borbu mladićevu.

»Pa dobro — odstupit ćemo jedared izuzetno od našega načela«, reći će Mister Moore. »Možeš stupiti k nama u posao!«

»D-da!« promuca Frank. — »A koliko?«

Bio je odlučio da ne će nikako početi s plaćom ispod četiri dolara na tjedan.

»Koliko?« Mister Moore se zamisli. »Evo, danas ćemo biti velikodušni: ništa! Ne, ne treba ništa da nadoplatiš!«

»Što? Kako?«

»Ali ti učiš u nas, zaboga — tamo na stanici — pa to nije bilo ozbiljno! Naučit ćeš brisati prašinu, oprašiti police, kefati odijela.«

Frank William računa u glavi. Ako se bude ne znam kako ograničio, ako moradne samo tri i po dolara izdavati na tjedan, jest, onda će izdurati tri mjeseca! Dobro dakle!

On ostade tamo dvije i po godine.

Uči dekorirati izloge, posluživati mušterije, probati odijela, najzad zaradjuje šest dolara na tjedan.

»Dodji k meni u dućan!« zovnu ga jednoga dana Mister Bushnell. »Davat ću ti deset dolara na tjedan«.

Mister Bushnell imade bazar u Port Huronu.

Frank William Woolworth otkaže i ode k Mister Bushnellu.

Prije toga, 11. juna 1876., oženi se dražesnom djevojkom Jennie Creighton. Može mu biti, kad imade deset dolara na tjedan.

Ali Mister Bushnell se pokaza pravim gadom. On mu snizi tjednu plaću na 6 dolara 50. To je težak udarac za mladi bračni par.

Mister Bushnell nije ničim zadovoljan. Sve samo on znade i to najbolje. Za svaku štetu kriv je Frank William. Posao neće da se razvije.

»Mi moramo imati lijep izlog, koji mami kupce!« predloži Frank William. »Ta svijet ni ne zna što sve imamo na prodaju. Kod moga prijašnjeg gazde —«

»Šuti, stari magarče!« viknu gazda.

Kad je šef jedno jutro otputovao, izvadi Frank William žaluzije iz izloga, dekorira ga robom i natpisima koliko što stoji.

Poslije tri dana, kad se vratio Mister Bushnell, bio se je promet višestruko umnožio.

Frank mu ponosno pokaza uvjerljivi rezultat svoje pobjede.

Šef problijedi.

To je bezobrazluk! Ja sam suviše otmjen dućan! Meni ne trebaju takvi trikovi rafiniranih skorojevića!«

Mister Bushnell jurne u izlog, sruši sve što je bilo napravljeno, zastre prozore njihovim žaluzijama.

»Ja toga više ne mogu podnijeti!« izajada se Frank William kod kuće svojoj mladoj ženi. Upravo je bolestan od jada.

»Ne treba više da ideš k tom strašnom čovjeku!« odluči gospodja Woolworth.

Frank William se nalazi na vrhuncu svoje sreće: imade smrvilo, da više nikada ne će da se vrati za dućansku tezgu.

»Postanimo opet težaci!«, predloži gospodja Woolworth. »Ja sam sa svime sporazumna, Frank; samo kad mogu vidjeti da si ti sretan!«

Odlučiše da će osnovati farmu za živad. Jedan im prijatelj pomaže. Mladi se par preseli na ladanje. Posao je započeo.

Jedno jutro pojavi se izmedju kokoši jedan čovjek iz grada. To je Mister Moore sam glavom. Prvi šef iz watertownskog bazara. Bio je čuo da se je Frank William razišao sa svojom firmom.

»Frank William, vratite se k nama! Platit ćemo vam deset dolara na tjedan, ali bez odbitaka!«

Frank William ostavi ženu na farmi.

Kad su bili prištedjeli 50 dolara, mogoše da ispune svoju živu želju: za djetetom.

A naskoro je i mlada žena mogla da opet proda farmu i da se opet natrag preseli k mužu u grad.

Frank William se nalazi na vrhuncu svoje sreće; imade svoju porodicu, sretan dom, zgodan položaj, dovoljnu zaradu, ugodne starješine.

S njegova obzorja su nestali svi oblaci.

Uto stupi jednog podneva u dućan neka mušterija, neki dosadan prosječan čovjek.

Frank Willam Woolworth poslužuje ga.

Htio bi nov žaket.

Stari mu je poderan.

»Pomislite, razderaše mi ga u gužvi!«

»A gdje?«

»Bio sam na Zapadu«, priča mušterija, »kadno pročitam na nekom dućanu: Ništa preko 5 centsa! Pa dobro, rekoh ja u sebi, to nije novac, i podjoh unutra, ili točnije, htjedoh da unidjem. Ali to nije tako jednostavno! Stotine žena i muškaraca guraju se već na vratima! U dućanu izgleda kao na kakvom bojištu. Ljudi se tuku za robu. Ništa preko 5 centsa!«

»Ništa preko 5 centsa? A što li se može za to dobiti?« raspituje se Frank William zainteresiran. Ne može da zamisli, zašto se taj svijet i za kakvu robu tuče.

»Imade tude svega i svašta — ali sve mnogo jeftinije nego li u drugim dućanima. Rukavice . . . «

»Za pet centsa?«

»Doduše samo jedna! I sita, žlice, šeširi . . . najedared i mene nešto zgrabi — moram i ja da kupim, iako doduše ništa ne trebam! Pojurim dakle i ja unutra — zgrabilo me je kao neka groznica. Za dva sata bio je dućan rasprodan!«

»Trista mu gromova!«

Pa to je ipak uistinu sasvim odlična misao!

Frank William izvijesti o tome svoje šefove.

Mr. Moore će: »Dobro, dobro — ali ne svaki dan. Ne marim, ali samo svake subote!«

Frank William dobi sto dolara, otputova u New York i kupi što je god mogao jeftino ušićariti.

Naredne subote se započe pokušaj. Poslije dvadeset minuta sve je rasprodano.

Pred vratima se natiskuju stotine ljudi. Sve je kao začarano.

Dvadeset subota se ponavlja isti prizor. Frank William nakupuje najzad robe za 250 dolara.

»Pozajmite mi 321 dolar«, zamoli Frank William svoje šefove. »Ja mogu da sebi otvorim isto takav dućan u Utici, u državi New York. Sve samo za tri centsa!«

Oni mu, naravno, pozajme taj iznos.

Poslije tri mjeseca Frank William se, razočaran i užasnut, nadje ponovno kod njih: doživio je strašnu blamažu. Dućan ne ide!

On ponovno uljudno prodaje sve one stvari, svake subote ljudi ponovno jurišaju na njegovo skladište, gdje se svaki predmet prodaje za ciglih pet centsa.

Zašto tu? A zašto ne u Utici?

Frank William se dugo dovija tome.

Najzad misli da je riješio zagonetku: izbor nije bio dosta raznovrstan!

On sada pozajmi 500 dolara, nakupuje robe po pet i po deset centsa, ali stotinu raznih stvari.

Juna mjeseca 1879. godine otvori u Lancasteru u Pennsylvaniji svoj drugi dućan.

Za tren oka sve je rasprodano!

F. W. Woolworth dozva svog brata C. S. Woolwortha i svog bratića Seymoura H. Knoxa, predavši im drugi jedan dućan »Ništa preko tri centsa!«

Čudnovato: to nije imalo uspjeha.

Drugi poduzetnici, koji se ugledaju u njega, svi i svuda bez izuzetka propadaju.

Frank William vjeruje u pobjedu. Ne popušta, stoji sam za tezgom, ispisuje natpise, sam lično kupuje robu, trguje i pregovara.

Otvara četvrti dućan u Scrantonu u Pennsylvaniji. Peti u Philadelphiji.

Ali svi dućani rade s najtežim gubitcima.

Prestani! svjetuju mu prijatelji!

Ne, protivi se on, samo nastaviti! Samo pokušati nešto drugo. Pokušava prodavati robu po pedeset centsa komad.

Još gore. Sada već nitko ne kupuje!

Dakle opet natrag na robu od tri centsa.

On odlazi u Harrisbury, u York, u Newark, u Buffalo, otvara filijalu za filijalom.

»Kako li će se to svršiti?« jecaju očajni mu prijatelji.

»Moći ću vam nagovijestiti kad budem otvorio tisućiti dućan ...«, odgovara on, ne mareći za sve to.

1886. dodje u New York. Unajmi neku malu prostoriju za nekoliko dolara. Tu radi od 6 sati 30 rano do iza ponoći, prodaje, putuje, računa, sam raznosi robu. Radi kao bjesomučan. Njegovi namještenici štrajkuju.

Tada i Frank William padne teško bolestan u postelju.

Ozdravivši, angažira personal, mnogo personala, počinje da poslovno organizira svoje poslovanje: F. M. Kirby i Earl P. Charlton pristupaju kao ortaci.

Poslije deset godina posjeduje 12 dućana.

Što sada?

Frank Willam Woolworth se užasno straši nesretnoga broja 13!

Taj trinaesti dućan osniva vrlo oprezno u Brooklynu, izvan New Yorka.

On mu donosi ogroman uspjeh. Ne može dosta brzo dobavljati robu, kako mu se otima iz ruku njegovih prodavačica.

1912. posjeduje 600 dućana u Americi. Počinje se širiti i po Evropi, odlazi u Englesku, u Njemačku.

Sred meteža ogromnog poslovanja doleti mu na sto glavnoga ureda u Chicagu ova dopisnica:

»Dragi Frank William!

Školski drugovi ne smiju se čak ni kad se klade ponijeti nečasno. Htio bih te samo podsjetiti: dosada još nikako ne stoji najviši toranj svijeta na onom mjestu!«

Frank Willam se sjeti zaušnice.

Ona je zapravo bila povodom da je stao čitati, da se u njemu probudila čežnja za gradom ...

Ovaj put bi htio da dobije okladu.

Jednim pismom zapita prijatelja, da li se još može sjetiti, koje je ono mjesto bilo?

Kako ne! Naravno. On je sačuvao kartu ondašnjega New Yorka.

Frank W. Woolworth nabavi onaj predjel, sagradi 792 stope visok toranj iznad njujorških ulica, najveći toranj

na svijetu, i otvori ga tri dana prije nego li je istekao rok oklade!

1916. imade 50.000 namještenika, koji poslužuju 100 milijardi mušterija, on je najveći prodavač svijeta!

Kad je, 1919. godine, umro, ostavio je ženi i svojim dvjema kćerima 27 milijuna dolara u gotovom, dok mu udio u poslu iznosi 107 milijuna dolara.

Danas imade Amerika 2000, Kanada 150, Velika Britanija 400, Njemačka 50 i Kuba preko 10 njegovih dućana.

I sve samo zato što je kod njega jednom jedna mušterija sa zlatnoga Zapada kupila nov kaput da njime zamijeni svoj poderani.

CHARLES SCHWAB

Od dolarskoga kočijaša do milijunskog pretsjednika: najbrža karijera na svijetu.

Captain William Robert Jones (od njegove dvadesete godine svak ga je zvao samo Stari Bill) stojao je nekada u Johnstownu kraj nekakvog nabijala. Tada ga je »otkrio« Carnegie i uzeo za direktora svoje tvornice čelika Edgar-Thomson u Braddocku, nedaleko od Pittsburga. Stari Bill je bio čudak, nije ni rado ni mnogo govorio, ali kad bi jednom nešto rekao, to je više značilo, nego li da je tko drugi napisao čitave knjige. Henry Bessemer, koji to mora da zna, tvrdio je za njega, da bi on od svih ljudi na svijetu najviše bio upućen u čelik.

1880. udje jednom u neku malu radnju kolonijalnom robom u blizini svoje tvornice.

»Htio bih duhana«, reče mladiću, koji ga je dvorio.

»Razumijem, captain«, odvrati prodavač i naspe mu, i ne pitajući, pravu vrstu i pravu količinu u kožnu duhankesu.

»Odakle me poznajete?«, zapita on začudjeno.

»Ja se zanimam za čelik!«

»A odakle znate kakav ja duhan pušim?«

»Tko se oduševljava za čelik, mora da i to zna što i koliko duhani captain Jones!«

Stari Bill diže pogled, zagleda se u lice mladjanog prodavača. Mladiću je jedva bilo osamnaest godina, ali je razgovarao slobodno i spremno poput odrasloga. Imao je krupne, pametne oči.

»Pa kad se tako zanimate za čelik, zašto prodajete ovdje duhan?«, raspita se Stari Bill.

»Jer nisam htio da me namjesti vaš radnički ured«.

»Zašto ne?«

»Jer neću da idem putem kojim idu tisuće!«

»Nego?«

»Izračunao sam sebi, da ne će potrajati duže od godine dana, dok vi jednom ne postanete mojom mušterijom, captain Jones«.

»A čemu se vi nadate od toga?«

»Da ću lakše započeti karijeru u vašoj tvornici«.

»A što biste vi htjeli postati?«

»Inženjer«.

»Imate li sposobnosti za to zvanje?«

»Dajte mi prilike da to dokažem?«

»Umiješ li upravljati malim kolima?«

»Ja umijem svime upravljati«.

»Hoćeš li da radiš za dolar na dan?«

»Kad mogu da počnem?«

»Dodji sutra!«

»Ne, jer kolikogod mi je teško, ja ne mogu ovog svog šefa ostaviti ovdje na cjedilu. Počet ću narednoga tjedna«.

Poslije šest mjeseci imao je mladi kočijaš ono mjesto kod Staroga Billa, postavši direktorom Carnegie-evoga društva, gdje je nadzirao 7000 radnika!

Godinu dana kasnije napredova za šefa inženjera i generalnog direktora Edgar-Thomson-tvornice, premda nije još nikada prije toga dobio bilo kakvu tehničku poduku.

Taj mladjani genij, Charles Schwab, rodio se 18. februara 1862. kao sin prelca vune Johna A. Schwaba i žene mu Pauline u pennsylvanskom seocetu Williamsburgu. Morao je da proživi vrlo teška vremena. Kad mu je bilo deset godina roditelji mu se presele u selo Loreto u Pennsylvaniji, gdje mu je otac radio kao kirijaš vozeći robu na željezničku stanicu Cresson. Charles mu je pomagao u poslu, a otac je živo želio da mu dječak jednom to poduzeće izgradi u moderno transportno društvo.

Charles je polazio seosku školu, a kasnije St. Francis College, koji je bio spojen s tamošnjim samostanom Mercy. Dječak postade miljenikom redovnika i opatica. Oni ga uputiše u temeljna načela matematike i fizike, jer dječak

je htio da kasnije i te kako rado postane inženjer. Bio je tako mnogo slušao o novom tehničkom čarobnjaku, o Carnegieu. Želio je da dodje u njegovu blizinu. Tamo bi zacijelo mogao mnogo štošta pokazati.

Medjutim je pomagao seljacima kod njihovog žetelačkog posla, a kad je navršio 18 godina, nešto ga odvuče na metu njegovih mladenačkih snova: u Braddock, gdje se nalazilo jedno središte po svemu svijetu čuvenih Carnegieevih industrija.

Tu je sada za začudno kratko vrijeme postao od transportnoga kočijaša s nadnicom od jednoga dolara upraviteljem tvornica s tjednom plaćom od 1000 dolara. Presretan otputuje kući u Loreto i oženi se djevojkom, u koju se bio još u klupi seoske škole zaljubio: Emmom E. Dinkey. I ona je potjecala iz vrlo siromašne kuće kao i Charles, pa je dugo izgledalo kao da ne će nikada moći naći novaca da sebi saviju gnijezdo. Ali sada se je pojavila sreća u vidu tako divnoga ugovora, da Charles nije htio ni jedne minute duže počekati.

Zajedno sa svojim »otkrivačem« i prijateljem, sa Starim Billom, pronašao je novu smjesu metala, koja je snizila gotovo na polovicu troškove oko pravljenja čelika.

Čega god bi se Charles latio, sve bi polazilo za rukom, napredovalo bi i dostiglo bi dotle nepoznate mjere.

Predadoše mu gradnju nove jedne tvornice, tvornice čelika Homestead. Ona postade najvažnijom tvornicom čelika na čitavome svijetu.

On opet stvori nešto novo, što je troškove snizilo na polovicu.

Ono što nijednom od njegovih predšasnika nije bilo uspjelo, to je on sasvim lako sproveo: fabrikaciju oklopnih ploča. Dotle je neuspjeh ležao u tome što nije bilo prikladnih transportnih sredstava. Generalnome direktoru, koji je jedva imao 25 godina, sve je bilo jedna malenkost. Amerika, Engleska, Rusija naručiše izvrsnu robu.

Arthur Keene, šef birminghamske tvornice čelika, bio je čuo za to čudo od čovjeka te je doputovao iz Engleske do njega da ga angažira.

Charles, koji je prije negoliko godina bio počeo s nadnicom od jednoga dolara, zasluživao je sada još uvijek svojih 120.000 dolara godišnje.

»Ja ću vam platiti 500.000 dolara!« ponudi mu Englez. »Obavezno na pet godina!«

Charles je bio sporazuman. To je bila plaća, kakvu su samo pojedinci ikada postigli.

»A što će dobiti moji asistenti?« pitao je on.

»Običajne plaće, koje propisuje inženjerska zajednica«, odvrati engleski kralj čelika.

»Ne, ja sam navikao da i moji pomagači dobivaju slično visoke svote ,jer inače ne mogu da radim...«, odgovori mladi Schwab.

»Ali to nažalost nije moguće, jer bi Zajednica to zabranila«, zakuka Arthur Keene, spreman da ponovno povisi ponudjenu plaću. »Ali vi, dragi Schwab, vi možete dobiti što god hoćete!«

»Ne, onda mi je veoma žao. Pod takvim skučenim okolnostima ne mogu postići rezultate, koje od mene očekujete!«

I Schwab ostade na svome mjestu.

Tek nakon dvije godine saznao je Carnegie od Keenea, s kakvom je hrabrošću i s kakvom iskrenošću njegov najbolji suradnik otklonio tako ogromno povećanje svoje plaće.

Carnegie se prestraši. Nije ni mislio, da bi mu ikada itko mogao oteti njegovog najboljeg suradnika.

On se upusti u pregovore sa Schwabom i obveže ga na pet godina s godišnjom plaćom od milijun dolara, koji iznos nije nijedna industrija svijeta još nikada nikome odobrila.

Charles Schwab je zlata vrijedio.

Kad mu je, godine 1889. umro prijatelj, Stari Bill, postade Schwab sa dvadeset i sedam godina, upravnikom obiju tvornica. Pod njegovom upravom izradjeni su milijuni tona čelika i razaslani po svijetu.

O svom tridesetom rodjendanu bio je direktor ukupnog Carnegieevog kartela, 1900. njegov pretsjednik. Godinu

dana kasnije upravljao je društvom United States Steel Corporation.

Tvornice je tako uredio da su sve, što god su trebale, mogle same izradjivati ,od puceta na radničkoj bluzi pa do golemog dynamostroja.

Schwab je provodio vrlo oprezan život: nije pušio, nije pio, lijegao je navečer u pola deset, a ujutro ustajao u pola sedam.

Kad je navršio 42 godinu, doživi slom: bio je premoren.

Štampa donese »hladne nekrologe.«

Svatko je znao da je on proživio svoje najljepše doba. Računalo se da će svaki dan umrijeti. Carnegieeve tvornice razriješiše sve ugovore.

Charlesu nije bilo ni na kraj pameti da umre.

Naprotiv: ozdravio je i počeo tražiti novo polje rada. On je imao nekakve svoje planove.

Silno ga je radovalo što je morao opet iznova započeti.

Dugo je tražio i najzad nadje malu tvornicu čelika, koja tek što nije bila propala. Bila je to Bethlehemska tvornica čelika u Bethlehemu u Pennsylvaniji.

On ju kupi.

Onda stade tražiti čitavu gardu suradnika.

Stari pomagači Carnegieevi jatomice se stadoše kupiti oko njega.

Schwab se zahvaljivao. Htio je da mladima dadne prilike da se zaposle. Baš onako kako je negda Carnegie s njime postupio. Mjesece i mjesece birao je izmedju onih koji su mu se nudili. Schwab zapravo nije ništa drugo radio, nego je samo tražio prikladne ljude.

Najzad je bio izabrao petnaest ljudi izmedju dvadeset ili trideset. Bio ih je sve u dušu, u najmanje tančine prostudirao pa je točno znao, što može sa svakim od njih da počne i što mora da počne.

Toj petnaestorici »poručnika« dade udio u poduzeću.

Schwab stavi u posao sve što je imao. Preselio se u manju kuću, pozajmio je gdje je što mogao dobiti.

Osam je godina radio od jutra do kasno u noć.

1913. imala je tvornica Bethlehem promet od 15 milijuna dolara. 1914. bila je ta tvornica druga po veličini od svih tvornica čelika na svijetu (najveća je bila Carnegieeva tvornica, koju je on pomogao stvoriti!). Za vrijeme rata zaposlivao je 100.000 radnika, proizvodeći 8 milijuna tona čelika godišnje. Za pet godina imao je promet od četvrt milijarde dolara.

Britanska industrija čelika podijelila mu je svoju najveću čeličnu nagradu, Bessemerovu nagradu. Ako se nabrajaju najbogatiji ljudi na svijetu, valja da se i on spomene.

Jednom je sam pričao, što je bio prvi veliki blagoslov u njegovom životu: »Rodio sam se siromašan. Glavna svojstva moga značaja razviše se samo u vrijeme mojih najranijih kubura i moje samozataje. Ta iskustva iz doba moga djetinstva ne bih htio nikada dati za ne znam kakve šipke zlata. To je kao kamen temeljac kakve zgrade. U doba, kad se mladež mazi i kad joj se ugadja, ja sam naučio poznavati vrijednost dolara«.

U vrlo zanimljivoj knjižici »Succeeding with what you have« (Uspij s onim što imaš), opisuje on, izmedju ostaloga, kako je jedared navrkao radnike jednog svog odjeljenja da uspješnije rade.

Ta je grupa naročito malo robe proizvodila. Imala je upravnika, koji je bio doduše stručnjak u čeliku od vanredne vrijednosti, ali koji nije imao pojma o tome kako se može jedno odjeljenje navesti na to da radi što više može.

Taj je poštenjak uvjeravao svog šefa Schwaba, da je sve pokušavao, ne bi li podstakao ljude na to da bolje rade, ozbiljno, učtivo, prijetnjama. Sva mu je muka bila uzaludna.

Schwab pregleda taj dio tvornice navečer, jedva nešto prije noćne smjene.

»Koliko ste danas izvršili toura?«, zapita prvog radnika, kojeg je sreo.

»Šest!«

Schwab ispisa veliku šesticu na zidu. Onda ode bez i jedne riječi.

Dodje noćna smjena pa ugleda onaj broj na zidu. Raspitaše se što to znači.

»Šef je bio ovdje pa je pitao koliko smo izvršili toura«, odgovori radnik koji je radio po danu.

Drugo jutro Charles Schwab prodje opet onuda.

Na zidu je bila izbrisana njegova šestica. Ali zato je bila napisana sedmica.

Sutradan nadje napisanu deseticu.

Pričao je i jednu drugu priču, da bi dokazao da je opravdan naslov njegove knjige:

Jednog kišovitog dana, kad je bilo vrlo malo mušterija u jednom njujorškom bazaru, sjatili su se bili namještenici jednog odjeljenja, zabavljajući se loptanjem.

U prostoriju udje neka dama.

Nitko se nije osvrtao na tu mušteriju, jer su svi živo razgovarali. Samo je najmladji naučnik ostavio svoje drugove i prišao gospodji. Raspitao se vrlo učtivo što želi pa je posluži tako revno kao da je lično sam šef. Vidjelo se sasvim jasno na njemu, kako mu je neugodno loše vladanje njegovih prijatelja, koji su i nadalje uzbudjeno čavrljali, pa je htio da svojim naročito ljubeznim i pažljivim načinom izbriše onaj rdjavi utisak.

Odlazeći gospodja ga zapita kako se zove.

Poslije podužeg vremena dobi uprava bazara narudžbu. Jedna gospodja željela je velik namještaj za svoje zemljište u Škotskoj pa je molila neka se kao savjetnik i nadzornik transporta pošalje jedan mladi prodavač.

Firma odgovori da će rado poslati preko oceana stručnjaka, ali predloži drugu gospodu, koja su se duže vremena pokazala dobrima, jer da je onaj mladić, koga je ona odabrala, najmanji naučnik u radnji.

Gospodja je medjutim uporno tražila da joj pošalju onoga mladića.

I tako je bio on poslan u Evropu.

Ona mušterija je bila Mrs. Carnegie.

A zemljište, koje je trebao da uredi onaj mladić, bilo je njen dvorac Skibo.

On je danas vrlo imućan vlasnik jedne vrlo čuvene američke firme koja prodaje namještaj.

U toj knjizi Schwab takodjer potvrdjuje, da su svi njegovi poručnici, njih petnaest, s kojima je, poslije svršetka svoje »Carnegie-karijere«, započeo rad u tvornici Bethlehem, danas neobično imućni industrijalci.

Jedan od te čete »petnaestorice«, Mr. Snyder, bio je stenograf, Mathews je bio kočijaš, Alva C. Dinkey teklić, on je postao glava najvažnije tvornice čelika, Jimmy Ward, kasnije njen potpretsjednik, bio je stenograf.

Eugene Grace radio je na električnom dizalu sa plaćom od 15 dolara na tjedan. Schwab, kojemu se smjesta svidjelo divno i priljepčivo oduševljenje mladoga radnika, posla ga za upravnika svojih željeznih majdana Juragua na Kubi. Sa 37 godina bio je Grace ne samo jedan od vodećih čeličnih magnata, nego i milijunar.

PAUL JULIUS REUTER

O bankarskom praktikantu, koji uči računati profesora matematike pa radi toga dobiva orudje, kojim razašilje vijesti po čitavom svijetu.

»Reuter javlja...«

Koliko smo već puta pročitali te riječi u novinama?!

Reuter javlja... svaki dan, svaki sat, i to ponavljaju sve novine svijeta, to čitaju čitaoci najraznijih novina u svim dijelovima svijeta.

Reuter javlja... sve što se dešava u ma kojem dijelu svijeta.

Reuter javlja i javlja... iako je Reuter još godine 1899. — umro.

Paul Julius Reuter ostao je rano bez oca pa ga je zato ujak uzeo za pomoćnika u svoju banku u njemačkom gradu Göttingenu. Rodjen 1821. u Kasselu, mladi se Reuter pokazao vrlo spretnim suradnikom ujakovim koji, opazivši da mu nećak točno vrši posao i da ima izvrsno pamćenje, malo pomalo prestade korespondirati sa svojim mjesnim mušterijama, kojima je slao samo usmene poruke, koje je Reuter na njegovo najveće zadovoljstvo najtočnije izvršivao.

Jednom je došao bio na inkaso čuvenom matematičaru, profesoru Gaussu. Primivši novac opazi kasnije, već na ulici, da se je profesor zabunio i isplatio mu veću svotu nego li je trebao. Vrati se stoga i jedva ga ponovno pustiše pred profesora. Gauss prizna da se zabunio i da je mladi bankarski pomoćnik bolji račundžija od njega, ali i pošten, jer nije višak zadržao za se. On ga pohvali i pozove ga na večeru i s vremenom zavoli dječaka. Kako se je Gauss u to vrijeme sa svojim drugom, profesorom Weberom,

mnogo zanimao za problem brzojava, koji im je bio pošao za rukom konstruirati, mladi se Reuter uputi u tu onda najnoviju tehničku tajnu.

Ne samo u Göttingenu, nego kasnije i u Berlinu, kamo je bio 1847. stupio u jednu knjižaru, Reuter se mnogo zanimao za taj pronalazak i mnogo je razmišljao o tome, kako bi bilo najzgodnije primijeniti ga u praksi. Uvidjao je vrlo dobro koliko bi mogla jedna banka zaraditi, kad bi mogla brže od ostalih slati tečajeve svojim mušterijama. Sav radostan što mu je to palo na um, saopći svoju ideju ujaku, ali ovaj ju odbi kao nečasnu, te još ukori nećaka, neka radije prione uz posao, mjesto da se zabavlja tim tehničkim igrarijama.

Uvidjevši da Göttingen ne shvaća duh vremena, odluči pokušati sreću drugdje u svijetu.

Znao je da su Njemačka i Francuska bile medjutim uvele brzojav. Ali se nije moglo brzojaviti iz Njemačke u Francusku, niti obratno. Znao je da bi mnoge firme, kao banke i brodarska poduzeća, vrlo rado iskoristile brzojav od Berlina u Pariz, ali taj nije postojao, jer se moglo brzojavljati samo do granice.

Reuter zato najmi u blizini granice u Aachenu jednu kuću, a prijeko u Francuskoj, u mjestu Verrières, drugu. U njemačkoj poslovnici sjedio je on, prijeko u Francuskoj njegova žena. Ako je koja njemačka firma htjela brzojaviti u Francusku, ona bi svoje depeše slala Paulu Juliusu Reuteru u Aachen, plativši neku malu pristojbu. Reuter je takove depeše slao golubovima listonošama svojoj ženi u Francusku, a ona ih je onda dalje razašiljala na odredišta po Francuskoj. Isto tako su radili, kad bi valjalo dostaviti iz Francuske brzojave nekome u Njemačkoj.

Nastojeći sebi naći što više mušterija, obraćao se Reuter i raznim novinama, kojima je objašnjavao koristi, koje će imati, ako im vijesti iz inostranstva uzmognu stizavati brže nego li poštom. Ali nigdje nije našao odjeka i kao da nitko nije omao smisla za ubrzanje novinarske službe.

Ne preostade mu ino, nego li da sam osnuje, na vlastiti rizik, poslovnicu, koja će dobavljati redakcijama svjetske novosti. U tu se svrhu preseli u Pariz. Na najvažnijim mjestima u Evropi postavi po jednoga dobro obaviještenoga agenta. Ti su prvi korespondenti slali svoje izvještaje najbržim putem ili na koju njemačku ili na koju francusku brzojavnu stanicu. Odanle je Reuter dobivao brzojavno svoje novosti u Pariz.

Naskoro uvidješe pariške novine da Reuterova ideja nije tako loša, kako su isprva mislili, ali on nije ipak mogao ništa da poluči, jer su tadanje političke prilike bile vrlo nestalne i nepovoljne.

Kako su u to vrijeme — godine 1851. — bili položili prvi kabel izmedju Dovera i Calaisa, Reuter se požuri u London i osnuje tamo obavještajnu agenciju, zatraživši britansko državljanstvo.

Tamo je marljivo razašiljao depeše velikih firma preko raznih državnih granica pomoću svojim agenata. Njihov je broj sve više rasao i Reuter postade naskoro najpouzdanijim i najbržim isporučiocem poruka i novosti u čitavoj Evropi.

Svaka se nova mušterija, koja je htjela da joj Reuter razašilje inostrane depeše, morala obratiti na njegovu glavnu poslovnicu u Londonu. Reuter je lično razgovarao sa svakim novim abonenttom. Ako se desilo da je bio skoknuo da što pojede u kakvom obližnjem lokalu, njegov je glasnik obično dolazio po njega, pa bi Reuter ostavio jelo i otrčao natrag u poslovnicu, da ne izgubi mušteriju. Jednom mu je mušterija bila otišla, iako je smjesta dojurio s objeda u poslovnicu.

Kad je naredni put glasnik opet bio došao po njega, ovaj primijeti: »Ne treba da se tako žurite, Mr. Reuter; mene je onaj zadnji slučaj naučio pameti!« I on pokaza ponosno ključ poslovnice: — bio je zaključao novu mušteriju u poslovnici, da opet ne pobjegne, dok ne dodje Reuter. Taj je glasnik bio F. J. Griffith, kasniji glavni poslovodja agencije.

Godine 1858. doživio je Reuter svoj prvi odlučan uspjeh: londonski list »Times« objelodanio je bio prije svih ostalih novina na svijetu jedan važan govor cara Napoleona III., samo nekoliko sati nakon što je bio izrečen u Parizu. Reuterova brzojavna agentura bila je listu dostavila govor neobično brzo.

Sada već svatko uvidje da se više ne mogu vijesti razašiljati poštanskim kolima, nego da se valja poslužiti najnovijim pronalaskom — brzojavom.

Razna telegrafska društva takodjer shvatiše koju korist mogu da poluče, ako se udruže i ako se bude moglo brzojavljati i preko granice jedne zemlje.

Usljed toga Reuter doduše izgubi svoje trgovačke mušterije, koje njega više nisu trebale, ako su iz Njemačke ili Engleske brzojavljale u Pariz ili obratno. Ali ona zadrža jedan posao: širenje novinskih vijesti.

Od skromnih početaka nastade 1865. ustanova, koja je obuhvatala čitavi svijet. Te godine osnovano je dioničko društvo Reuter's Telegram Company sa dioničkom glavnicom od 200.000 funti sterlinga.

Reuter se lično mnogo zalagao za to da se što više zemalja poveže kabelom, što mu je redovno i polazilo za rukom. Car Napoleon III. povjeri mu, zajedno s Anglo-American Telegraph Company, postavljanje prvoga kabela izmedju Francuske i Amerike.

Ali prije nego li je dovršeno polaganje toga kabela, Reuter se morade pobrinuti za brzo izvještavanje svijeta o krupnim dogadjajima, koji su se u ono vrijeme odigravali s onu stranu Atlantskog oceana — u Sjevernoj Americi. Tamo je bjesnio gradjanski rat.

Najzapadnija luka Engleske: Crookhaven u Irskoj morala je da mu posluži. Tamo je Reuter unajmio bio jedan brod, koji je, pred svaki parobrod, koji bi prolazio onuda iz Amerike, izlazio sa zastupnikom Reutera i ovaj bi primio najnovije vijesti iz Amerike. Onda bi se požurio što je brže mogao natrag u Crookhaven. Tu je Reuter imao vlastiti kabel do najbliže brzojavne postaje u Dublinu. U Dublinu se nalazio drugi Reuterov agent, koji je te depeše dalje slao u London. A iz Londona slali su se brzojavi po čitavoj Evropi.

Onaj brod, koji bi te novosti donio iz Amerike, trebao je od Crookhavena do luke Liverpool puna dva dana.

Vojvoda Sachsen-Coburg-Gotha podijeli Reuteru godine 1871. barunat, a kraljica Viktorija ovlasti njegove nasljednike da zadrže taj rang.

Reuter je umro — 25. veljače 1899. — u 84. godini na francuskoj Rivieri, u Nice, kamo se bio pod starost povukao na svoje imanje.

Ali Reuter još i danas dalje javlja...

Onaj profesoru Gaussu pošteno vraćeni novac bio je Reuterova sreća: povod da je upoznao brzojav i shvatio njegovu važnost u praktičnom životu.

Po uzoru Reuterova poduzeća osnovani su i u drugim zemljama razni telegrafski biroi ili agencije, od kojih su najvažnije: Wolffs Telegraphisches Büro i Telegraphen-Union (od god. 1933. sjedinjeni pod imenom Deutsches Nachrichtenbüro G. m. b. H. DNB), Schweizerische Depeschenagentur — zajedničko poduzeće švicarskih izdavača novina, osnovano 1894., u Francuskoj: Agence Havas, u Italiji: Agenzia Stefani, u Sovjetskoj Rusiji: Tas, u Sjedinjenim Državama Američkim: Associated Press (AP), United Press (UP), International News Service (INS), u Japanu: godine 1901. osnovani privatni biro Nippon Dempo Tsushin Sha (Dentsu), te godine 1926. osnovani vodeći oficiozni Nippon Shimbun Rengo Sha (Rengo), u Španiji: Agencia Fabra (osnovana 1867.), u Čehoslovačkoj: ČTK t. j. Československá tisková kancelár (osnovana 1918.) i mnoge druge agencije. U nas je Agencija Avala. Dok su u nekim zemljama te novinske agencije sasvim privatna tečevna poduzeća, u većini država stoje pod državnim uplivom. Dok su agencije isprva razašiljale ponajviše trgovačke vijesti, koje su sakupljali njihovi po čitavome svijetu razasuti agenti, danas one sabiru i dobavljaju samo novinske političke i ine vijesti. Razvoj brzojava, telefona i ra-

dija omogućio je da se danas najvažniji dogadjaji saznaju u najkraće vrijeme po svim krajevima svijeta. Ta poduzeća nisu mnogobrojna: jedno stoga što za taj posao treba silnih kapitala, a drugo zato što državne vlasti, u većini slučajeva, kontroliraju njihov rad pa nemaju povoda da pored oficijelnog zavoda trpe privatne.

CHARLES GOODYEAR

Doživotni dužnik, čija je okolina prešla u milijunare.

1683. zaputilo se društvo poduzetnih trgovaca iz Londona preko »velike bare«. Vodio ih je Stephen Goodyear. Iskrcaše se u Americi i osnovaše tamo New Haven.

Preskočimo nekoliko generacija Goodyearovih, pa se zaustavimo tek na 29. decembra 1800. ujutro. Toga se jutra rodio Amasi Goodyearu, tvorničaru poljoprivrednog ručnog alata, i ženi mu Cynthiji, u New Havenu, prvi sin (od šestero djece).

To je Charles, koji je odrasao izmedju kosâ i vilâ za kupljenje sijena. Kad mu je bilo sedam godina, pronadje mu otac puce u obliku zrna bisera, te 1812. dobije dobavu takvih metalnih puceta za sjeveroameričku državu, za njezine vojnike. Porodica dakle sasvim dobro živi, iako starina svaki čas umije da izgubi sav dobitak svoga rada, jer ga redovno troši na svoje eksperimente.

Charles neće da postane trgovac. Hoće da studira, možda kemiju, fiziku, prirodne nauke. Otac Amasa mu brani. On hitno treba mladu glavu da mu bude savjetnikom, da mu bude drugom. Izabrao je za to svog najstarijef sina. Tako dakle Charles završi svoje sne o budućnosti, izuči u Braće Rogers u Philadelphiji tajnu kako se pošteno vode trgovački poslovi, vrati se po dogovoru kući k ocu, udje u trgovinu kosâ kao drug, stane posjećivati seljake, prodavajući im potrebno ručno orudje, oženi se u dvadeset i četvrtoj godini Clarissom Beecher, djevojkom iz grada svojih predaka.

Počinje da živi životom prosječnoga gradjanina i ništa ne nagovješćuje da bi se taj život mogao ma kako promi-

jeniti do zadnjega puta. Ali vrag ne spava! Jednoga dana, nakon dvogodišnjeg braka, naumi on da skrene s puta svojih predaka, da ostavi svoj zavičaj, da se preseli u Philadelphiju i da tamo započne samostalno trgovati očevim fabrikatima.

Posao procvate uslijed tog preseljenja. Otac i sin Goodyear podvostručiše, povišestručiše svoj promet.

To tako traje četiri godine.

Najedamput obojica ustanoviše da su, osokoljeni uspjehom, svuda dozvolili previsoke kredite.

Stanu pisati opomene mušterijama.

To ništa ne pomaže. Nitko neće ili ne može da plati dugove. Obojica su primorani da najave stečaj.

Tada ih okupe njihovi vjerovnici te se pokaza, da i oni sami imadu nepokrivene obaveze od mnogo tisuća dolara.

Charles prije svega napusti Philadelphiju. Bolestan stigne u roditeljski dom. I otac je takodjer sasvim uništen. On pokušava da se nagodi s protivnicima, koji nemaju strpljenja. Uzalud. I tako odlazi stari Goodyear kao satrveni starac u zatvor. Nikada više, sve do svoje smrti, nije mogao da zadovolji sve svoje vjerovnike, unatoč najvećih napora.

Charles Goodyear krstari sada po Americi. Ispao je iz kolosjeka, živi od prigodnih poslova; zaradjuje jedared ovdje, jedared tamo po nekoliko dolara. Zaradu šalje hudim vjerovnicima u New Haven i Philadelphiju.

1834. luta, nemajući više nade, bliže smrti nego li životu, po njujorškim ulicama. Zastaje ispred jednog izloga.

Ugledao je nekoliko pojaseva za spasavanje napravljenih od nekog novog materijala, od gume.

Nekoliko minuta zablenuo se u tu čudnu tvorevinu.

Još nikada prije toga nije vidio gume, samo je rijetko kada slušao za nju. Kad bi jednom mogao pokazati taj pojas za spasavanje svom domišljatom ocu! Jer taj je stvorio kao magijskim štapićem i puceta napravljena od sedefa!

Pa bi se mogli poplaćati svi dugovi i tako dokrajčiti ovaj strašni život, koji se sastoji u neprestanoj borbi s vjerovnicima.

Guma — novac. — I bez dugova!

Charles Goodyear popostade pred izlogom. Onaj pojas za spasavanje postade mu pojasem za spasavanje iz mračnoga očajanja.

Zar se ne bi mogli praviti od gume naprimjer razni predmeti za svakidašnju upotrebu?

Stojao je sada jedan sat pred izlogom. To je odlučan čas njegova života.

Otetura dalje kao da sanja.

Naglo se zaustavi. U svome uzbudjenju nije bio zapamtio adresu. Čelo mu orosi leden znoj straha. Ako je više ne nadje!

Kao lud pojuri natrag istim ulicama.

Charles sklopi ruke: bio je opet našao dućan u labirintu raznih ulica. To je Roxbury India Rubber Company.

Po noći se, ne mogući zaspati, bacaka na postelji.

Mora se napraviti lopta od gume. Da se njome igraju djeca. Ili čak i pâs za pričvršćivanje hlača.

Charles sve pribilježi, načini nekoliko nacrta, pa sutradan stupi pred direktora.

Taj ga sa zanimanje sasluša i sve pregleda što mu je pokazao.

Jest, vrlo lijepo, ali —

Ali?

Pa kakvo »ali« može da bude, raspituje se on, a strah ga izjeda.

Direktor mu objasni: industrija postoji tek četiri godine. A za to kratko vrijeme otkada radi imade već dva milijuna dolara gubitka. Tvornice su već opet prazne. Nitko ne vjeruje u budućnost toga materijala.

Charlesu su i opet propale nade. Kao da nije priseban dok mu stručnjak razlaže kakve sve osebine pokazuje guma kad se izradjuje.

Duboko potišten otputuje k ženi, koja u Philadelphiji očekuje njegovu ideju, koja treba da ih spasi.

Kad je stigao kući, uhapse ga, po nalogu njegovih vjerovnika.

U zatvoru ponovno razmišlja o šansama koje bi mogla imati guma.

Možda guma u svojoj sadašnjoj formi još nije usavršena. Prve misli njegove kasnije ideje o tome kako bi valjalo popraviti postupak, naime vulkaniziranje, sinuše mu tude u tihoj njegovoj samoći.

Svoje namjere razloži nadzorniku. Htio bi da smije vršiti eksperimente. To mu dozvoljavaju. I Charles Goodyear pretvori svoju ćeliju u laboratorij. Pokušava s jošte sirovom gumom na svaki način koji se samo može zamisliti.

Pušten na slobodu, uzajima novac od nekog prijatelja, najima potkrovnicu s kuhinjom.

U toj kuhinji nastavlja svoje eksperimente.

Malo po malo uvlači se u tajne onda još sasvim neispitane gume, upoznavši naskoro sve njene nedostatke i potrebu da se uvedu poboljšanja.

Jednog proljetnog jutro skoči Charles u vis od radosti: postigao je što je htio! Pronašao je elastičnu gumu.

Njegova nepokolebiva vjera da guma ima vrijednost nije ga dakle bila razočarala!

Nijemi od čuda stoje mu prijatelji oko njega i čestitaju mu.

Goodyear fabricira obuću od gume. Pošto ju može da izradjuje mnogo jeftinije od dosadašnje trgovine kožom, svijet se otima za njegovu robu.

U julu, prvog vrućeg ljetnog dana, evo ti stotine i stotine mušterija: cipele se raspadaju, one mijenjaju oblik u vrućini, ne možeš ih podnositi!

Ni njegova guma ne može da izdrži novo godišnje doba.

Ponovan slom!

Guma se pokazala kao potpuno neupotrebiva.

Smiju mu se.

Opet je osiromašio, opet ga progone gorko razočarani vjerovnici, smatraju da su prevareni a da je on jedini krivac.

Charles je kao opsjednut. Ništa ga ne može odvratiti od njegova vjerovanja da je guma upotrebiva, upravo ništa!

Onda mora da se prevario kod svojih eksperimenata, mora da je on kriv, a nikako guma!

Ne, nikako!

Ima mu sada 37 godina, strašno je zadužen, a da nema baš nikakova prihoda. Porodica mu gladuje (medjutim mu se rodio sin i dvije kćeri). Prijatelji mu savjetuju, neka se okani svoje fiksne ideje. Spočitavaju mu da nema osjećaja odgovornosti.

Charles smjesti porodicu kod prijateljâ na ladanju u blizini New Havena.

S njime postupaju kao s bolesnim čovjekom, često čak i kao s ludjakom; vjerovnici psuju i nazivaju ga zločincem.

Charles nadje nekog drogistu u New Yorku, u čijoj stražnjoj sobi i čijim materijalijama i kemikalijama može da eksperimentira.

17. juna 1837. dobi svoj prvi patent na novu gumu, koja se može bolje iskoristiti: patent broj 240.

Jedan novčar, koji ima pouzdanja u njega, kupi za njega jednu propalu tvornicu gume u državi New York. Tu izradjuje Charles Goodyear prve igračke, bandaže, mape, sve od čiste gume.

Svijet pregledava njegovu robu, ali nitko mu je ne kupuje.

Novčar izgubi svoj kapital.

Charles otputuje u Roxbury. Tu luta izmedju ruševina propale industrije gume i traži jednu od mnogobrojnih tvornica gume, koje su prestale raditi. Nude mu čitave komplekse zemljišta za nekoliko centsa.

Ali on neće nijedne da kupi, jer mu glavnica jedva dostaje za život. Želja mu je da u jednoj od tih tvornica smije dalje eksperimentirati upotrebom modernih strojeva.

U tome gradu gdje su uništeni toliki sni o milijunima susretne se s obojicom glavnih interesenata, s E. M. Chaffee-em, negdašnijm tvorničarem gume, koji je takodjer bio pao pod stečaj, i s Johnom Haskinsom. Njima stade strastveno bulazniti o svojim dotle tako bezuspješnim poku-

sima, te mu uspije da su mu dali dozvolu da može započeti novim eksperimentima sa svojom tako omiljenom gumom na njihovim strojevima, koji su evo postali neupotrebivi. Da bi uzmogao živjeti, on medjutim ponovno proizvodi obuću, fabricira nekakve nove pokrivače za klavir, stolnjake od gume pa ih i prodaje. Na taj se način barem nekako drži nad vodom, ne mora više da gladuje i da radi svakog novog eksperimenta pravi daljnje dugove. Tu se upoznaje s jednim bivšim namještenikom tvornica gume, s Nathanielom M. Haywardom. Taj čovjek isto tako voli gumu i hoće da sam sebe uvjeri da će ta materija jedamput igrati veliku ulogu u svjetskoj ekonomiji. I on je baš kao i Goodyear, na porugu svoje okoline, dalje vršio svoje eksperimente i pronašao mnoga poboljšanja, koja su mnogo obećavala. Oba ta fanatičara u pogledu gume sklopiše prijateljstvo i započeše zajednički eksperimentirati. 24. februara 1839. prijaviše prvi zajednički patent: to je početak vulkanizirane gume, koja tek treba da omogući procvat industrije. Sada se može taj novi produkt korisno upotrebiti.

Goodyear i Hayward se sve valjaju od radosti zbog tog veličanstvenog pronalaska.

Ali nitko pravo ne vjeruje tim sanjarima, jer svijet je silno uvjeren o svojoj vlastitoj mudrosti. Previše je njih izgubilo u fabrikaciji gume sreću i novac. Svak se nećka da i samo pogleda taj pronalazak, koji bi trebao tobože da znači posvemašnji preokret u tome poslu!

Dvije pune godine trčkara Goodyear od ureda do ureda, od jednog novčara do drugoga, od jednog stručnjaka do drugog — bez ikakva izgleda.

Čim se samo čuje riječ »guma«, zatvaraju se sva vrata, sva uha.

Ali Goodyear je u zadnje tri godine ne manje od 50.000 dolara potrošio na same eksperimente. On se sada kune više nego li ikada da mu patent zlata vrijedi.

Tada mu se najzad smiluje šurjak, William C. de Forrest, jer ga se kosnula gorka sudbina rodjakova. Ne možda zato što bi vjerovao da njegova guma nešto znači,

ne, nego zato što više ne može da gleda, kako se sav svijet ruga i podsmijeva šurjaku Charlesu kao budali. On mu samo zato pozajmljuje malen kapital. Ostatak mu nato stavljaju na dispoziciju Braća Rider u New Yorku.

15. juna 1844., točno poslije deset godina iza onog sata koji je prostojao promatrajući izlog društva Roxbury India Rubber Company, dobije patent broj 3633, koji mu ustupa isključiva prava proizvadjanja vulkanizirane gume, ponajprije na pet godina, a onda još jednom do godine 1860.

I sada nastaju iz ruševina davno napuštenih tvornica nove fabrike s novim ljudima, s novim strojevima, s novim ciljevima. Nastaje nova jedna industrija ponajprije u zemlji, kasnije u Evropi, najzad u čitavome svijetu.

1851. preseli se Charles s porodicom u Evropu, smjesti se na imanju u Južnoj Francuskoj. Njegova tvornica sudjeluje u Velikoj Medjunaronoj Izložbi u Londonu. Sve, čak cvijeće, knjige, ormari, dapače sav sobni namještaj je načinjen od gume. 1855. stvara u Pariškoj Svjetskoj Izložbi za 50.000 dolara najsmjelije predmete od gume. Napoleon III. mu podjeljuje veliku počasnu kolajnu, imenuje ga vitezom Počasne legije.

Kad se je, okrunjen uspjehom, vratio u zavičaj, u američkim tvornicama gume radi već 60.000 ljudi. Tada napiše knjigu u dva sveska »Gummi Elastic and its Varieties«, u kojoj opširno opisuje dijelom svoju borbu protiv nerazboritosti a za gumu, dijelom bezgraničnu upotrebljivost svoga pronalaska. Knjiga imade uvez od indijske gume. Neka su izdanja čak i štampana na papiru od indijske gume; ona danas vrijede kao knjižarski kuriozitet i skupo se plaćaju.

1854. umre mu žena; nebrojena uzrujavanja ostavila su dosta tragova na jadnoj ženi. Charles Goodyear naskoro zatim uzima za ženu Miss Fanny Wardell u Londonu.

Već za medenog mjeseca opet se pokaza da u njega nema novaca, premda je izvojštio bio pobjedu svome pronalasku. Svi su se oko njega već obogatili. Direktori njegove Goodyear-tvornice broje već prve milijune. Samo

je Charles opet, kao nekim čudom, ostao bez i najmanjih finansijskih uspjeha na toj općoj zlatnoj kiši.

Zašto? Nitko toga ne može pravo da objasni. Zna se samo da naprimjer njegov odvjetnik Daniel Webster, koji mora da za njega progoni razne kradje patenata i da podiže tužbe, samo u ime odvjetničkih honorara više zaradjuje, nego li on za sve svoje patente.

I stoga nije čudo da mlada gospodja Goodyear mora da u Londonu založi svoj nakit, samo da mogne otploviti u Ameriku sa svojim u poslu tako nespretnim mužem!

U zavičaju ustanovi 500 raznih načina na koji se upotrebljava guma pa nabavi odnosne patente.

Milijunske dobitke, koji mu sada najzad pritječu, upotrebljava za nove eksperimente, koji imadu svrhu da usavrše proizvodnju.

Kad je, godine 1860., putujući k svojoj ljubimici kćerci koja je bila na smrtnoj postelji, i sam teško obolio i umro, ostavio je udovici sa dva sina i četiri kćeri dug od 200.000 dolara! Najstariji mu sin, imenom Charles kao i otac, organizirao je prvi svjetski posao sa obućom i on je uredio dugove svoga tako zaslužnog, ali ipak tako siromašnog oca.

C. JANTZEN

Kada liječnik nekome propiše
neka ide pecati ribu.

Bilo je to šestoga augusta 1909. godine, u tri sata i šesnaest minuta poslije podne. Na jednom hladovitom mjestu na obali Hooda, blizu zaliva Coronation Golf sjeveroameričkog Arktičkog Oceana.

Jest, sasvim točno u tri sata i šesnaest minuta skočio je razjareno dvadesetdvogodišnji jabučar C. C. Jantzen sa svog kamenoga sjedišta, odloživši udicu, i pošao je prema dvojici stranih mladića, koji su mu već dva dana svojim veselim zviždukanjem i pjevanjem rastjerivali sve ribe! Raskoračio se pred onim starijim, držeći ruke u bijelim hlačama, spreman da obojicu j e d n i m spretnim udarcem primora da završe svoje veselje, koje je njega toliko smetalo.

I tako se upoznadoše tri gospodina, koji postadoše otada nerazdruživi i koji osnovaše jednu jaku industriju, branšu kupaćih kostima!

Ali C. C. Jantzen zasada je još stojao pred onom dvojicom spreman da ih zaskoči. Nije nipošto izgledalo kao da se radi o vječnom prijateljstvu i o radinom, blagoslovljenom miru.

»Danas je krasno, zar ne«, reći će stariji od one dvojice i nasmiješi se tako zavodljivo svom prkosnom protivniku, da je ovaj polako opet otvorio stisnute pesnice u džepovima.

»Da«, priznade C. C. Jantzen, »ali —«.

»Ta riječ ‚ali' uopće ne postoji!« upade mu u riječ onaj mladji. »Moj brat i ja — mi smo optimisti po zanimanju!«

Sva se trojica nasmijaše.

Izgledalo je da je sklopljen mir, jer i C. C. Jantzen je bio istoga mišljenja.

Ona dva zviždača i pjevača rekoše kako se zovu: da su braća. Zvali su se Zehntbauer i bili su došli u pohode nekom Jantzenovom susjedu.

Braća su bila iz Zapadne Amerike, bili su se iselili u Portland, 120 milja daleko od Tihoga Oceana. Tamo su radili nekoliko godina s nekim kartelom tekstilne robe.

»Valja jedared da se kako treba odmorite — valja da ništa ne radite —!« svjetovao im je bio liječnik. »Najbolje je za vas obojicu da odete u dolinu kakve rijeke i da pecate. To će vam opet vratiti zdravlje i svježinu!«

I pošto su bili poslušni pacijenti, otputovaše u idiličnu dolinu Hooda, da tu pecaju.

»Vi ne ćete ni zere upecati, dječaci!« proricao im je Jantzen. »Jer vi previše galamite! Valja da budete mnogo tiši!«

»Ali evo...«, odvratiše mu braća gotovo u istome taktu i pokazaše mu vedricu punu ribe.

»Onda ste čarobnjaci pa opčinjate vodu!«

Jantzen ode po svoju udicu i sjedne kraj braće Zehntbauer.

Naskoro je i on napunio svoju vedricu.

S udivljenjem promatrao je svoje nove prijatelje: obojica su izgledali kao stranci u tom njegovom kraju, nijedan nije imao pojma o pecanju — pa ipak su njemu pokazali u čemu je tajna!

Sva trojica pecali su i sutradan opet zajednički.

Jahali su u šetnju zajedno. Igrali su tennis, kupali su se, hodali su okolo i postali su tako nerazdvojni prijatelji.

Uoči odlaska bio ih je Jantzen pozvao navečer na farmu svojih roditelja, da proslave rastanak; bila je to tužna večer, jer njih se je troje bilo usko sprijateljilo.

Baš prije nego li će se rastati reći će Jantzen: »Ja bih najradije objesio na klin svoje jabuke, koje ovdje uzgajam, pa bih s vama pošao u Portland«.

»Pa hodi!«

»Jest, ali..!«

»Za nas nema ,ali'!«

»Pa ja nemam mjesta!«

»Ne trebaš ga! Mi ćemo sami otvoriti dućan, nas trojica!« izjavi stariji Zehntbauer.

»Kojim novcem?«, zapita Jantzen.

»Nikojim!«, odvratiše braća u isti čas.

»Ja imam nekoliko dolara. Ja ću ih pozajmiti!«, uvjeravao je Jantzen, a u duhu je već pakovao kovčege.

Trio otputuje u Portland, osnuje ponosno »Portlandsko pletačko društvo«, unajmi sasvim, sasvim malen dućančić u Alderstreetu, poslije nešto veći u Thirdstreetu, trgujući sweaterima, rukavicama i pletenom robom.

Jednog dana dovuče kući stariji brat Zehntbauer težak drven sanduk: bio je to pletaći stroj, koji je negdje bio jeftino nabavio. Njih tri šefa (i dotle i jedini namještenici) uzmu jednu pletačicu i posade je u najtamniji kut.

Začudo, sada je dolazilo više mušterija nego li dosele. prije svega mlada gospoda i ta su se gospoda živo zanimala za pletaći stroj, ili zapravo više — za lijepu pletačicu.

»Zašto zapravo skrivamo tu lijepu djevojku u naš najtamniji kut?«, pitao je Jantzen. Pletačicu staviše zajedno s njenim strojem u izlog.

Ona postiže neočekivan uspjeh: sav se Portland stade natiskivati ispred okna; ženski svijet zato da bi se stvarno s udivljenjem nagledao zanimljivog pletenja, a gospoda zato jer su nalazila još mnogo štošta drugo što je bilo vrijedno vidjeti.

Nažalost, ispred vrata je bila veća vreva, nego li u samom dućanu. I jedno veče prebrojaše tri šefa dnevni utržak, našavši da je unišla velika svota od 35 centsa za jedan par rukavica! (Dvadeset godina kasnije bio je utržak dnevno 15.000 dolara!)

Ali se pokaza da je trio nepobjediv što se tiče vjernosti i optimizma. Naravno, ona golema zarada, o kojoj su snivali ono veče kada su osnovali svoju firmu i u isto vrijeme se tobože rastajali na farmi na rijeci Hood, bila je

izostala. Ali nijedan od njih nije, ma samo za jednu sekundu, gubio nadu.

Ljeti 1914. uvidješe prijatelji da tako ipak više ne može da ide, da moraju nešto poduzeti, kako bi prebrodili kronične novčane nestašice, koje su ih vazda sprečavale da ostvare sad ovu sad onu novu ideju.

Uto se namjeriše na nekog vlasnika rudnika iz Aljaške, na poduzetnog trgovca I. R. Dodsona.

Njemu ispripovjediše kako zamišljaju da bi se mogla unaprediti firma. Dodson, u kojega je bio divan nos za dobre ideje, namirisa odmah da se nalazi na pravome mjestu. On se maši u džep i izvadi svoju čekovnu knjižicu.

Sagradiše tvornicu. S mnogo pletaćih strojeva. Jantzen i braća Zehntbauer klicali su od radosti.

»Valja opet da se malo odmorite!«, svjetova liječnik, zbilja zabrinut.

Prije nego li je otvorena tvornica odoše sva trojica u svoju dragu dolinu Hooda.

Povedoše sa sobom i svog finansijera.

Stigoše noću na farmu.

Smjesta odletiše na vodu, te poskakaše u vodu. Mister Dodson ostade na obali, gledajući kako se kupaju u noći.

»Kakvi su to u vas lijepi kupaći kostimi?«, zapita ih gost iz Aljaške. Bili su to rukom pleteni vuneni kupaći kostimi, koje su sebi dali privatno napraviti. Takvo nešto nije još bilo poznato.

»A je li to praktično?« pitao je Mister Dodson dalje.

»Jeste! Vuna je divna, ako hoćeš da plivaš!«, objasni mu Jantzen.

»Zašto ne pravimo takve kostime za naše mušterije?« nastavi svoju istragu radoznali posjednik rudnika. »Jer bi bili preskupi«, glasio je odgovor. »Pletačica bi trebala dva dana — to stoji strašno mnogo novaca!«

»Onda ćemo nabaviti strojeve!« opazi Dodson.

»Nema ih!« dobaci stariji Zehntbauer.

»E pa onda ćete morati vas trojica smisliti takav stroj!« zapovjedi novi drug.

Narediše da se napravi stroj koji će izradjivati pletene kupaće kostime. Jedna švicarska firma dobavila ih je u Ameriku.

I: cio se Portland kupao sam još u kostimima od pletene vune.

Mitchell Heinemann, izvrstan plivač, tako se je oduševio za tu novotariju, da se je izjavio spremnim uvesti tu robu na čitavoj obali Tihoga Oceana.

Dan i noć pleli su strojevi samo kupaće kostime.

Iz svih američkih kupališta stizavale su narudžbe na buljuke. Portlandsko pletačko društvo moralo je svakog mjeseca povećavati svoja postrojenja. Poslije svake sedmice mogao si se diviti njegovim najnovijim proširenjima.

1918. promijenjeno je ime. Značenje, koje je zadobila tvornica, nije dozvoljavalo više da se tvornica zove takvim neutralnim imenom. Tražila se neka zaštitna marka. Složiše se u tome da će odabrati jedno ime od svojih osnivača.

Ili: kupaći kostimi Zehntbauer. Ili: kupaći kostimi Jantzen.

Pošto su bili priredjeni milijuni za svjetsku propagandu, bilo je zapravo svejedno, koje će se ime od ta dva odabrati.

To prepustiše sreći: baciše tri ceduljice u šešir. Na dvjema je pisalo »Zehntbauer«, na jednoj »Jantzen«. Svaki od trojice osnivača trebao je da ima jednaku šansu da postane besmrtan!

Finansijer Dodson smio je da vuče cedulju.

U ruci mu se nadje »Jantzen«.

Tako su nastali kupaći kostimi Jantzen.

1919. izrasla je na East 20 i na Sandy Boulevardu prekrasna zgrada od portlandskoga pijeska. Jantzen dade da se sagradi nov tip pletaćih strojeva, koji su radili brzo i dobro, dakle i jeftino.

Da li se je svjetina radi ugodnih kupaćih kostima podala plivanju s dotle nevidjenom strašću, ili je nastala nova jaka industrija zato što su pletionice vune tako uspješno radile?

Tko bi se usudio već danas odgovoriti na to pitanje, koje će možda godine 2000. dobiti kakav doktorand na ispitu?

Morale su se osnovati tvornice u Vancouveru u Kanadi, u Sydneyu u Australiji, pa u Londonu. 1932. otvorene su tvornice u Njemačkoj i u Španiji, 1934. u Argentini, 1936. u Francuskoj i u Italiji. Predionica u Camdenu prodana je 1937. Mogla se otvoriti tvornica izgradjena i opremljena zadnjim tekovinama sadašnjice.

John A. Zehntbauer, stariji, još je i danas pretsjednik društva, Carl C. Jantzen, John R. Dodson i Mitchell Heineman su takodjer kao direktori još uvijek zaposleni i razvijaju mladenačku djelatnost.

Kad ustrebaju odmor, možeš ih naći, kao nekada, gdje zajedno pecaju na rijeci Hood.

KING C. GILETTE

I ovo je siguran uspjeh: pronadji jeftin predmet koji se svaki dan treba a koji se baci poslije upotrebe.

Do 36. godine života životario je kako je znao i mogao. Rodio se u nekoj varošici u šumama Wisconsina u Americi. Otac mu je bio trgovac, ali je sav imetak izgubio požarom, pa je mladi Gilette morao sa 17 godina da sam privredjuje. Bio je prodavač sad ove, sad one robe, a usput je neprestano smišljao kako bi mogao nešto pronaći, čime će zaraditi imetak.

Onda se upozna jednog dana s bogatim Williamom Painterom, pronalazačem metalnoga čepa zvanog »Crown-Seal«, što se sada svuda upotrebljava za zatvaranje pivskih boca i boca s mineralnom vodom.

Painter će jednog dana Gilette-u: »Zašto ne pronadjete nešto što će svijet primorati da kod vas kupuje doklegod ste živi? Zašto da nekom prodate jednu stvar samo jedamput? Prodajte mu nešto što će upotrebiti pa baciti«.

To je bila pobuda za pronalazak Gilette-ova aparata za brijanje. Gilette je više nedjelja razmišljao o tome kakvu bi prolaznu, potrošnu stvar pronašao.

Onda se morade jednog jutra obrijati. Britva mu je bila tupa ,a brada tvrda. Strugao je i strugao lice tom tupom britvom, da je vidio sve zvijezde, kad li mu sinu kroz glavu misao: Zašto ne bih pronašao bolju britvu?

Zašto ne britvu, na kojoj se može mijenjati sama oštrica?

Odloži britvu i, još onako nasapunjen, stade skicirati nacrt nove britve. Onda dovrši brijanje i odjuri k nekom željeznaru po čelik i po pilu.

Konstruirao je lično svoju prvu britvu i uzeo za nju patent. Bilo je to godine 1895. Sa četrdeset godina ušao je tako u trag svom velikom uspjehu.

Isprva je doživio potpun neuspjeh sa svojom britvom. Devet su se godina zbijale šale na njegov račun. Prijatelji su mu se nesmiljeno rugali zbog njegove fantastične britve. A imao je svu silu prijatelja.

Ne smije se zaboraviti da je svatko devet punih godina samo ismjehivao Gilette-ovu smušenu britvu. Svaki kapitalist, s kojim je Gilette razgovarao za tih devet godina, mogao je za jednu malenkost otkupiti njegov patent.

Godine 1901. nadje Gilette vještog mehaničara, W. E. Nickersona, čovjeka neobično spretna. Ovaj usavrši britvu i tako se osnova društvo za iskorišćavanje Gilette-ova patenta.

Ali čitavu godinu dana ne mogaše prodati ni jednog jedinog aparata za brijanje. Nitko ga ne htjede kupiti. Onako očajan Gilette poče razdavati, poklanjati aparate.

Jedan komad dobi i neki John Joyce. Obrijavši se njime, kupi za 12.000 funti akcija, jer mu se aparat svidje.

Od toga vremena prodavalo je malo dioničko društvo pogdjekoji komad aparata, ali Gilette je, da prehrani sebe i porodicu, i dalje morao prodavati čelične čepove po Sjedinjenim Državama i po Engleskoj.

Godine 1904. pojavi se pravi majstor, koji je znao što je reklama. On je bio prijeko potreban da posao konačno uspije. I uspio je.

Gilette-ova britva se počela kupovati.

G i l e t t e-a p o p l a v i č i t a v a b u j i c a n o v c a.

Sam njegov višegodišnji šef, čije je čepove prodavao, kupi za 8000 funti akcija pa je danas i te kako zadovoljan što je to učinio.

Gilette je bio dosta pametan pa je velik broj akcija zadržao za se. I tako jednostavan san postade u 49. godini činom.

Danas mu se slika vidja u svakom mjestu svijeta, gotovo u svakoj ulici, jer se nalazi na omotu svake britvice.

Zadnjih 17 godina izgradio je društvo s imetkom od šest milijuna funti, kojega čista dobit iznosi godišnje podrug milijuna funti.

Gilette ima tri tvornice — u Engleskoj, u Kanadi i u Sjedinjenim Državama. Napravio je sasvim nov tip britve i prodao ju je za dobru cijenu milijunima ljudi.

Još je živ i pun novih ideja.

U zadnje vrijeme najviše se zanima za t. zv. Nera-Car — neku novu vrstu motornog kotača.

Star je oko 80 godina a živio je u Londonu, Parisu, na Floridi i u New Yorku. Sada živi u Kaliforniji.

Pronašao je jednu prolaznu, potrošnu, ali potrebnu stvar. Pronašao je nešto što je kupca primoralo da mu postane trajnom mušterijom.

King C. Gilette imao je uvijek velikih ideja. I njegova ideja o britvi, koja može da mijenja svoj nožić, bila je nova. On ju je modelirao i od nje je stvorio činjenicu, prodavajući onda tu činjenicu svima glatko obrijanim muškarcima civiliziranoga svijeta.

Radi toga se Gilette može s pravom nazvati najvećim prodavačem, koji se ikada rodio, jer on ima najviše mušterija na svijetu.

J. B. DUNLOP

O veterinaru, koji je volio konje pa je zato pronašao industriju gumenih obruča.

Da se možemo tako brzo i udobno voziti autom, to zahvaljujemo dvojici škotskih medicinara, jednom seoskom liječniku, koji je ostao nepoznat, i jednom veterinaru. To se ovako desilo:

5. februara 1845., u ranu zoru začuje se kucanje bakrenim zvekirom na kapiji liječnika zabačenog seoca Dreghorn u škotskoj grofoviji Ayrshire. Bila je sluškinja zemljoposjednika Dunlopa. Milostiva je gospodja rodila sinčića, ali, ako Boga znate, dva puna mjeseca prerano!

Malog John Boyd Dunlopa na vrat na nos krstiše, jer se svaki čas očekuje da će umrijeti, pošto je za taj teški život ispao nekako i suviše sitan i jadan.

Ali naš seoski liječnik, čiji su pretci još Dunlopove pretke izbavili bili iz raznih napadaja poznatoga Kosca, a da im nije ni dlaka pala s glave, neće ni danas da tako olako napusti borbu. Pošalje svoga dječaka na kljusetu neka obidje sve njegove pacijente u čitavoj okolici, koji su većinom reumatičari, i neka ih zamoli da ga izvinu nekoliko narednih dana. Onda svuče kaput, sjedne na postelju porodilje, mame Dunlop, i ne maknu se više iz sobe sve dotle, dok nije svijetu sačuvao John Boyda.

*

Mali Dunlop pohadja marljivo seosku školu, naskoro podučava mladje matematiku i latinski jezik, i kad je trebalo da odlični učenik, više puta nagradjen, poput svih prvijenaca, kako je bivalo od pamtivijeka, preuzme upravu porodičnog imanja, ponovno se javlja naš prijatelj seoski

liječnik, sada već sasvim ostario, i on opominje: »John Boyd mi izgleda suviše slab. Nije to za njega da bude uvijek vani na zraku! Pustite neka studira«.

Nastaje jaka kuknjava u Dunlopovoj kući. Ali sada medicinar-cicerone pokazuje pravi ptu: »Pa John Boyd ne mora odmah da postane profesor filozofije! Ta dajte neka izuči za veterinara! Tako će ostati vjeran vašoj obiteljskoj tradiciji — pomagat će seljacima — a da ne će morati iskusiti najgore poteškoće njihova zvanja!«

I tako dodje John Boyd u veterinarski koledž u Edinburgh, položi sve ispite i kao dvadesetisedamgodišnji mladić započne praksu u Belfastu, oženi se i dobi krepkog nasljednika Johnnie-a. Taj pokazuje već u trećoj godini izrazitu strast: jaše od jutra do mraka.

Katkada otac žali konjićka, koga je poklonio svome dječaku. Njegov i suviše oduševljeni sin prilično mrcvari jadnu životinju.

A kad je Johnnie navršio devet godina, pokloni otac, koji voli životinje, svome sinu bicikl. Neka ima malo promjene, neka pomogne da mu sin poštedi konja. I doista: cilj je postignut. Johnnie dosta često tjera bicikl i tako dozvoljava da mu konjče otpočine, što je bilo već skrajnje vrijeme.

Burna je zimska večer. Vjetar zavija divlje melodije oko škotskih dimnjaka. Johnnie mora da izjaše.

»Pa uzmi radije bicikl«, zamoli ga otac.

»Po tom nevremenu ne mogu da odmičem na tim drvenim obručima, oče«, odgovori Johnnie. Ali on je dobro odgojeno dijete, pa zato ipak pokušava.

Otac Dunlop gleda preko svoje duge brade kroz okno na ulicu, u kojoj urla vjetar.

Ne, doista, mališan se uzalud trudi. Otac mu dozvoli da ipak radije uzme konja.

Veterinar zlovoljno koraca po sobi, iskaljuje svoj bijes, radi nespretnosti bicikla i s time skopčane potrebe da se muče konji, na dječakovoj lopti, koja slučajno leži pred njim.

Igračka s poletom prolijeće prostorom. I bicikl bi se najzad morao tako lako kretati, misli Dunlop.

Lopta se kotrlja nekoliko puta amo-tamo po podu. On je zamišljeno prati pogledom.

Ljubav prema konjima poklonila mu je već jedared dosta čudnu ideju: htio je da kotače kočije premaže slojem gume, kako bi se time teret mogao lakše pokretati. (Na udobnost, koja bi mogla nastati po one koji se voze takvim kolima, nije ni pomišljao.) Ali susjedi kolari, gospoda Edlin i Sinclair, od srca su se nasmijali sanjaru, a kasnije su umjeli da ga uvjere i da mu objasne kako je nemoguće ostvariti tu njegovu morsku ideju.

Ali možda bi se to ipak moglo ostvariti na biciklu! razmišlja gospodin Dunlop.

On vrši najveću veterinarsku praksu u čitavoj Irskoj, njega smatraju najboljim priredjivačem lijekova. On je dan i noć na nogama ,u kolima, po stajama. On sam zaposluje dvanaest potkivača.

A ipak nalazi u svojim slučajnim slobodnim večernjim časovima vremena da se pozabavi problemom, koji mu je tako tudj: valja imati na umu da Dunlop ne umije voziti bicikl, da u Irskoj nema tvornice bicikla, a ni tvornice gume! On valja da sve sam iz sebe istisne.

Ovaj se put medjutim nije samo obratio na stručnjake, nego je nabavio sasvim nečujno široku masu gume, napravio je tako dva obruča, onako kako je bio zamislio.

28. februara 1888. navečer obavije njima velociped svoga sina, naduhnuvši ih Johnnie-evim šmrkom za punjenje nogometne lopte.

U deset sati sjedne mali na prvi bicikl s gumenim obručima — odjuri po mjesečini iz Belfasta, na pola sata u šume. Poslije jednog sata se vrati, sav oduševljen: prevalio je bez ikakve muke malone dvostruki put.

Sutradan ujutro pregledaju otac i sin sve pojedinosti na gumenim kolobarima te ustanoviše, na svoju najveću radost, da nisu nimalo oštećeni!

Tek sada se Dunlop, onako usput, obraća mudrim stručnjacima Edlinu i Sinclairu. Njih dvojica ne vjeruju

svojim očima, kad vidješe kako lako poput perca i brzo poput strijele juri taj Dunlopov potomak po belfastskom drumu.

I Edlin ima sina. Taj treba da potvrdi da nije to sve možda samo neproziran varietetski trik. Ali mladi Edlin umije da se vozi samo na trokolici.

Gospodin Dunlop dakle napravi druga tri gumena obruča.

Oba dječaka krenu na svojim kolicima. Vraćaju se tek nakon nekoliko sati, blistajući se od radosti, k svojim ocevima, koji ih očekuju sa zebnjom. Istom sada je vožnja na kotaču postala uživanjem!

»Eh, to mi je onda vrlo milo«, veli stari Dunlop, oprosti se, jer mora opet da se požuri k svojim bolesnim konjima.

»Ne!«, zadrža ga jedan od njegovih prijatelja. Taj se je imao prilike nadiviti onoj dvojici mladića na njihovim gumom optočenim kotačima, baš kada ih je na trgu Laske Place u Belfastu zapisao zaprepašteni redar radi prebrze vožnje. (Ta prva kaznena odredba protiv jednog posjednika gumenih kotača nalazi se još i danas u posjedu porodice Dunlop.) Taj je dakle prijatelj u svome životu već mnogo štošta korisno pronašao i u novac pretvorio. On zna što mora Dunlop da radi: mora da prijavi patent.

I tako preda veterinar Dunlop 23. jula 1888. molbu pod brojem 10.607, obrazloži je potanko dne 2. novembra te dobi u decembru obavijest da je njegova ideja patentirana.

Sada bi Dunlop ipak htio da ozbiljnije prijedje na iskorišćavanje svoje ideje, pa ponajprije naruči nekoliko uskih komada gume od edinburške tvornice gume Thornson & Co. Gospoda neće da izvrše narudžbu. To je najgluplja narudžba, kojom ih je ikada itko dotle smetao! Tek kada im je pisao njihov zastupnik iz Belfasta da se tamo svijet divi prvim brzim kotačima s takvim gumenim obručima, oni, s puno nepovjerenja, izvršuju ono što je zaželio naručitelj.

Dunlopovi susjedi Edlin i Sinclair su prvi prodavači gumenih kotača. Već se cijeli Belfast vozi na kotačima, koje je Dunlop pronašao. Firma je blažena. Što može bolje dočekati!

Ali ipak ima i van Belfasta biciklista, veli jedan. Zašto se ne bismo pobrinuli i za svijet izvan grada?!

Stari Dulop radosno pristaje. I tako izlazi sredinom decembra 1888. u »Irish Cyclist-u« prvi oglas:

Pazi na nove zaštitne pneumatike!
Trešnja nije više moguća
Jedini proizvadjač:
W. Edlin & Co., Garfield Street, Belfast

Dolazi uzbudjeno neki trgovac žitom. Htio bi da stavi na raspoloženje društvu svoj imetak. Valja stvar mnogo više raširiti, trebalo bi cijeli svijet obuhvatiti.

»Neka, neka«, odmahuje sa smiješkom stari škotski veterinar. »Valja prije da smislim još nekoliko poboljšanja, a onda —, well . . . «

Kapetan Hume, član belfastskoga biciklističkoga kluba htio bi jednom čak da sudjeluje u jednoj trci na novim obručima. 18. maja 1889. održava se naredna utakmica u Belfastu. On doduše ima malo izgleda, jer ovaj put sudjeluju najveći svjetski pobjednici na biciklu. Čak se je prijavila i porodica du Cros, koju nije dosele mogao nitko živ potući.

Dublinski trgovac papirom Harvey du Cros, glava tih strašila svih športaša, najbolji je irski sportsman svoga vremena. On dobiva sve nagrade koje se samo mogu postići u mačevanju, trčanju, boksanju, skakanju i u vožnji na biciklu. Ako slučajno još negdje preostane poneka nagrada, onda je zacijelo postizava jedan od njegovih šest, takodjer sportski vrlo darovitih, sinova. Lijepe li mi porodice!

Outsideru Humeu odobravaju, u smijehu, nekoliko metara prednosti kod utakmice na njegovoj dotle još nevidjenoj igrački. On odjuri kao da ga vrazi gone. Gledaoci

bulje kao uzeti u nepoznatoga trkača s tim tako smiješnim obručima od gume.

»Mora da je neki vrag unutri!«, viče netko iz svjetine, a mnogi mu ogorčeno povladjuju.

Hume ostade pobjednikom.

Svi slave Dunlopa. Opkoljavaju čednoga veterinara. Njegova je privatna igrarija prvi put pobijedila najbolje sportaše onoga vremena.

Postrance stoji jedan čovjek nijemo i nepomično, čupkajući pokatkad samo zamišljeno i nervozno svoj jaki brk à la Louis Napoleon. Do je dublinski trgovac papirom. Ne može toga da razumije.

Harvey du Cros ode na kolodvor, otputuje kući, zatvori se u sobu, vuca se po sobi punoj raznih trofeja, iz jednoga kuta u drugi, računa, pravi bilješke, šeta se gore-dolje. Onda posjećuje nekoliko prijatelja, pribavlja sebi za tren oka 15.000 funti od dvojice dublinskih quakera, Mr. Wooda i Mr. Bootha, otputuje još jedamput k Dunlopu, posudjuje od njega njegov čarobni kotač, sam se provoza na obručevima, silazi s njega, gnjavi šest punih sati doktora Dunlopa, dok nije ovaj, pobijedjen, izmoren, sa svojim prijateljima Edlinom i Sinclairom izjavio da je osnovano prvo društvo za proizvodnju Dunlopovih gumenih obručeva.

A 18. novembra 1889. izidjoše u svim engleskim biciklističkim novinama prvi oglasi novog Dunlopovog čuda.

Tko misli da je svijet sada smjesta spoznao vrijednost te novotarije, ljuto se vara, baš tako kao i Harvey du Cros! Posao nije napredovao onako, kako je o tome sanjao temperamentni, nestrpljivi Hugenot du Cros! Ali on ne miruje, ide od utakmice na utakmicu, iz grada u grad, šalje svojih šest sinova od trgovca do trgovca, vojuje protiv zastarjelih kotača bez gume, osniva na kontinentu filijale društva, dok nije jedno jutro, baš kao ono poslije poraza u Belfastu, ostao kao gromom ošinut: Amerika je ukrala patent!

Jednostavno ukrala!

Naskoro se oporavlja, opet trčkara po sobi gore-dolje, uzbunjuje sudove, pobjedjuje u parnicama, da sve puca! Tako osvaja Dunlop Sjedinjene Države.

Ali, gle čuda! Neki Mister Welsh iz Irske najavio je svoje originalne gumene obruče.

Ludjak! Ali Dunlopovi ljudi se, nakon pobjede u Americi, više ne uzrujavaju, nego predaju taj slučaj svome odvjetniku.

Taj se vraća poslije prvoga ročišta ne kao pobjednik — ne — nego, naprotiv, kao pobijedjen i pregažen!

I Harvey du Cros opet stoji poput kamena, pokatkad čupne nervozno svoj jaki brk à la Louis Napoleon: taj Mister Welsh naime posjeduje doista takodjer jedan patent za proizvodnju gumenih obruča!

Kako je to moguće?

Slučajno je neki već davno pokojni Bastler prije mnogo godina takodjer nadošao na istu ideju o gumenim obručima, prijavio ju, ali je nije nikada izvršio. Istom kad je svijet vidio da je Dunlop pobijedio, sjetiše se njegovi nasljednici, iskopaše njegov davno zaboravljeni patent, ponudiše ga drugima te osnovaše i oni društvo.

Harvey se morao nasmijati. Slučaj je htio da je taj pronalazač stanovao u istoj kući u Dublinu, u kojoj se je on rodio, pa i to, da je svoj patent prijavio isti čas kada je on, u susjednom stanu, ugledao svijeta.

Tu nemaš moći, valja da se privikneš na konkurenciju, tim više što i s drugih nekih strana prijeti opasnost da će monopol biti uzdrman. Ta se sve veća konkurencija pokazuje kao najbolja pomoć, jer ona pomaže da se proširi ideja gumenih obruča na sve vrste kola.

Poslije nekoliko godina nabili su kao nekim čudom ljudi oko prijatelja Dunlopa iz prvih 15.000 funti kapital od pet milijuna funti.

Stari gospodin s dugom bradom već je davno napustio svoju veterinarsku praksu. On je sada najzad i sam naučio voziti se na biciklu pa sada presretan živi u velikom gradu Dublinu kraj svojih tvornica. On sam nema baš nikakvih zahtjeva. Raduje ga silno pomisao da je pomogao dobrano svojim milim konjima: novi bicikl štedi životinje.

John Boyd Dunlop doživio je još procvat industrije automobila, bio je svjedok kako je i industrija aviona skopčana s njegovim tvornicama. Preživio je svoja oba prva kompanjona, koji umalo te mu nisu uništili ideju svojim stručnjačkim brbljarijama, a to su gospoda Edlin i Sinclair; prisustvovao je i pogrebu svog najvjernijeg pomagača Harveya du Cros.

Dunlopovo ime je već davno postalo pojam. Tko uopće još i sluti da je ikada živio neki gospodin Dunlop?

Proslavivši svoj osamdeseti rodjendan, povukao se je konačno. Sve je napustio. Dozvolio je naravno nasljedicima u svojim tvornicama da smiju upotrebljavati njegovo ime. Ali on sam je zaželio najzad da može mirovati.

Sjedeći u svom dublinskom stanu napisao je svoj životopis. Najedamput ugleda neku reklamu svojih ljudi. Ugleda nekog vrlo elegantnog gospodina s velikim šeširom i s impozantnom bradom. Taj mu je nesimpatičan. Ta taj izgleda kao nekakav gadni kicoš.

Jesu li možda njega htjeli tako prikazati?, pomisli starac.

Naravno, uvjerava sam sebe. Tu zacijelo sjedi nekakav jalan slikar reklama, pa bi htio da me uvrijedi!

I sada navali starina Dunlop na svoju negdašnju firmu. Gospoda isprva ne slute što ga je tako razbjesnilo. Nitko mu ne bi htio ništa nažao učiniti, svi ga poštuju, ta njemu zahvaljuju svoju egzistenciju.

Onaj kicoš naravno smjesta nestaje. Ali Dunlop se i nadalje srdi. Nasljednici mu moraju obećati, da ne će imati više posla s tvornicom. Ne dozvoljava im čak ni da imaju dionice društva. Inače će ih razbaštiniti!

»Što se nas tiču gumeni obruči«?, pita on, već na bolesničkoj postelji. »Konji su već davno spašeni — eh, onda — sada porodica Dunlop treba opet da se bavi svojim imanjem kao što je radila od vijekova!« Onda zaklopi oči.

Pred rajskim vratima očekuje ga počasna straža od stotinu milijuna konja, a oblaci zadrhtaše kadno zahrzaše od radosti.

NIPPER I MICKY

Kako su dva terriera osnovali dvije svjetske firme.

Pas i gramofonski lijevak u kojemu pas čuje poznat glas — gospodarev glas. Tko od nas nije vidio tu sliku?!

Nekako sredinom devetnaestoga vijeka živio je u Londonu slikar Henry Barraud. Slikao je životinje.

Taj Barraud imao je četiri sina, od kojih je najmladji bi Francis. Rodjen 16. juna 1856., i Francis je postao slikar životinja.

Od svog starijeg brata naslijedio je Francis vjernog foxterriera Nippera, koji se bio brzo kod njega snašao, zavoljevši novoga gospodara baš kao i pokojnoga.

Francis je običavao često svirati na malom gramofonu. Ta se svirka brzo svidjela i Nipperu koji je, stojeći kraj aparata s malo iskrenutom glavom, kao opčinjen slušao zvuke, koji su prodirali iz metalnoga lijevka.

To bi bila zgodna slika! — pomisli njegov gospodar, uzme paletu i kist i naslika svoga Nippera u toj poziciji.

Sliku nazva »Glas njegova gospodara.«

Francis je odnese u poslovnicu jedne londonske firme koja je prodavala fonografe i ponudi ju kao zaštitni znak firme. Rekoše mu neka sliku samo ostavi, pa će mu već poručiti, da li ju mogu upotrebiti .Nemajući dovoljno smisla za odličnu kompoziciju, baciše sliku nekamo u zapećak, a onda ju, najzad, sa žaljenjem vratiše razočaranom slikaru.

Ne znajući što da njome uradi, porazgovori se o tome s jednim prijateljem, koji mu svjetova, neka mjesto crnog lijevka naslika mjeden, kakvi su onda bili moderni. Ali Francis nije još nikada vidio takav moderan lijevak, a kako u ono vrijeme nisu bili gramofoni tako rasprostranjeni kao danas, imao je mnogo muke, dok je saznao gdje se može eventualno posuditi takav lijevak, da bi mu poslužio kao model.

Uputiše ga na firmu »The Gramophone Company« i on zbilja ode onamo, ne bi li izmolio traženi lijevak.

Rekavši što traži pobudi pozornost šefa, Mr. Williama Barry Owena, koji ga zamoli nek udje u njegov kontor i tu Francis ispriča kako i zašto treba lijevak.

»A gdje vam je slika?« zapita Owen, kad mu je Francis sve ispričao.

Francis Barraud mu sasvim iskreno ispripovjedi što je doživio sa slikom kod one druge firme.

»Zatražite je samo natrag«, odgovori mu Owen. »Ja imadem interesa za tu sliku.«

»Pa to je ono što ja tražim!« usklikne oduševljeno Owen, kad je ugledao sliku. »Valja samo da izmijenite natpis i da zamijenite riječ »fonograf« riječju »gramofon!«

Francis popravi sliku kako je Owen zahtijevao, a ovaj je prijavi kao zaštitnu marku.

Bilo je to pod konac godine 1899. i, čim je slika objelodanjena, svijet se kao lud stade otimati za nju. Nije gotovo bilo kuće u kojoj se nije nalazila u ono vrijeme barem jedna kopija.

Ali oduševljenje, na koje je bila naišla slika, prijedje i na gramofon, te od toga vremena poče svijet kao za okladu kupovati same gramofone.

Nekada malen dućan se znatno proširi, dok najzad ne postade ogromnom tvornicom, u kojoj su se izradjivale gramofonske ploče i gramofoni.

Francis Barraud dobi od društva doživotnu lijepu rentu, te umrije 1924. godine, doživjevši lijepu starost od 68 godina.

Njegov model, vjerni mu pas Nipper, uginu mnogo ranije — još godine 1903.

Pošto je njegov lik bio zapravo povodom tako naglog procvata posla, londonska direkcija društva »The Gramophone Company« još i danas i svake godine polaže vije-

nac ne samo na grob slikara Francisa Barrauda, nego i na mjesto u vrtu negdašnjeg Fracisovog atelijera, gdje počiva njegov vjerni, a danas cijelom svijetu poznati Nipper.

Originalna slika Barraudova visi nad kaminom ravnateljske sobe velike tvornice gramofona u engleskom gradiću Hayes.

Sličnu je slavu stekao još jedan terrier. Zvao se Micky.

Nije to bio ne znam kako lijep ili izvanredno pametan pas. Nije bio ni naročito sretan isprva, jer mu je gospodar bio neki mladi elektrotehničar James Spratt, koji je već bio na situ i na rešetu, zaslužujući, pa onda opet gubeći svu silu novaca.

Vrativši se iz Amerike u Englesku, nije imao gotovo što da jede. Razumljivo je, dakle, da nije imao što ni psetu dati.

Da ga gladan pas ne buni po noći svojim zavijanjem, poče razmišljati o tome kako bi mogao što jeftinije prehranjivati psa, kojega je volio pa ga zato nije htio udaljiti od sebe.

Imao je prijatelja živinara i taj mu dade nekoliko uputa u pogledu hrane, te Spratt poče po tim uputama hraniti Mickya. Pravio je neku smjesu, koju je ne samo Micky vrlo rado jeo, nego i psi njegovih prijatelja i znanaca, kojima je rado na zahtjev davao isti recept, koji je bio pronašao, prokušavajući pojedine smjese.

Naskoro je i sam Spratt mogao da bolje jede, jer je počeo bio prodavati svoju pseću mješavinu, zaradjujući i neku čistu dobit.

Poslije nekog vremena potražnja je bivala sve veća i on odluči da otvori naročit dućan za prodaju smjese, koju nazva: »Granulated Prairie Meat Fibrine«. Na vratima dućana visjela je slika, na kojoj je bilo prikazano kako crvenokošci Indijanci love divlje bivole po američkim prerijama. Svijet je radoznalo promatrao tu romantičnu sliku i čitao kako se u smjesi, koja se prodaje u dućanu kao izvrsna pseća hrana, nalazi to bivolsko meso.

Da bi svladao posao Spratt uzme šegrta, nekog Charlesa Crufta. S njime je radio dan i noć. Micky je više spavao, nego li oba njegova gospodara.

Ali oni se obogatiše za 25 godina neprekidna rada, jedva smažući toliko vremena da udovolje svima nalozima.

Imali su impozantan dućan pod firmom »Spratt's Patent Ltd.«

Uto uginu Micky, koga pokopaše sa svim počastima.

Sutradan Spratt položi temelje najveće tvornice psećje hrane koja se gradila deset godina, a koja je otvorena 1904. godine.

Poslije nastadoše nove tvornice na evropskom kontinentu i u Americi.

U Beddingtonu kod Croydona osnova se sanatorij za pse. Počeše se priredjivati izložbe pasa. Danas su najčuvenije takve izložbe, koje priredjuje bivši Sprattov šegrt Charles Cruft. *)

Sprattova tvornica uvela je malo po malo fabrikaciju razne životinjske hrane, tako da danas proizvodi hranu i za ptice, kokoši i životinje svake vrste, nekih 150 vrsta hrane.

Osim toga, firma se bavi i transportom životinja, u koju svrhu ima svoje zastupnike u najudaljenijim krajevima svijeta. Ona je neki Cook za životinje.

A sve je to zapravo provocirao Micky, kome su nekada tako očajno krčala crijeva, da je morao po noći zavijati i buditi iza sna gospodara, dok ovaj nije smislio pasje kolače!

---

*) Umro ovih dana.

HERBERT AUSTIN

Od unuka carinarova do viteza britanskog imperija.

Herbert Simpson je bio na zlu glasu: zgrabio bi najvrednije predmete, koji su bili oduzeti drugim ljudima, pa bi ih bacio u vatru. Istom onda kad bi sasvim izgorjeli, bio je zadovoljan.

Taj je posao vršio punih 36 godina na potpuno zadovoljstvo svoje države.

Gdje je taj spaljivač vršio svoj zanat?

Pa eto, na engleskoj obali, u toj mudro upravljenoj Engleskoj. Gospodin Simpson morao je naime da po ondašnje mobičaju spaljiva uhvaćenu krijumčarsku robu, koju su pokušali prokrijumčariti u Englesku, ali je nadjena. Engleski puk, za koga se uostalom zgodno veli da ima soli u glavi, taj puk je prozvao Simpsonovu peć za spaljivanje krijumčarske robe »kraljičinom lulom.«

U Simpsona je bila dražesna kćerka, koja se zvala Clara. Clara je ugledala seljačkoga momka Gilesa Stevensa Austina i rekla mu je »da!«, pošto su bili izmijenili čuveni prvi ljubavni pogled.

Iz toga braka rodio se u mjestu Missendonu u Buckinghamshireu naš Herbert Austin. Poslije četiri godine preuzeše roditelji farmu Bailiff u Yorkshireu. Svako jutro morao je Herbert ići sa svojim torbakom pet milja daleko u školu u Rotherham i opet natrag, pješke, bila zima, bilo ljeto, bio umoran, bio bolestan.

Tužnim pogledom gledao je za svakim kolima. Kako li je zavidio svakome, tko je smio tako udobno i brzo da stigne na metu.

Dok je tako hodao, u našem se mališanu radjala želja za posjedom vlastitih kola. U svojoj lako upaljivoj mašti

vidio je već kako ta kola izgledaju. Ta imao je, putujući svaki dan po deset milja, dovoljno vremena da razmisli i o najmanjim podrobnostima. Sedmogodišnji je dječak na sve mislio: na čemu će sjediti, kakovu će imati boju točkovi i kako će lijepo biti sjedište (kao naslonjači u majčinoj sobi). I kad je jednog dana sve lijepo narisao, zapita otac: »A kako će se tvoja kola kretati?«

Ah, da, na to nije još nikada ni pomislio! Herbert je, pokraj sve svoje umješnosti, s kojom je sebi pretstavljao kola, bio zaboravio najglavnije: konja.

Herbert nije odmah odgovorio. Zamislio se. Nije mu baš nikako pristajala životinja pred tim krasnim kolima njegove mašte.

»Bez ikakva konja!« odluči se onako neskrupulozno kako već umiju sedmogodišnji dječaci. »Moja će kola ići sama od sebe!«

I od toga trenutka bilo mu je jasno: njegova su kola morala ići sama, bez konja, svojom vlastitom snagom. Odlučio je da će postati inženjer. Po čitave je sate sjedio pred vratima seljačke kuće, slikajući na velikim arcima, koje bi od svojih prijatelja dobio u zamjenu za poštanske marke i leptirove, najkrasnija kola bez konja.

Roditelji su promatrali dijete kako crta i pošto su htjeli da njegove morske ideje o kolima koja se sama kreću svedu na kakav praktičan put, složiše se u tome da će dječaka izobraziti za arhitekta. Poslaše ga ponajprije na dvije godine u trgovačku školu u Brampton. Onda ga dadoše u nauk ujaku Fitzwilliamu, koji je bio ugledan arhitekt.

Herbert se je strašno dosadjivao. On je, zacijelo, bio prilično darovit, a i poslušan, ali je imao veću sklonost prema tehničkim stvarima za koje se je naročito zanimao.

Ujak Fitzwilliam gledao je svog Herberta, koji je bio sanjar i koji je maštao o svemu i svačemu, isprva s oduševljenjem, drugi mjesec sa zanimanjem, treći sa strpljenjem, a četvrti s neshvaćanjem. Onda napisa dosta oprezno pismo roditeljima, završivši ga ovom utjehom: »Još nije sve propalo, ali kom mene ne može više ostati.«

Otac i majka se nisu više uzrujavali. Pa onda će postati nešto drugo, odlučiše oni.

»Inženjer!« molio je Herbert. »Inženjer!« neprestano je ponavljao.

»Dakle inženjer!« reče gospodja Clara Austin, a muž joj je, kao uvijek, povladio.

Ali kako se to radi ?Herbert im objasni: zamoli se kakvo naučničko mjesto kod željeznice.

Otac Austin imao je dobre veze sa željeznicom Great Northern Railway. On ju iskoristi i ona je dobro funkcionirala. Željeznička je direkcija doduše izjavila da žali što su zasada sva naučnička mjesta popunjena, ali da su Herberta predbilježili i da će ga pozvati čim se bude nešto ispraznilo.

Herbertu su bile sve ladje potonule. Smatrao je tu odgodu nekim učtivim otklonom. Kakva je samo sretna vila tako udesila da za njega nije bilo slobodnoga mjesta?

Inače bi on danas bio valjda, inače svakako prilično ugledan, glavar željezničke stanice u Birminghamu.

U to vrijeme pojavio se neki drugi stric na očevoj farmi.

Došao je bio u pohode iz Australije, iz Melbournea pa je, sav zapurašen u licu, opisivao raj svog novog zavičaja: prostrane livade, vječno nasmijano plavo nebo, napredak zemlje, koji zahtijeva snage...

Taj je stric bio inženjer.

Inženjer! Inženjer!

Herbert je sada znao kamo mu valja poći: u Australiju.

Svoj plan saopći majci. Po žurbi, s kojom je dječak govorio, ona uvidi da on misli ozbiljno.

Majka se zato porazgovori s ocem, — otac sa stricom a — stric s nećakom.

I tako se Herbert jedno jutro nadje u Australiji.

»Onaj dan, kojega sam stigao u Melbourne, bio je najtopliji dan kakvog već godinama nisu upamtili. Meni se činilo kao da me je Australija htjela naročito toplo pozdraviti.«

Što je započeo taj prvi dan?

Ono što radi svaki pravi Englez: otišao je na trku.

»Oni koji imaju pojma o značenju čuvene trke Melbourne-Cup«, priča on sam, »potvrdit će mi da sam bio sretan mladić, kad sam smio tako nešto vidjeti na početku svoje karijere. Zaboravio sam koji je konj te godine — bilo je to godine 1884. — dobio Cup, ali imade na stotine ljudi, koji mogu da napamet nabroje sve pobjednike zadnjih 50 godina!

Sutradan ujutro započeo sam svoju djelatnost u jednoj strojarskoj radnji u Melbourneu. Bilo je vrlo mnogo posla, ja sam štošta naučio, ali poslije dvije godine, kad sam svršio svoje naukovno vrijeme, razriješio sam svoj odnos spram poduzeća i potražio sam drugu radionicu.

Otišao sam u Crossleyevu radnju s plinskim strojevima i štamparskim presama, zatim k društvu Layland's Foundry Company, — sve u Melbourneu — pa sam malo po malo postao dosta tražen tehničar na raznim poljima.«

Usput je polazio Hotham-Art-School, da bi dalje izobrazio svoj dar za crtanje, pa premda je bio stupio u niže odjeljenje, dobio je prvu nagradu seniorskog razreda.

Sudjelovao je u jednom natječaju za novi most preko rijeke Yarre u Melbourneu, ali mu je predlog propao u onom mnoštvu priposlanih projekata. Jedamput je na nekoj izložbi pokazivao neku novu mašinu svoje firme za miješanje vrhnja i mlijeka. Državni guverner bio je lično došao.

Dvadesetijednogodišnji Herbert Austin objašnjavao je čarobni stroj.

Odjedamput se pojavi bijeli neki trak — a mlijeko i vrhnje, doduše odlično izmiješano, štrcnu u visokom luku na sjajnu uniformu visokoga gosta i na odjeću i svečana odijela prisutne gospode!

Neka mala strojarska firma u Melbourneu ponudi mu mjesto poslovodje, unatoč te male nezgode. To je bilo više nego li se mogao u snu nadati.

U tome svojstvu imao je vrlo često posla u prijateljskoj tvornici Wolseley, tvornici strojeva za šišanje ovaca, gdje je morao popravljati aparate.

Strojevi za šišanje ovaca bili su za Australiju naročito važan artikal, jer je većina stanovnika mogla samo radi valjanosti tog artikla naći svoje uzdržavanje.

Herbert se pokaza kao naročito spretan. Imao je nekoliko ideja kako se stroj može jošte popraviti, pa ih je sve patentirao.

Bilo je u to doba nekako kad se upoznao s Miss Helen Dron iz Melbournea. Četvrt godine kasnije postali su sretan par.

Wolseley Company preuze s radošću mladoga, inteligentnoga čovjeka pa ga posla u provinciju k farmerima. Na tim dugim putevima po neuredjenim seoskim cestama, koji su trajali po više dana i koji su bili vrlo zamorni, spopadne ga i opet najmilija ideja njegova djetinjstva: kako da stvori kola bez konja!

Ona mu više ne dade mira. Gdje je god samo mogao dobiti kakvu knjigu, kakav list o tehnici i o novim pronalascima na području vozila, on je to pronjušio, ne bi li se obavijestio o napretcima i o nadama koje se pokazuju za daljnju izgradnju.

Zimi godine 1893. posla ga njegovo društvo u Englesku. Valjalo je da u Engleskoj uvede tvornicu s njihovim novim metodama. Bio je to neugodan povratak u zavičaj, jer mu je žena pobolijevala, a i dijete, — a osim toga morao je onako u brzini prodati bud za što svoju kuću u Melbourneu.

Umorni stigoše sve troje u Englesku. Društvo nije zapravo ni samo pravo znalo gdje treba da započnu. Nije htjelo riskirati previše novaca, dok se nisu složili najzad da će uzeti jednu radionicu u Almastreetu u Birminghamu.

Herbert Austin nije bio nikako zadovoljan sa strojevima tih ljudi. Oni nisu bili točni, a bili su i loše izradjeni. Zato je morao u Engleskoj prije svega pripaziti da se izradi bolja roba.

Ali jednoga ga dana iznenadi glas iz glavne firme u Melbourneu, da se je ova odlučila da izradjuje i druge strojeve, naprimjer bicikle.

Ah, to je bilo vozilo, koje se kretalo bez konja. Doduše ne vlastitom snagom.

Herbert se je opsežno bavio fabrikacijom. Vozikao se čitavo vrijeme kad je bio slobodan. 1896. ugleda prvi put auto u Parizu.

To je bilo ispunjenje njegovoga sna! Tako je on to zamišljao kao dijete, idući pješice u školu! To mu se činilo jedinim mogućim riješenjem transportnoga problema.

Počeo je graditi auto. U svojoj tvornici, ali samo nedjeljom, kad nije nitko vidio... ponajprije samo na tri točka, kasnije današnji tip.

Herbert nagovori svoje društvo neka gradi i automobile.

Brzo primiše njegov tip, te mogoše već krajem 1896. pokazati na londonskoj izložbi u Crystal Palaceu prva motorna kola.

1898.: Herbert Austin upravlja svojim Wolseley-autom od tvornice u Rhyl i natrag: 225 milja za 30 sati, s dva suputnika. Bez zastoja. Svaka čast!

1900.: Herbert Austin je direktor firme. Tvornica dobiva srebrnu medalju i prvu nagradu u klasi malih kola na trci koja se trči tisuću milja, a koju je priredio današnji Royal Automobile Club.

Prva dobava: stotinu kola za ekspediciju u Indiju Mr. T. L. Levetusa. Cijena po komadu: 100 funti.

1901.: promet od 22.000 £.
1902.: promet od 99.000 £.
1903.: promet od 170.000 £.

Dvije godine kasnije posvadiše se Wolseleyevi ljudi. On istupi, uze svoje prištednje i sina svog starog prijatelja, kapetana Franka Kysera, kao druga, ukupno 15.000 funti, pa se odvaži, iako bi bilo potrebno u najmanju ruku stotinu tisuća, da osnuje svoj vlastiti posao.

Poslije godinu dana pomože većom svotom industrijalac Harvey du Cros, koji je medjutim umro.

1907. izgradila je 400 radnika 147 Austinovih kola.
1914. izgradilo je 2000 radnika 983 Austinovih kola.
1922. izgradilo je 2300 radnika 2500 Austinovih kola.
1929. izgradilo je 13.500 radnika 60.000 Austinovih kola.

I tako dalje sve do današnjega dana.

»Taj pregled, izjavio je Herbert Austin, koji je 1917. radi svojih grandioznih ratnih dobava postao vitezom Britanskog Imperija, »najbolji je odgovor, koji sam mogao dati svojim prijateljima, na njihove opomene neka ne započinjem samostalan posao«.

GILBERT LABINE

Kako je napola smrznuti prosjak doživio najveću priču koju je itko doživio.

Rodjen u Ottawi, u Kanadi, provodio je skitnički život, lutajući od mjesta do mjesta, proseći milostinju. Kad ne bi dobio nigdje konaka, prespavao bi pod vedrim nebom.

Ali jedne noći bila je oštra studen i on, probudivši se ujutro, opazi da je izgubio vid.

Kako je s njime bio neki E. C. Paul, ovaj pokuša da ga umiri i da mu pomogne bolje protrljati oči, ali najzad morade i sam priznati da mu je drug oslijepio.

Ne mogući nagovoriti druga da podje s njime u daleki grad k liječniku, Paul odjuri sam da nadje ljude koji će mu nesretnoga druga odvesti u toplu sobu, jer je bio već sasvim promrzao.

Labine ostane na svom logu, te naskoro zaspi, malo od studeni, a malo od gladi.

Mislio je: jedamput moramo umrijeti, prije ili kasnije; kad više ne vidim, bolje prije nego li kasnije.

Ali, kad se ponovno prenuo i nehotice otvori oči, — opet je vidio.

Mislio je da je prije sanjao o svemu. Ali kad se obazreo oko sebe, vidio je, da je još uvijek na istome mjestu, gdje je sinoć bio legao sa svojim drugom i gdje je još uvijek visjela na grani prijateljeva košulja, koju je ovaj, odlazeći po pomoć u selo, bio ostavio kao znak da uzmogne lakše naći druga.

Labine pokuša ustati, ali noge su mu bile kao obamrle. Boljela su ga krsta. Nije ni čudo, jer je ležao u samoj vodi. U sredini nalazio se neki plavkasto-crni kamen. On

je baš na njemu ležao. Kako da ga nije oćutio? Zar je bio tako obamro.

Najzad se pridigne. Protekne ruke i noge.

Osjećao se malko bolje; samo su ga ledja još uvijek boljela.

Prokleti kamen! Gilbert Labine se prigne da bi pobliže pogledao taj nesretni kamen.

Kako se samo čudno blista!

Nije li to kakva dragocjena ruda? Sjetio se da je u djetinstvu stanovao blizu nekog rudnika.

Prstima stane kopati i čeprkati po vlažnoj zemlji.

Bila je tu neka rudna žila; sasvim stalno.

Umalo te mu se nije zamaglilo pred očima. Bio je već pomislio da je vlasnik nekog rudnika.

Kopao je dalje.

Iščeprka najzad prilično velik dugoljast kamen.

Stavi ga u džep, ostavi onu košulju neka i dalje visi, a on se zaputi u najbliže selo.

Svećenik, kome je pokazao kamen, potvrdi mu da mora biti nekakva ruda.

Za svaku sigurnost pošalje svećenik, po nalogu Labineovu, kamen u British National Laboratory u Ottawu, a prosjaka zadrži kao gosta, dok ne stigne odgovor.

Dvije sedmice spavao je jadni Gilbert Labine kao grof u pravoj pravcatoj postelji.

Onda svećenika zovnuše na telefon iz Ottawe. Neki uzrujani glas pitao je za čovjeka koji je našao ovu rudaču. Nek bude spreman poći u Ottawu. Doći će po njega avion.

Gilbert Labine klecnu koljenima. Da ga ne će opet zatvoriti? Možda policija sumnja da nije kamen gdje ukrao?!

Znajući predobro otprije da ne valja imati posla s policijom, Labine potajno pobjegne iz kuće.

Kad je stigao letač, zalud su ga svuda tražili.

Letač je bio još više uzrujan nego li onaj koji je jutros telefonirao iz Ottawe.

»Moramo ga na svaki način pronaći! Radi se o spasenju tisuće i tisuće ljudi!«, govorio je letač.

Letač uzbuni čitavo selo, obeća veliku nagradu onome tko pronadje stranca, koji je dvije sedmice prospavao kod svećenika.

Uzbuniše i susjedna sela.

Nadjoše ga istom poslije tri nedjelje. Bio je napola smrznut. Branio se nogama i rukama.

Dovezoše ga avijonom u Ottawu.

Tamo su ga nestrpljivo iščekivali.

Samo što to nije bila policija, kako se on bojao, nego — vrhovi kanadske znanosti.

Svi su mu čestitali, svi su ga slavili.

Bio je našao najveći komad radija, koji je ikada dosele pronadjen na svijetu.

Na sam glas o tom nalazu bila je pala cijena radiju za jednu trećinu.

Ali je, ipak, jedan gram još uvijek stojao 20.000 dolara!

Vlasnik toga nalaza, Gilbert Labine, postao je tako preko noći milijunar.

Vrativši se, dakako opet avijonom, na ono samotno mjesto, gdje je, u Echo Bay-u, ostala viseći ona prijateljeva košulja, a gdje je, ležeći na najskupocjenijem kamenu svijeta, gotovo umro od gladi i zime, nadje prijatelja Paula, koji je medjutim bio došao u pomoć drugu, dovukavši svu silu namirnica, pa čak i neku peć i neki šator.

Spazivši lijepo obučenog Gilberta gdje zdrav i veseo izlazi iz avijona, pomisli da nije, možda, čekajući tako očajan tude u pustinji, iznenada poludio.

Jedva mu je prijatelj sve objasnio.

Gilbert Labine kupi ono zemljište, prozvavši ga Labine Point i započne odmah kopati, otvorivši tako, s prijateljem Paulom i sa stotinu radnika, najveći rudnik radija na svijetu.

Čeprkajući sve dublje i dublje otkrili su dosada već mnogu tajnu radija, na korist mnogih bolesnika, koji samo radiju zahvaljuju svoje ozdravljenje.

Dakako da su prijatelji zadovoljni i da se njihov današnji život ne može ni usporediti s predjašnjim.

A sve se to tek nedavno zbilo — prošle godine, s proljeća 1937.!

J. M. SINGER

Čovjek koji je na pepelu svog pronalaska doveo patent nepoznatoga čovjeka do toga da je pobijedio čitavi svijet.

Preko dana radio je Isaac Merrit Singer kao strojarski stručnjak u dućanu Orsona C. Phelpsa u Bostonu. Nadzirao je popravke. Noću bi se zaključao u svojoj sobi i radio je na svojoj novoj mašini za pilenje drva.

S proljeća 1850. godine bila je gotova. Šef mu je pozajmio novac da je mogao zatražiti patent. U augustu već ga je imao. Model mu je bio izložen kod jednoga tvorničara u New Yorku da ga može svatko kupiti.

Tada eksplodira jedan parni kotao te razori djelo, koje je Singer bio s tolikom mukom stvorio.

Isaac Merrit Singer osjećao je da je uništen, da je opet bačen u beznadan svakodnevni očaj vječnog tudjeg sluge. Nikada više ne će moći skucati svotu potrebnu za to da napravi nov model.

Šef mu je tražio povratak pozajmljenog kapitala.

Singer prodade sve što je imao pa dade utržak vjerovniku. Pošto nije dotekao za sve, radio je dalje kod njega, prepuštajući mu polovicu dosadašnje plaće.

Sutradan iza onoga dana, kada se je Singer srozao sa visine svojih snova, donese sluga firme Lerow i Blodgett na popravak neke šivaće strojeve, na koje je firma imala patent.

Ojadjen pregledavao je Singer uspješne rezultate sretnijih pronalazača.

»Ovaj ovdje«, reče šefu, »ne može se u ovom obliku uopće upotrebiti!«

»A kako biste vi udesili taj stroj?«

»Nikako tako komplicirano, tako nezgodno za upotrebu kao što je to! Tu se igla okreće u krugu..., ne, tkanina bi se morala položiti horizontalno... igla bi morala ovako izgledati...«. I Singer nacrta šefu kako mora da izgleda popravljen šivaći stroj.

Mr. Phelps se nasmija: »Kad bi to bilo tako jednostavno, dragi Singeru, taj bi put zacijelo već bili pronašli Lerow i Blodgett!«

Slijedeće jutro donese Singer šefu i svom drugu u poslu Georgeu B. Zieberu jednu skicu. Nacrt jednostavnijeg šivaćeg stroja.

Obojica su bili oduševljeni.

»Zieber ode i donese 40 dolara što ih je bio uštedio, pa mi ih stavi na raspoloženje«, pripovijedao je kasnije Singer. »Phelps unajmi za me mjesto, gdje sam mogao nesmetano konstruirati. Radio sam dan i noć na jednome modelu, spavao sam samo tri sata, a jeo samo jedamput na dan, jer sam znao da sam morao izići na kraj sa 40 dolara. Za jedanaest dana svršio sam posao. Navečer u devet sati sastavismo dijelove.

Onda pokušasmo šiti.

O Bože, stroj nije funkcionirao!

Zieber je drhćući držao svjetiljku. A ja sam se trudio iz petnih žila da ipak primoram ćudljivi stroj da proradi, ali sam zbog naprezanja bio tako nervozan, da prosto nisam ni vidio igle.

Žalosni i potišteni odosmo o ponoći u naš hotel.

Putem sjedosmo na ulici na neki drveni stup.

Najedared skoči Zieber. Bio se sjetio da smo u svojoj premorenosti zaboravili bolje učvrstiti iglu.

Otrčasmo natrag, uklonismo grješku — i stroj poče da šije.

Samo pet šavova.

Iznureni srušismo se pokraj modela.

Sutradan popodne u tri sata bio je stroj najzad konačno potpuno gotov.

Odnio sam ga u New York i zatražio preko Mr. Charlesa M. Kellera patent.«

Suvlasnik firme Lerow i Blodgett, Mr. Blodgett, bio je dočuo za Singerove popravke pa je osvanuo u dućanu Mr. Phelpsa. Opomenuo je poslovnoga druga neka se prodje te nevolje. On je dosele uredio tri tvornice za svoje šivaće strojeve, ali su sve tri jadno propale.

Kad je Blodgett ugledao Singerov model, morao je smjesta priznati da su njegove dosadašnje nedaće nastale samo radi toga što nije bio podesan patent. Singerovi su popravci tako izvrsni, da sada može svako dijete upotrebljavati takav stroj.

I Blodgett, koji je bio došao da odgovara, ostavi radnju s time da mora smjesta pribaviti nekoliko stotina dolara da se osnuje društvo.

Phelps, Zieber, Singer & Blodgett osnovaše naskoro zatim u Bostonu firmu I. M. Singer & Co.

Ono čemu su se nadali, obistinilo se: domaćice uvidješe vrijednost pronalaska i stadoše opsijedati dućan, ne bi li što prije mogle nabaviti takvu čudesnu spravu.

Bili su to divni dani procvata.

Tada se Singeru javi neki Mr. Elias Howe.

Bio je to prilično siromašno odjeven čovjek nespretnih kretnja, imao je otprilike trideset i pet godina, široka ramena, inteligentne oči i pun, ljubezan obraz, u kome se isticalo naročito visoko čelo.

»Čime vas mogu poslužiti«, raspita se Singer, kome se vrlo žurilo.

»Molim 25.000 dolara«, odgovori stranac vrlo učtivo.

»Na obroke ili smjesta?«, naruga se Singer.

»Onako kako vam bude najlakše«.

»U gotovom ili u čeku?«, šalio se dalje Singer.

»I to prepuštam vama!«

»Inače ništa drugo ne želite, gospodine?«, naljuti se već Singer na tu budalu.

»Kako da ne! Molim odsada da mi dozvolite uvid u vaše knjige i da mi plaćate 25 posto čistoga dobitka!«

»A što mislite učiniti, ako vas dadnem izbaciti?«

»Onda ću se pobrinuti za to da vam radnju što prije zatvore!«

»Pa vi ste poludjeli!«
»Nisam, ja sam normalan!«
»Onda ste iznudjivač!«, razbjesni se Singer.
»Nisam ni iznudjivač, ali vi ste kradljivac!« Tu se prvi put uzbudi došljakov glas.
»Gospodine!«
»Vi ste mi ukrali patent mog šivaćeg stroja!«
»To je moj patent!«, viknu Singer.
»Jest, može biti, ali vi ste upotrebili moj stroj kao podlogu;«, odvrati Elias Howe.
»Ja još nikada do sada nisam čuo za vaše ime. A nisam niti ikada dosele vidio jednog vašeg stroja. Na moj pronalazak potakao me je model pronalazača Blocketta!«
»Jest, i Blockett mi je ukrao patent!«
»To ćete morati dokazati ... «.
»Molim, evo ovdje su dokumenti ... «.
»Ne, ja žalim, ovdje nije tome mjesto! Ja vam savjetujem, gospodine ... «
» ... Howe ... «
» ... gospodine Howe, da svoja navodna prava iznudite pred za to nadležnim sudovima«.
Singer izidje iz sobe.
Elias Howe otidje.

Elias Howe se rodio na maloj farmi svoga oca u mjestu Spencer u Americi.

Roditelji su mu bili doseljenici iz Engleske i teško su se borili s bijedom, jer je valjalo sačuvati od gladi osmero nejake djece.

Kad je Eliasu bilo šest godina, nije pošao, poput druge djece, u školu, nego je morao s braćom i sa sestrama dvadeset sati praviti željezne zupce za remenje, koje je bilo potrebno jednoj predionici.

Sa šesnaest godina otputi se Elias Howe u veliki grad, o kojemu je slušao toliko divnih stvari.

Prije svega ga je srce vuklo k nekom mlinaru, za koga je slušao da imade mlinove, koje tjeraju neke čarobne snage. Tome se ponudi u službu.

Dvije godine ostade Elias Howe kod toga čovjeka u Lowellu. Bio je doduše naskoro opazio da su one priče, koje su se o njemu pričale u selu njegova zavičaja, u najmanju ruku prilično pretjerane, ali je ipak mnogo štošta naučio od onog osobenjaka, koji je bio sebi sam napravio razne strojeve, što ih je pokretao vjetar.

Elias Howe željkovao je, eto, za tim da u običnom životu doživi priče, pa pošto su mu opet pričali o čudnim stvarima u radionici vrlo pametnog mehaničara Aria Daviesa, odluči da napusti mlin i da ode k njemu u nauk.

Ari Davies uputi ga u načela tehnike, poduči ga kako se upotrebljavaju turpije i čekići. Svidio mu se sanjar seljačić pa mu je odobrio devet dolara na tjedan.

Elias Howe ljubio je jednu djevojku. Sada ju je mogao oženiti. Poslije tri godine imao je troje djece.

Nije čudo da porodica nije mogla bogzna kako dobro živjeti. Elias Howe bio je još od rane mladosti navikao na gladovanje, ali ga je neizrecivo boljelo da su mu sada i djeca morala proživljavati to isto teško doba.

U Daviesovom dućanu često bi se pojavio neki ugledan gradjanin pa bi sa šefom dugo čavrljao o svim novostima. Elias Howe je nastojao da nadje posla negdje u blizini. Ništa mu ne bi izmaklo od tih razgovora.

»Evo nedavno«, čuo je opet jedan razgovor«, pronašao je neki mehaničar u Bostonu pljuvačnicu, u koju ulazi voda, kad u nju pljuneš!«

»Tko će tako nešto kupiti?«, usklikne u smijehu Davies.

»Nitko«, izjavi posjetilac.

»A što da pronadju jadni pronalazači?!«, zapita Davies zamišljeno.

»Ah, cio je svijet prazan. Svuda sve vapije za pomoćnim sredstvima tehnike!«, odvrati mudri gradjanin. »Ja bih vam mogao sastaviti popis pa biste morali neprestano čitati od jutra do iza ponoći, dok biste ga pročitali! Naprimjer: valjalo bi pronaći stroj, koji bi preuzeo odvratno šivanjem rukom!«

»Dakle tako zvani šivaći stroj?«

»Jest, to ne će biti lako, ali tko se bude jednom zamučio i tko bude o tome razmišljao, pa mu podje za rukom takav pronalazak, ah, prijatelju Davies, taj će moći nositi zlatnu obuću!«

Zlatnu obuću.

Ta je pretstava obrlatila mozak jadnoga Eliasa Howea. Ponajprije bi trebalo da ju dobije njegova žena. Onda njegovo troje djece. A najzad će ju i sebi načiniti.

Sa zlatnim kopčama?

Zar?

Možda za ljubljenu mu ženu. Nju su uvijek tako iskreno radovale resice i rojtice.

Ne, on bi volio imati zlatnu obuću bez ikakva nakita.

Ali morao bi dakako ponajprije pronaći takav jedan stroj.

Kod kuće sjede kraj svoje žene koja je šivala.

Promatrao je pažljivo svaki njezin pokret.

Čitave tjedne, čitave mjesece nije za svog slobodnog vremena ništa drugo radio, nego samo pazio na ženinu ruku.

Stao je da crta, da kucka čekićem, da turpija, odbacio bi opet sve, počeo bi iznova, promatrao bi prste umorne svoje drugarice i dalje bi razmišljao.

Poslije godinu dana napusti ideju da pronadje umjetnu ruku. Htio je sada da taj problem riješi na drugi način: nekom novom iglom.

Mjesece i mjesece je pravio pokuse.

A kad je očajan i malodušan htio da zauvijek prekine taj posao, zamislio bi uvijek u duhu kako bi predivno bilo, kad bi se mogao vratiti kući s onim zlatnim cipelama.

Jedne noći o ponoći podje mu pronalazak za rukom. On izleti na ulicu, odjuri u stan svoga šefa i probudi ga sa riječima: »Ja ću si kupiti zlatne cipele!«

Šef, koji je onaj razgovor vodjen prije više godina bio već davno zaboravio i koji nije imao pojma o pokusima svoga namještenika, bio je uvjeren da je jadni sanjar sada evo baš sasvim pomjerio pameću.

A Elias Howe zbilja i nije više došao na posao. Preselio se s porodicom k svome ocu u Cambridge. Tamo si je starac bio radom stekao kuću.

U potpunome miru podao se je tu Elias Howe dovršavanju svoga modela. Stari je Howe vjerovao u vrijednost toga pronalaska i napozajmljivao je nešto novaca za taj stroj.

U kući porodice Howe izbi požar i uništi sve u njoj. Elias Howe prodrije sa smrtnom opasnošću u zgradu, koja se već počela rušiti, te spasi gotovo dovršen model.

Ali što da sada započne?

Od čega da živi Elias Howe sa svoje troje djece i sa ženom?

Tada se zauze za njega jedan njegov prijašnji školski drug, neki George Fisher. U njega je bilo nešto prištedjena novca. On to pozajmi Howeu. Za to mu je morao odstupiti polovicu od kasnijih dobitaka svoje zarade.

Porodica Howe preseli se Fisheru u kuću.

Bilo je to mjeseca decembra 1844.

Za pola godine napravi Elias dva šivaća stroja, jedan za sebe, a drugi za prodaju.

On ih ponosno donese u Boston.

Gospoda vidješe prvi put šivaći stroj.

Posadiše pokraj Howea pet svojih najbržih švelja pa prirediše utakmicu u šivanju.

Elias Howe pobijedi na svome stroju. Djevojke svršiše posao tek mnogo kasnije.

Howe i Fisher bili su sretni i presretni.

»Jest, ali«, prigovoriše krojači, »ako taj stroj doista tako brzo radi, pa onda će većina onih koji rukom šiju ostati bez korice kruha . . . «.

I oni otkloniše sa zahvalnošću.

Howe i Fisher nasmijaše se glupanima. Obratiše se najvećoj bostonskoj privatnoj firmi. Šef pregleda stroj i oduševi se, ali i on najzad zavrti svojom šupljom glavom.

Slijedeći su se slično izgovarali.

Howe i Fisher nisu nikako gubili odvažnosti. Otputovaše u Washington. Tamo uzeše patent na tu čudesnu spravu.

I tu im se narugaše stručnjaci i ne htjedoše ništa naručiti ili čak obvezati se na nešto.

Ne, šivanje je ručan posao, pa se ne može nikada nadomjestiti ne znam kakvim strojem, pa bio on ne znam kako dobar! Tako je glasio jednoglasan odgovor svih krojača i poduzetnika.

Sasvim očajni vratiše se njih dvojica kući.

Prijatelj Fisher bio je dvije godine prehranjivao porodicu, plaćao je modele i putovanja, patente i sve druge troškove, a da nije ni pisnuo. Ali sada, pošto je žrtvovao bio dvije tisuće dolara, izgubi srčanost. Bio je uvjeren da je novac propao pa otkaza Howeu i njegovima prijateljstvo, daljnju pomoć i stan.

Elias Howe nadje se i opet bez sredstava na ulici sa ženom i djecom. Iako su mu svi bili okrenuli ledja, on je bio još uvijek uvjeren, da će naskoro hodati u zlatnim cipelama, kako je bio obećao. On opet skloni oca i on ih primi k sebi te pribavi novac svom fanatično opsjednutom sinu, kako bi mogao izraditi nov, i opet popravljen model.

Neki prijatelji upozoriše Howeove, da će Englezi imati mnogo smisla za takve novotarije. Stari Howe pozajmi novac za put u Evropu. Eliasov brat, Amasa Howe, odjedri najjeftinijom ladjom u London, ponijevši sa sobom nedavno dovršen stroj. On ga pokaza svima krojačima, ali ovima se činio samo igračkom, upravo onako kako onima u njihovome zavičaju. Poslije višenedjeljnjih posjeta, koji ga tako reći ubiše, dobi najzad pristup k velikom tvorničaru odijela Williamu Thomasu u Cityu. Taj mu poduzetnik ponudi 250 funti za stroj i zatraži pravo da ga smije kopirati, kada god to nadje za shodno. Za svaki njegov prodani stroj ponudi mu tri funte. Amasa je bio presretan što će uopće dobiti novaca na ruku. On pristane, primi svotu i otputuje kući. Dočekaše ga kod kuće sa slavljem,

jer Eliasova se je porodica bila medjutim teško razboljela radi dugih nestašica i uzbudjivanja.

Wiliam Thomas nije nikada plaćao obećanih 3 funti za svaki prodan šivaći stroj, ali je ubirao doklegod je trajao patent od svih engleskih firma, koje su u Engleskoj izradjivale šivaće strojeve ili ih prodavale, one dažbine za svoj vlastiti račun te tako postade milijunarom.

Mjeseca februara 1847. otputuje Elias sa ženom i s djecom u Englesku, da sam pregovara s Thomasom, ali londonski mu je trgovac predlagao tako nepovoljne uvjete za daljnji otkup njegovog pronalaska, da je Howe prekinuo pregovore.

Slučajno se sprijatelji s nekim Charlesom Inglisom, koji je gradio kola. Njemu se svidje Howeov stroj. On unovči sve što je posjedovao i stavi to svom novom prijatelju Howeu na raspolaganje radi daljnjeg popravka njegova patenta. Nije bilo mnogo, ali je baš doteklo za to da su mogli unajmiti malu radionicu za nekoliko mjeseci i tamo raditi na četvrtom modelu. Poslije tromjesečnog rada oboli gospodja Howe od posljedica slabe ishrane. Kapital prijatelja Inglisa bio je već pri kraju.

Eliasu ne preostade ino, nego li da za zadnje funte kupi kartu za povratak svoje žene i djece i da ih pošalje natrag k ocu. Morao je prodati svoje odijelo i svoje rublje, da bi mogao najmiti kola, koja su mu za burne noći prigodom odlaska prevezla bolesnu ženu.

Radio je daljnja tri mjeseca sve dok ne bi ujutro zaspao kraj svoga stroja. Kad je taj najzad bio gotov, nije mogao da nadje mušteriju. Najzad se nadje jedan čovjekoljub. On mu isplati neznatan dio stvarnih materijalnih troškova: pet funti, ali ne u gotovom, nego u pet mjesečnih obroka po jednu funtu.

Prijatelj Charles Inglis proda tu obveznicu nekom drugom čovjekoljubu za četiri funte u gotovom.

Howe uvidje, da ni u Engleskoj ne može ništa zaraditi svojim pronalaskom. Založi svoje patentne isprave i svoj prvi model. Tako je mogao svoje najhitnije dugove poplaćati i za se i za prijatelja nabaviti vozne karte.

Ono malo što su imali prenesoše ispod pazuha do daleke luke, pješačeći više dana.

Poslije dvogodišnjeg izbivanja pojavi se Elias Howe u New Yorku, mjeseca aprila 1849. godine.

Imao je još pola dolara, Charles Inglis nije imao više ni to.

Prenoćiše u nekom jeftinom iseljeničkom domu, potražiše posao u nekoj strojarskoj radnji pa ga srećom naskoro i nadjoše. Tada mu stiže glas, da mu kod kuće žena umire.

Što sada?

Nije imao novaca da plati put do Cambridgea, gdje ga je ona očekivala.

Njegov otac, koji je još uvijek vjerovao u vrijednost pronalaska, pozajmi si i opet novaca za svog nesretnog sina i pošalje mu ga.

Kad je Elias stigao kući, bila je gospodja Howe već umrla.

Prijatelji prigrliše djecu. Elias ode opet za radnika u neku strojarsku radnju.

Ali na svoje veliko iznenadjenje nadje svoj šivaći stroj, koji su ljudi tako odbijali, u mnogim trgovinama. Mora da su, dok je on bio otsutan iz Amerike, vidjeli jedan od njegovih modela i kopirali ga.

Nije imao novaca ni za vodjenje parnica, a ni za iskup dokumenata, što ih je bio založio u Engleskoj.

Mislio je da će biti najvažnije ako ponajprije opet dodje u posjed patentnih isprava. Zato pozajmi stotinu dolara i preda ih jednom prijatelju, koji je putovao u London, neka ih odnese njegovim tamošnjim vjerovnicima.

Kad je imao opet u rukama dokaze o svom pronalasku, koji su sada postali bili tako dragocjeni, obrati se svima fabrikantima šivaćih strojeva i zatraži od njih da mu plate svotu koja mu pripada u ime odštete ili da obustave daljnju proizvodnju.

I tako je Elias Howe bio došao k Singeru, ovaj ga je izbacio te se je morao obratiti sudovima.

Singer je dotle bio smatrao svoga kompanjona Blocketta zakonitim pronalazačem i posjednikom patenta. Sada se ispostavilo, da je Blockett, kao i svi ostali, za se upotrebio patent, koji je i njemu bio nepoznat. Ali Singerovo poduzeće nije se nikako bavilo iskorišćavanjem Howeovoga pronalaska. Ono je izradjivalo šivaći stroj više puta popravljen, naime Singerov pronalazak.

Isaac Merrit podbode druge trgovce neka ne pristanu na dragovoljne odštete sve dok sudovi ne ispitaju stvar.

Howe se obrati svom starom prijatelju Georgeu Fisheru, koji je medjutim bio opet uštedio malu glavnicu. On mu sve ispripovjedi i zamoli ga za zadnji put neka mu pozajmi malu neku svotu da dovrši parnice. Pobjeda je sigurna.

Fisher, koji je još uvijek bio sudionik u polovici dobitka Howeova pronalaska, ne htjede da za tu stvar baci ma samo jedan cent. Naprotiv: izjavio se spremnim da će se odreći svakog daljnjeg potraživanja, ako mu se plati jednokratna otstupnina.

Howe potraži i najzad, februara mjeseca 1851. godine, nadje nekog spekulanta Georgea W. Blissa. Tome založi sav svoj sadašnji posjed i sve što je još mogao očekivati. Time iskupi Fishera i provede parnice protiv svih firma, koje su izradjivale šivaće strojeve.

1854. odnese pobjedu Elias Howe!

Njegov pronalazak označiše kao temelj Singerova patenta. Dobio je 15.000 dolara i pravo da ubire u ime licencije izvjesnu svotu od svakog prodanog Singerovog stroja.

Tim novcem mogao je da poslije smrti svog novog partnera Blissa otkupi njegov 50-postotni udio i da s uspjehom zapodjene parnice protiv svih drugih Amerikanaca, koji su povrijedili njegovo patentsko pravo.

Kad mu je, godine 1860., istekao patent, produžiše mu ga na daljnjih sedam godina, ali ga odbiše, kad je kasnije ponovno zatražio da mu ga produže na daljnjih sedam godina.

Poslije nekoliko godina bio je Elias Howe milijunar.

Na pariškoj svjetskoj izložbi godine 1867. dobi zlatnu kolajnu, ali golemi napori njegovog patničkog života bili su ipak tako silno podgrizli njegovo zdravlje, da je naskoro iza toga umro.

Zlatne cipele, koje je dao načiniti za se i za svoju djecu onoga dana, kada je zaradio prvi milijun dolara, još se i danas nalaze u posjedu njegovih praunuka.

Isaac Singer postao je takodjer mnogostruki milijunar. Ali je već godine 1863. napustio svoje tvornice. Dobio je 40 posto dionica svoga društva i preselio se u Evropu.

Tu je umro god. 1875. Njegovi si nasljednici porazdijeliše 13 milijuna dolara.

WILLIAM H. LEVER

O lordu, koji sapuna cijeli svijet.

Od god. 1420., dakle svakako već više od pola tisućljeća, stoluju Leversovi u idiličnom gradiću Bolton u Lancashireu. Po njima se zovu tri mjesta u okolici: Great Lever, Little Lever i Darry Lever.

James Lever je ugledao svijet oko godine 1820. u tihom Woodstreetu broj 16, u časnom georgianskom domu; tu se je oženio Elizom; tu im se rodilo šest kćeri i onda, 19. septembra 1851., prvi sin, William Hesketh, i najzad drugi sin i u isto vrijeme najmladji, James; porodica živi jednostavno po staroengleskom običaju; stari je gospodin po svom glavnom zanimanju veletrgovac kolonijalnom robom u Boltonu, njegovo nuzgredno, počasno, zvanje se sastoji u tome, što je on superintedent nedjeljnje škole, koju je sam osnovao.

Njegov najstariji sin je bistro dijete, marljivo, pošteno i vjerno. Sa šest godina sjedi William u školi za dječake i djevojčice, koja se nalazi blizu roditeljskoga stana, kraj Elizabethe Ellene Hulme, kćerke Cromptona Hulmea, trgovca suknom, takodjer iz Woodstreeta. Kao dvadesetijednogodišnji mladić on je dovodi za ženu, provodi svoj život pun dogadjaja izmedju Kanala i Grönlanda, Krima i Konga, izmedju prašume i Sahare uz nju.

Prije toga posjećuje još kao trinaestgodišnji dječak školu zajednice Church of England. Kad je William, godine 1867., izašao iz nje, umiješa se — sasvim protiv običaja engleskih odgojnih metoda — majka, gospodja Lever: ona zaželi da tako darovit, tako dobar mladić postane liječnik.

Otac Lever to neće. Njemu treba najzad pouzdan pomoćnik u trgovini, pošto mu se je šestero kćeri razudalo u tudje kuće. William treba da stupi u njegovu trgovinu kolonijalnom robom.

Otac ostaje pobjednik: najstariji sin stupa k ocu u nauk prima se u službu s tjednom plaćom od jednog šilinga, nema kod staroga šale, mora da otvara vrata u sedam ujutro, mora da mete i da strogo radi, tako da navečer liježe iscrpljen od umora u postelju.

Naskoro napreduje, smije da reže sapun, koji su tada tvornice dobavljale u dugim komadima. On sve revno izvršuje, a kad je navršio 19 godina, preuzima drugi naučnik tu djelatnost; William dobiva 4 funte na tjedan, vozika se u kolima od mušterije do mušterije oko svog rodnog mjesta.

Firma »Lever & Co.« nije baš velika: šef, onda oba sina William i James, nekoliko knjigovodja, sedam prodavača i jedan kućni sluga.

Svi su kao jedna porodica. Svaki zna za drugoga, svaki je svakom prijatelj. Otac porodice je šef. On vlada, kao u staro doba, patrijarhalno. Njegovoj se zapovijedi svatko bez i jedne riječi pokorava, pošto zna, da se može mirne duše na to odvažiti.

Jednoga se dana stari Lever potuži na loše poslovanje.

Smjesta se skupi čitava »porodica.«

»Gospodin Lever«, izjavi najstariji knjigovodja, »mi smo zaključili, da ćemo do daljnjega raditi za pola plaće, dok ovdje ne bude opet sve u redu.«

I zbilja, namještenici se odrekoše polovice svoga dohotka i tek onda opet pristadoše na pune plaće, kad im je »otac« Lever dokazao, da je sada kriza preturena.

Taj ganutljiv dokaz uzornog odnosa izmedju šefa i radnika ostavio je na mladoga Williama tako dubok utisak, da je sve do svoga zadnjeg časa vazda zborom i tvorom zastupao interese svojih pomagača i da je postao uzorom poslodavca čitavom svijetu.

Kad je William navršio 21 godinu i kad se je oženio ljubljenom školskom drugaricom, povisi mu tatica Lever

godišnji prihod na 800 funti i primi mladog supruga kao druga u svoju firmu.

Pet godina posjećuje William učtivo, kako naredjuje otac, mušterije u susjedstvu. Dalje ne. Stari je gospodin protiv svake novotarije, protiv svakog proširenja dosadašnjih zadataka.

A i zašto? Do sada je bilo dosta, pa čemu da si onda bez potrebe otežavaš život novim mušterijama, novim upisima i novim metodama.

Ali William drugačije sudi. Njegova je najvruća želja da ode u svijet.

Jednoga je dana bio do objeda dovršio svoje već godinama uobičajeno obilaženje.

Ne bi li jedamput upotrebio slobodno popodne pa se odvezao u susjedno selo, koje je otac dosele izbjegavao, jer da je »predaleko?«

Premišlja se jedan časak sjedeći na kočijaškom mjestu.

Onda pucne bičem: naprijed!

Ta odluka znači nov put, put gore u dotle neznane visine. To naprijed će naskoro tisućama i tisućama porodica po čitavom svijetu donijeti hljeba i sunca.

William se odvezao prema gradu Wigonu.

U prvome selu, kroz koje je prolazio, u selu Ince, zaustavi se, stade da nudi svoju robu.

Ne!

Tako veli prvi trgovac.

»Da!« kaže drugi.

I tako on zavoli istraživanje nepoznatih krajeva. Poduzetnome su trgovcu dosadni putevi, kojima je već stoput prošao.

U gradu Wigonu sve dobro pregleda, tražeći mogućnost da tu osnuje filijalu.

Ima tamo neka firma Omerod & Co., koja tek što nije propala. On ju kupi za nekoliko funti. I sada poče da upravlja tom podružnicom, dolazeći još samo koncem tjedna kući k ženi i k roditeljima. Naskoro se sasvim preseli onamo.

William putuje po irskim sajmovima, kupuje maslac i jaja, umije da nadje najbolju, nasvježiju i najjeftiniju robu. Zajedno s bratom Jamesom pronadje neku novu vrstu škatulja za jaja.

Njegova je firma naskoro prva u branši živežnih namirnica, najveća izmedju Manchestera i Liverpoola.

God. 1874. ode prvi put na odmor, otputuje sa ženom brodom na britanski otok Lewis na Hebridima, na jedno od najljepših mjesta u kraljevini. Tu se šeta kraj vode kroz najkrasnije kamene vrtove, tu se dobro osjeća, tako da obećaje ženi: »Nismo bili zadnji put ovdje!« (Kasnije je kupio otok, postavši po njemu »Viscount of the Western Isles«).

Tu, na šetnjama po opojnom suncu, pala mu je na um dobra ideja: htio bi da uvede izvrstan sapun za kućanstvo. Smislio je bio odmah i ime: »Pure Honey« — »Čisti med«...

Čim se je vratio kući, potraži agenta W. P. Thompsona u Liverpoolu, koji pribavi patente, prijavi novu zaštitnu marku i počne izradjivati sapun.

»Zar se tebi zbilja čini da je ime tvoga sapuna uistinu tako neodoljivo?« zapita ga žena vrlo oprezno, jer ne bi htjela da ga ražalosti.

»Da ti pravo kažem: da — a zašto? A kako se tebi svidja, jer i ti si domaćica —«

Gospodja Elizabeth stoji u vrtu u jarkom sunčanom svijetlu i premišlja, na koji bi način objasnila mužu, da joj se ne svidja ime »Pure Honey«...

Gospodin William čeka da čuje željeni odgovor.

Vidi ženu ožarenu najsvjetlijim sjajem engleskog ljetnjeg sunca. Radosni zraci kao da poigravaju u njenoj kosi.

Ovako, kako sada evo stoji pred njim, tako mu se najbolje svidja.

To sunčano svijetlo, pomisli, to —

Najedared se nešto trznu u njemu, kao da mu je munja proletjela mozgom.

Sunčano svijetlo — jest, Sunlight — Sunlight! to je ime za sapun, za njegov sapun — tako kao što to sunčano svijetlo evo tu njegovu ženu oplemenjuje, pomladjuje, poljepšava, jest upravo tako mora sapun promijeniti svako lice da što bolje izgleda!

Sunlight!

William Lever smjesta odlazi u Liverpool, raspituje se, nije li to ime već zaštićeno.

Ne, Sunlight, sunčano svijetlo je još slobodno.

Ali od toga časa više nije.

On se stane baviti proizvodnjom novog, dobrog, jeftinog sapuna, potanko baviti, naručivati kod raznih i raznolikih trgovaca najnovije masti i ulja.

Kad je mislio da je našao mješavinu koju je trebao, otputuje k ocu, iznese pred njega svoj plan: da sagrade tvornicu sapuna, koji će se zvati Sunlight.

James Lever, koji još nikako nije bio zaboravio one prevratničke vožnje svog prevrtljivog sina u »daleki« gradić Wigon, uhvati se za glavu, sav se uznemirivši:

»Ne, dragi sinko, ne! U mene ima šest kćeri — i svaka bi htjela da ponešto naslijedi! Radi toga se ne smijem odvažiti da svoj imetak raspiskam samo na svog najstarijeg sina;«

Ali jedno su riječi, a drugo djela!

Sve psujući stari Lever izvadi 4000 funti.

Braća William i James traže podesnu zgradu. Nadju je — sva sreća da je bila propala neka tvornica sapuna u Warringtonu, u nekom engleskom selu u Cheshireu.

Neko pola godine braća još vrše pokuse, dok se najzad ne odvažiše na sunce sa svojim Sunlight-sapunom.

Medjutim je došao januar 1887., kad su prve partije sapuna počele ostavljati tvornicu.

Već u februaru započinje se prva parnica protiv nekog drugog fabrikanta Sunlight-sapuna.

Sudski postupak stoji mnogo novaca. Lever imade pravo. Ime je njegov originalan pronalazak.

Sud je drugoga mišljenja: on rješava da je Sunlight obična narodna riječ. I kako ne možeš rezervirati riječ »tramway« kao zaštitnu marku, tako ne možeš ozbiljno svojatati ni pravo na sunčano svijetlo niti tražiti da ti se prizna to pravo.

To je gadan poraz za Levera, ali on se oporavlja, tim više što konkurent vrlo brzo opet netragom iščezava.

Ali zato se pojavi nov neprijatelj njegov i njegove fabrikacije: pojavio se je glicerin. Glicerin valja dodati smjesi od koje se pravi sapun, zapovijedaju kemičari.

Braća Lever ne čekaju da im se to dvaput kaže: oni pridodaju svom sapunu tu novu tvar i gle, sapun postaje znatno bolji.

Ali to proširenje rada zahtijeva kapital.

Bankari ne znaju gdje im je glava. Opća gospodarska nevolja pomutila im je pamet, stavila im je mrenu na oči. Oni odbijaju braću.

Najzad opet uskoči stari Lever.

Otac i sinovi osnuju s kapitalom od 6000 funti društvo »The Lever Wholesale Grocery Ltd.«.

William, povadjajući se za američkim primjerima, poplavljuje štampu svoje domovine bujicom originalnih oglasa:

»Zašto žena izgleda prije starija nego li muškarac?«, piše na golemim plakatima na svima zidovima. I sve oči napeto pogledavaju onamo.

Odmah se i odgovara: zato jer ona još uvijek ne upotrebljava Sunlight-sapun!

Sunlight-sapun! Sunlight-sapun!

To se ime malo po malo gura medju riječi engleskog rječnika, ono postaje narodnom svojinom! Nema više prostora na kome se ono ne bi pojavilo, vješto zablistalo.

Charles Salaman komponira Sunlight-pjesme, sin mu izdaje sasvim zanimljiv Sunlight-časopis, najbolji slikari prave nacrte za reklamne slike, najslavniji pjesnici smišljaju tekstove oglasa.

1885. prodali su tjedno 20 tona sapuna.
1886. popeo se taj broj na 250.
1887. prodaje se tjedno već 450 tona.

Na prvoj sjednici novoga društva mora da se doduše tuže na sve veće troškove, ne mogu da se porazdijele dobitci, nego se moraju tražiti dapače novi kapitali, ali se

može s opravdanim ponosom dokazati, da Sunlight-sapun na britanskim otocima već sada pokazuje najveći promet!

Navršivši 36 godina, dakle god. 1887. Lever odluči napustiti Warrington, jer se nije mogao proširiti radi otpora vlasnika susjednih zemljišta. S arhitektom Williamom Owenom studira kartu, ne bi li otkrio gdje bi se najbolje mogla smjestiti tvornica. Odvezu se u dalju okolicu, zalutaju u slikovitu samotinju Benigtona, prokrstare prazne livade i polja. Raspitaju se za željezničke i vodene veze, da li se može zemlja povoljno kupiti, — sve im odgovara.

»Tu!«, odluči Lever.

I on ostane tu, pokupuje što je god mogao dobiti, pa izradi s arhitektom planove za gradnju nove tvornice »Port Sunlight«.

Gradnja se započe dne 3. marta 1888. svečanim ceremonijama. Odasvud dohrliše gosti, da bi prisustvovali toj svečanosti.

William Lever održa govor: »Ja i brat se nadamo da ćemo ovdje jedamput moći podići kuće, u kojima će stanovati naši radnici, osjećajući se udobno u njima, — lijepe zgrade s vrtovima ispred i iza kuća, u kojima će moći bolje uvidjeti smisao život nego li u svojim dosadašnjim vlažnim dupljima, i u kojima će spoznati da ima više radosti u životu, a da se ne ide samo na posao i da se samo vraća iz tvornice, pomišljajući s uzdahom na konac tjedna, kad im je moguće da se ispavaju!«

Porodica Lever se preseli u blizinu svoje nove tvornice, u Westcombe, gdje im se rodi sin (uostalom jedini danas još živi muški član porodice i autor vrlo zanimljivog životopisa svoga oca).

Malo po malo izraste tamo čitavo selo, sa svime što spada k tome: s crkvom, sa školama, kazalištem, bolnicom, klubom, izložbama, umjetničkim galerijama. Ono postade prvo »industrijsko selo« na svijetu, ponos otoka.

Maja mjeseca god. 1890. pretvoriše braća svoju tvornicu u »Private Limited Company«, zadržavši sve dionice u svojim rukama. Lever je bio sa svojim prijateljem i šurjakom W. F. Tillotsonom u Americi, proputovao je s njime

15.000 milja i vidio sve što jedan industrijalac pred početak dvadesetoga vijeka mora da zna i pozna: kako se gradi tvornica na moderan način, kako se pridobivaju mušterije, kako se postupa sa mušterijama. S punom torbom originalnih ideja i pobuda, s povoljnim poslovnim odnosima vrati se kući i upotrebi sve na korist svog poduzeća, koje silno procvate. On uostalom putuje čitave godine po svijetu i oko svijeta, praveći neprestano propagandu za svoj sapun i stvarajući sve nove i nove veze.

Malo po malo stadoše evropske zemlje pružati svoja ticala prema Sunlight Portu: Lavanchy-Clarke dodje lično iz Pariza u tvornicu pa zapita čovjeka, koji stoji kraj ulaza: »Koliko u vas treba dok se dodje do šefa?«

»Pet minuta u najpolaganijem slučaju!«, odgovori ovaj. »Zavisi o tome kako je žurno kome!«

»Ja bih htio da na pariškoj izložbi uvedem Sunlight-sapun«, izjavi Francuz. »Onda ne trebate baš ništa da čekate; ja sam Mr. Lever!«

Lavanchy-Clarke uvede sapun ne samo u Francusku, on mu otvori i švicarska vrata, pozove na Uskrs 1889. sve pralje na Ženevsko jezero na »Fête des Blanchisseuses«, pokaza onim tisućama što se sjatiše kao njegovi gosti na tu svečanost, koje pješke, koje na biciklu, koje kolima i u prepunim parobrodima, vrijednost novoga sapuna, okupi svoje zagovornice na gigantskom banketu — pa je tako na juriš osvojio srca ne samo svih za nj tako važnih pralja, nego i zadobio drzovitu besplatnu reklamu u svim novinama svijeta!

Tu u Švicarskoj sagradi Lever svoju prvu tvornicu izvan Engleske i otvori ju 12. oktobra 1898. Šest godina kasnije nastane u Forest-Midi-u, jednom briselskom predgradju, druga jedna fabrika Sunlight-sapuna na evropskom kontinentu. On se ugnijezdi naskoro i u Holandiji. U Njemačkoj započe u lučkome gradu Hamburgu, združi se sa firmom Stollwercks u južnonjemačkom gradu Mannheimu na Rajni, koja je tamo sagradila najčuveniju njemačku tvornicu čokolade.

Bogatstvo Williama Leversa stade gorostasno rasti, ali on ostade uvijek ljubezni engleski poduzetnik:

Kao još u najranijoj mladosti ustaje u šest sati trideset svako jutro, zadnjih godina čak već u četiri trideset, okupa se u hladnoj vodi, pravi svoju gimnastiku, doručkuje u sedam trideset, to jest popije čašu čaja, odveze se u tvornicu, pročita poštu i izvještaje, pravi opaske crvenom olovkom, pojede o podne po engleskom običaju kratak lunch, čašu čaja, dva jaja, pa se od šest sati trideset opet nalazi u krugu svoje porodice. Nikad ne liježe kasnije od deset sati trideset. U svakoj svojoj kući ima spavaću sobu na kojoj se ne zatvaraju prozori, pa tu spava na svakom vremenu. Rado popuši jednu ili dvije cigare. Kad mu je bilo 49 godina, počinje da pleše, što ne samo da njega lično raduje nego i druge razveseljava.

Lever voli društva u svome domu.

Razlog je tome njegova gluhoća, koja ga malo po malo spopada kvareći mu znatno radost da se zabavlja na kakvom tudjem mjestu, ili da posjećuje kazalište ili operu.

Rado čita, ima svoju odabranu biblioteku. Samo za novine ima malo vremena: prelijeće samo natpise, za što je u svom dnevnom programu odredio deset minuta. Lever je još od djetinjstva oduševljen prijatelj slikarstva. Čim samo može da si priušti, počinje sabirati slike. Njegova privatna izložba, koju drži dijelom u svojoj galeriji u Port Sunlightu, dijelom u svom privatnom domu u Hampstead-Heathu kod Londona, sadrži vrijedne slike engleskih umjetnika, slikara poput Reynoldsa, Gainsborougha, Watta, Turnera, ali i najmodernije zastupnike. U njega ima antiknih skulptura i kineskoga porculana. On se bezgranično raduje vrtlarstvu. U njegovom parku će stručnjak naći i najljepše drveće i biljke, sve njegovano što može biti bolje.

Godine 1910. umre mu brat James. On se bio povukao zadnjih petnaest godina iz posla radi svog narušenog zdravlja. Juna mjeseca 1911. postao je Lever barunom. 1913. spališe mu sufražetkinje dom »The Bungalow« u Rivingtonu. Engleski kraljevski par mu brzojavno izjav-

ljuje sućut i posjećuje ga u njegovom rodnom mjestu.

Kratko vrijeme poslije toga snadje ga težak gubitak: umre mu žena.

Poslije rata propagira radni dan od šest sati, i uvodi ga u svojim tvornicama, podiže u blizini na obalama slikovite rijeke Dee logor za praznikovanje weekenda za svoje radnike i namještenike, pronalazi sistem štednje i na taj način stvara svojim pomagačima dotle nepoznat osjećaj finansijske nezavisnosti u starosti, osniva bolesnička i životna osiguranja.

U novembru 1922. podignut je na viscounta Leverhulmea.

U politici Engleske igra u kući lordova važnu ulogu. Mnogi predlozi za poboljšanje nadjoše u njemu rječitog zagovornika.

»Kad odabirem naučnika, izjavio je jedamput Lever, ja mu najviše pazim na oči i na izraz lica. Ako su mu oči bistre, iskrene i slobodne, ako mu vanjština pokazuje aktivnost bez uzrujavanja, te da umije kontrolirati sam sebe i održavati disciplinu, ako se u hodu ne skliže nogama po podu, ako potpuno prirodno i bez nervoze drži mirno ruke dok razgovara, onda sam sporazuman s njime. Prvo što zahtijevam od namještenika je jednostavnost, neporočnost i marljivost. Ako su ta svojstva skopčana još i s promućurnošću, sa častoljubivošću, s brzim shvaćanjem i s mirnoćom, taj će lijepo ispuniti svoje mjesto.«

Lever je načinio pet crkvenih zadužbina, pomagao je liverpoolsku školu za tropske bolesti, podigao je edinburškoj visokoj školi novu predavaonicu, darivao je univerzitete, brinuo se za trgovački podmladak, omogućio je u Londonu Leverov muzej za studente medicine. Pored dvadeset drugih važnih počasnih mjesta na svim mogućim područjima, on je bio prvi pretsjednik Britanskog industrijskog saveza »Safety first«.

Usred svojih planova, pregovora, putnih projekata, osjeti jedno majsko jutro 1925. da ima groznicu. Teški bronchitis baci ga na postelju. Dva dana kasnije, ujutro

7. maja, u četiri sata trideset, baš istu minutu, kad je inače imao običaj da podje na svoj dnevni posao, umrije.

Tisuće i tisuće, kojima je bio otac, prijatelj, pomagač i savjetnik, kruhodavac i pouzdanik, odaše mu u Port Sunlightu posljednju počast, žaleći iskreno njegovu smrt.

Naslijedio ga je sin, koji je napisao i biografiju svoga oca, opisavši njegov postanak i uspjeh u radu.

PIERRE F. P. GUERLAIN

O kavaliru, koji je htio da usreći dame.

Pierre François Pascal Guerlain navršio je bio 23 godine. Šetao se po mirisnim pariškim ulicama, divio se elegantno obučenoj gospodi i prekrasnim damama.

Kad se je Guerlain tako šetao? Jedno majsko jutro godine 1828.

Guerlain je bio već u tim godinama da je mogao razmišljati o tome čemu da se oda.

Što je htio postati? Zapravo nije ni za što imao bogzna kako veliku volju. Da bude isto što i otac? Trgovac? Ne! Hvala!

Guerlain je stojao pred Tuilerijama. Drveta su se unaokolo upravo nadmetala bojama i miomirisom. Tko ovdje nije bio očaran, toga bogme ništa više ne očara!

Ili da postane costumier?

Guerlain sjede na jednu klupu.

Bilo je to doba raskoši i sjaja. Gospoda su gizdavo prolazila u najskupocjenijim odjećama.

Jest, to je zacijelo zanimljivo zvanje, po njemu bi došao u vezu s najzanimljivijim muškarcima —

Guerlain zastade.

Volio je žene, kao dječak je požudno studirao djela i pjesme trubadura.

Htio je da služi ženama. Dakle možda krojač za dame?

Pade mu na um da za to valja biti mnogo godina naučnik i pomoćnik, što mu se učini dosadnim, a tek onda mogao si se približiti ljepoticama.

Dakle to se otklanja.

A što bi još mogao postati?

Vinski trgovac?

»Milostiva gospodjo, budete li popili ovaj liker, vi ćete zaboraviti ova teška vremena — Madame, ako vaš dragan —!« Ne! Guerlain je mrzio alkohol. Govorilo se za njega da se opije, čim samo negdje u daljini konobar pronese čašu vode.

Neka Parižanka, koja se tamo šetala, sjede k njemu na klupu.

Nije se usudjivao ni da je pogleda. Ali je osjećao njenu blizinu poput neke ugodne topline.

Očaran zaklopi oči.

Obuze ga neki opojni miris.

U Guerlaina je bio njuh kao u pčele.

Nekoliko sekunda lebdio je mladi Parížlija u najvišim sferama. Onda pade opet na zemlju, po kojoj hodaju obični smrtnici.

Vila kraj njega bila je nestala, ostao je bio samo njen miris.

On stvori čvrstu odluku: da će postati parfumer, da će biti poklonik tog ženskog mirisa, koji je maločas uživao.

Upravo nasuprot parku, u kome je sjedio, nalazila se otmjena ulica Rue de Rivoli. Tamo se iznajmljivao nekakav dućančić.

Zamoli da mu ga pokažu.

U Guerlaina nije bio samo njuh kao u pčele.

U njega je bila i lavovska odvažnost, instinkt goluba listonoše, izdržljivost hrta — doduše i kapital poljskoga miša.

Guerlain nije mnogo premišljao. Unajmi dućan, pozajmi potrebne dukate u nekog lihvara, napravi neku mješavinu, koja je mirisom prelazila miomiris onog parfema u Tuilerijama onog majskog jutra, i što se tiče jačine, i što se tiče divote, prodavao je sapune, maze i ulja, dok mu parfem nije bio toliko dogotovljen, da ga je mogao prvim ženskim mušterijama podnijeti pod dražesni nosić.

Byron je nekada napisao: »Probudio sam se jedno jutro te nadjoh da sam slavan!« Guerlain nije trebao da čeka ni do jutra.

Oni prvi nosići imali su odmah ispod nosića i ustašca.

I ta su ustašca pronijela slavu njegovoga mirisa još ono isto popodne.

Navečer je znao »tout Paris« za tu novu svjetsku stečevinu, za parfen, koji su pohlepno udisale one »tri gornje tisuće« u Parizu. Čitav je Pariz govorio samo o Guerlainu.

U Londonu se oduševi lord Seymour za taj parfen. Tri sata kasnije poslaše najčuveniji parfumeri grada na Thamesu svoje kurire s ekspresnim konjima u luke, s ekspresnim jedrenjačama preko Kanala, da bi sebi osigurali to novo čudo. Pola godine kasnije, bio je mladi Parižlija iz Rue Rivoli nasuprot one banke u Tuilerijama osvojio čitavu Englesku.

1840. preseli se on kao prvi trgovac u Rue de la Paix, uredi svoj parfumerijski dućan, posluživši kao ugled kasnijima, te tako osnuje i kasniju svjetsku slavu te ulice kao najotmjenijeg trgovačkog kraja na čitavome kontinentu. Bio je dobavljač Louisa Philippea sve dok nije bio prognan, pretsjednika, Louisa Napoleona i kasnijega cara Napoleona III. Njegovi parfemi obidjoše cijeli svijet, gdjegod su lijepe gospodje htjele da opojno mirišu.

Naslijedio ga je sin. Još i danas je posjednik posla jedan Guerlain.

1913. radnja se je ponovno preselila. Na Champs-Elysées.

Tamo se još uvijek nalazi.

Odanle odlaze u svijet smedji sandučići s plavim i crvenim prugama, šireći radost i draž, baš kao što je zamišljao mladi Guerlain, kad je ono snatrio o tome u maju 1828. godine.

E. H. ROYCE I CHARLES ST. ROLLS

Prodavač novina i barunov sin stvaraju najljepši automobil na svijetu.

Mirno je ljetnje veče godine 1932.

Nečujno se kliže čaroban auto kroz englesko seoce Altwaton, blizu grada Peterborougha.

Kola se zaustave pred kućom Mister Waterforda of Chesterton.

Visok, sijed gospodin izlazi iz njih s upadno mladenačkim kretnjama. Pozvoni.

Sluga ga zapita što želi.

Autovozač mu preda svoju kartu.

Livrirani baci jedan pogled na posjetnicu. S primjetnom radošću ga zamoli da unidje.

»Čime vas smijem poslužiti, Mister Royce?«, zapita domaćin.

»Molim vas da mi dozvolite da se smijem malko prošetati po vašemu zemljištu pokraj Altwatona.«

Mister Waterford pogleda gosta kao da ga ne razumije. Zašto je zaželio taj toliko zaposleni pretsjednik i osnivač društva za produkciju automobila Rolls-Royce Auto-Company sada najedared da se prohoda po jednoj od tih zabitnih livada?

Mister Royce može lako da razumije zašto je on tako zbunjen. Zato nadopunjuje svoju čudnu molbu ovim objašnjenjem: »Htio bih naime da opet vidim mjesto, na kojemu sam kao dijete morao raditi za 6 penniesa na tjedan!«

Frederick Henry Royce nije imao sretne mladosti. Rodio se u kućici mlinara Jamesa Roycea, 27. maja 1863.,

kao najmladje od petero djece. Pretci očevi potpisivali su se Rice ili Rees, bili su oduvijek mlinari i nekada su, kažu, živjeli u Walesu.

U krsni list, koji nosi datum 26. jula 1863., zaboravio je otac, valjda zbog radosnog uzbudjenja, upisati ime ženino. Henryeva mati Mary bila je upadljivo vitka i lijepa žena. Bila je kćerka nekog seljaka u Rutlandshireu. Kad joj se je porodica bila preselila u Edwins Hall u Essexu, upoznala se Mary s mlinarem Jamesom Royceom te se je naskoro i udala za njega.

U toj ladanjskoj dolini odrasao je Henry.

Nisu mu davali mnogo slobodna vremena, jer je već sa pet godina morao marljivo pomagati u poslu susjedima seljacima; za tu pomoć gurnuli bi mališanu 6 penniesa na tjedan u sitnu mu šačicu. Blistajući se od sreće donio bi tu mršavu zaslužbu majci, koju je nada sve volio. Izmedju 6. i 8. godine polazio je i seosku školu i naučio je baš najpotrebnije stvari, koje su nužne seoskom dječaku za svakidašnju upotrebu. Kad mu je bilo devet godina, umre mu otac. Kuća se raseli. Ono petero djece rasu se na sve četiri strane svijeta, dijelom na selo k prijateljima, dijelom u grad Peterborough, gdje ih dadoše u nauk. Henrya primi neka tetka u Londonu. Tamo je išao u školu, a popodne bi obavljao kojekakve kućne poslove tetki i susjedima, išao bi na trgove, kupovao živežne namirnice, raznosio pakete. »Hrana mi se sastojala«, pričao je sam Royce kasnije, »često samo od dvije debele kriške kruha, koje sam bio namočio u mlijeko«.

Kad mu je bilo deset godina, javi se u glavnom uredu najvećeg novinskog prodavača u Engleskoj, W. H. Smitha i Sina, čiji se je osnivač takodjer nekada iz najčednijih prilika svojim marljivim i poduzetnim duhom podigao do svoje današnje visine. Ta firma, navikla da najbolje poslove pravi s temperamentnima i marljivima dječacima, angažira hitroga Henrya smjesta kao novinskog prodavača na vrlo živoj željezničkoj stanici »Liverpoolstreet Station«, u londonskom Cityu. Tu je Henry stojao od šest sati izjutra i izvikivao najnovije jutarnje listove, a kad su

izišle večernje novine, njegov bi »dućan« iznova procvao, dok ne bi onda oko deset sati noću mrtav od umora oteturao kući, brojeći putem svoj novac. Silno se ponosio što je sada dnevno zaradjivao dvaput toliko koliko prije pet godina za čitav tjedan.

Henry nije bio prodavač novina koji je to slučajno postao; njemu je to zvanje bila strast. Jednim pogledom preletio bi najvažniji sadržaj listova što ih je na glas nudio prolaznicima, da bi onda svoje mušterije upozorio kratkim i zbijenim riječima na najinteresantnije novosti. Noću je čitao novine, koje nije bio prodao, s ogromnom pažljivošću, redak po redak, jer ih je tek sutradan ujutro vraćao. Tako se je mladić na svoj način izobražavao. Naskoro je bolje bio orijentiran u trgovini i u politici, nego li mnogi odrasli, koji se smio obrazovati u Eton-koledžu.

U trinaest godina podje mu za rukom drugi skok: jedna ga mušterija, kojoj se je uvijek svidjao bistri dječak, preporuči londonskoj pošti. Namjestiše ga kao raznosača brzojava za depeše za Mayfar, najotmjeniju londonsku gradsku četvrt. Tu su se nalazili tek sagradjeni novi raskošni hoteli, tu su otsjedali bogati Amerikanci, tu je bila žila-kucavica svjetskoga grada na Thamesu. Henry dobi pristalu tamnu uniformu sa crveno ispruganom kapom. Za svaku dostavljenu depešu odobravano mu je po pola pennya. A pošto je bio žustar, postizavao je tokom godine dana, leteći od hotela do hotela, rekordne nadnice čak do dva šilinga na dan. To su bila 24 brzojava!

Tih je mjeseci uvidio kojim mu putem valja u buduće poći: htio je da postane električar. Tom se je pronalasku i njegovim najnovijim napretcima mogao svaki dan diviti na mjestu svoga poslovanja. Kada gdjekad nije imao posla, stojao bi u čudu pred tim čudesnim aparatima i nastojao bi prodrijeti u njihove njemu nedokučive tajne. Tu su iz čitavoga svijeta ulijetali brzojavi, koje su nevidljivi patuljci iz carstva priče donosili u sobu.

Tetka, koja se je još uvijek zanimala za nećaka, pribavi m upomoćničko mjesto kod željezničkog društva Great Northern Railway u Peterboroughu, dakle u gradu,

gdje mu je i majka nastojala da se kao kućanica s teškom mukom prehranjuje. Njemu je trebalo 20 funti kao minimum za život, jer prvo vrijeme nije dobivao nikakve plaće. Tetka je bila mišljenja — a budućnost ju nije oprovrgla —: »Dječko mi vrijedi taj novac. On će mi ga jedamput moći vratiti sa kamatima«. (Henry je to i učinio — i rjetko je tko, ne tražeći ih, mogao spraviti u džep tako visoke »kamate«. Ali ostanimo zasada kod njegovoga naukovanja oko godine 1880. u peterboroughskoj radionici!)

Tu je pomagao raznositi alat, odvrtati željezo, sastavljati sastavne dijelove. Dobio je izvrstan uvid u mnogostrukost takve jedne velike radionice.

Noću je počeo da ispravlja svoju nepotpunu školsku naobrazbu. Učio je francuski, čitao je knjige o svim velikim ljudima, studirajući prije svega u brojnim časopisima zadnje tehničke tekovine. Najviše ga je zanimalo usavršenje električne svjetiljke. Počeo je bio doma eksperimentirati jakim električnim baterijama. Novac koji je dobivao za jelo štedio je da bi sebi njime kupio akumulatore, žice, električne žarulje itd. Royce nije imao učitelja. Sve je morao sebi da sam na neki način »izvojuje«, jer ga nitko nije ni u što upućivao.

S vremenom pokuša da dodje u odjeljenje za popravak lokomotiva. Nije mu uspjelo, jer pošto je tu posao bio najzanimljiviji, bili su na to mjesto postavljeni, naravno, u prvom redu sinovi mašinovodja.

Ipak mu je najzad pošlo za rukom. Henry Royce je bio blažen.

Prvi put je studirao u praksi sve one mudre finoće, koje su smislili najslavniji mehaničari svijeta.

Naskoro je bio kadar teoretski rasklopiti lokomotivu i opet je, u najkraće vrijeme, ako bi moralo biti, sa zavezanim očima sastaviti.

S osamnaest godina zaželi da svoja stečena znanja kao mehaničar korisnije primijeni, pa pošto je bio čuo od prijatelja, da se u engleskom industrijskom gradu Leedsu po tvornicama strojeva stalno traže spremne sile,

on otkaže i otputuje pješke u onaj raj za mlade ambiciozne ljude.

Ali one godine — 1881. — bila je grad baš snašla užasna kriza. Tvornice su morale baciti na ulicu svoje najbolje snage. Nastao je bio zastoj u čitavoj prodaji.

Svuda gdje god se je Henry htio ponuditi, visjela je objava: »Do dalnjega se nitko nanovo ne prima«. Mladi Royce se nalazio u strašnoj bijedi: ono malo pričtednje bio je potrošio na svom prilično napornom pješačenju. Nije više imao ni jednoga pennya.

Noću je spavao po barakama, a po danu bi isprosjačio najnužnijih nekoliko pennya za komadić kruha.

Izgledao je kao prava slika i prilika jada i nevolje: lice mu je bilo upalo od gladi. Odijelo je visjelo na njemu. Bio je još samo sjena svog negdašnjeg bića.

Dva je tjedna teturao jadnik od jednih tvorničkih vrata do drugih, čitajući uvijek jedno te isto odbijanje.

Tada mu se najzad smilova usud: u ono doba pravili su Talijani alat u jednom predgradju Leedsa. Njihovo poduzeće nije tako jako bila uzdrmala gospodarska kriza Engleske. Taj »Italian Arsenal« primi ga s nadnicom od jedanaest šilinga na tjedan.

Rad je svaki dan počinjao u šest sati ujutro a svršavao se — s malom stankom za jelo — u deset sati noću. 16 sati na dan! A imao je nešto više od pola funte plaće na sedmicu!

A da se ne bi nitko mogao potužiti, da se rad ne iskorišćuje kako treba, Italijani su zahtijevali da Henry jedamput na tjedan, naime petkom, po čitavu noć radi.

Henry Royce je, zacijelo, bio sretan što je uopće našao neko mjesto, ali je još u svojoj dubokoj starosti žigosao to svoje robijaško doba kao najcrnije doba svojega života i rada.

Pored sve slabe nadnice uspio je da ipak prištedi nekoliko funti. S tim »kapitalom«, što ga je zbilja gladju stekao, ode u London. Bio je uvidio da s tom nedostatnom izobrazbom ne će nikada postići onaj položaj, o kome je sanjao.

Jedva dvadesetgodišnji mladić oda se požudno studiju elektriciteta, polazeći razne tečajeve, posjećujući laboratorije tehničara, s kojima je prijateljevao. Prije svega se je mladi student bavio patentima Hirama Maxima. Mladi, ambiciozni slušač skrenu na sebe pažnju svojih profesora i oni ga stadoše potpomagati te mu pribaviše sve moguće pogodnosti, kako bi mogao ugasiti svoju neugasivu žedj za znanjem.

Kad mu je bilo 20 godina pozva ga k sebi kao tehničara »Lancashire Maxim & Western Electric Company«. Royce uvede električno svijetlo u tamošnje kazalište. Svoj je zadatak tako izvrsno izvršio, da su mnogi vlasnici dućana, dajući svoje naloge, izrijekom molili da im se pošalje »mladi dugajlija«.

Ali Royce nije htio ostati namještenik.

Kad je navršio 21. godinu, imao je prištedjenih 20 funti. Od jednog svog prijatelja, E. A. Caremonta, pozajmi daljnjih 50 funti. S ti »golemim kapitalom« osnuje u Croke Streetu u Manchesteru firmu »Royce Limited«.

Mr. Royce je svuda pravio uredjaje za električno osvjetljenje. Radio je to tako izvrsno, da za nekoliko mjeseci nije znao što će od silnoga posla. Ali uza sve to ipak nije bio tako siguran za svoj rad. Zato je uvijek krišom slao jednog pomoćnika u kuće, u koje je bio uveo električno osvjetljenje, nadzirući stalno sve što je bio napravio.

Više nego li jedamput je otklonio naloge, jer nije mogao da ih svrši.

»Pa radite brže«, svjetovali su mu prijatelji.

Ne, on je htio da mu posao bude samo što bolji. Radije se je odricao većih zarada.

U toj je radionici radio deset punih godina, u njoj započe izradjivati čekrke s električnim pogonom, teška svrdla za strojeve. Narudžbe se stadoše gomilati.

Često su ga nalazili njegovi suradnici, kad bi izjutra došli na posao, gdje stoji za svojim stalkom za crtanje, naslonivši glavu na ruke. Bio je od silnog napora zaspao.

I jeo je vrlo malo, većinom samo po jedan sandwich, popio bi čašu mlijeka za tokarom.

1893. oženi se kćerkom londonskoga trgovca Alfreda Punta. Na bračnom putovanju ugleda pred Casinom u Monte Carlu jedan automobil od onih koji tada tek što stadoše nicati. Bila su to tek sagradjena kola austrijskog generalnog konzula Jellineka iz Pariza, kola Mercedes iz njemačke tvornice Daimlerwerke.

I na mladu mu ženu kraj njega ta kola ostaviše isto tako dubok utisak kao i na njega.

»Možeš li i ti napraviti tako nešto?«, zapita ga ona.

»Pokušat ću jedamput!«

I Royce pokuša. Dotle nije imao ni pojma o tehnici takvih motornih kočija. Ali on ih sebi nabavi.

1894. sagradi svoja prva kola sa dva cilindra. Za to uze, po svom starom poslovnom načelu, samo najbolji materijal.

Prva vožnja prvim automobilom Royce trajala je podrug sata. Auto je prevalio 16 engleskih milja.

Njegova mu je okolina to bavljenje tom »igrarijom« vrlo zamjeravala. Royce se nije mnogo brinuo za to nerazumijevanje. Radeći neumorno dovršavao je svoje kočije bez konja.

U to vrijeme osnovao je u proširenim prostorijama društvo F. H. Royce & Co.; on je sebi bio tu izrijekom pridržao pravo da gradi automobile. Ali još nije bilo dotle došlo, on je još morao da projektira dynamo-strojeve i čekrke. Royceovi strojevi izidjoše na glas po čitavoj Engleskoj.

U oktobru 1897. dobio je narudžaba za 6000 funti.

U martu 1898. za 9000 funti!

U februaru 1899. za 20.000 funti!

1900. kupi kućicu u Knutsfordu u Cheshireu s lijepim vrtom. Tu je rasklapao prve francuske automobile, da bi se podrobnije upoznao s njihovim prednostima. Ali je tek tri godine kasnije mogao da uvjeri svoje finansijske suradnike o izgledima, koje pruža u pogledu dobitaka fabrikacija automobila.

Royce je bio protivnik proizvodnje u serijama. Svaka kola treba da budu za se remek-djelo kao svaki drugi njegov produkat. Prva Royce-kola prodana su 4. aprila 1904.

Industrijalac Henry Edmunds, koji je imao nešto pojma o gradjenju automobila, ugleda tu kočiju, odjuri na burzu, pokupuje sve akcije društva Royce do kojih je mogao doći; onda pošalje Claudeu Goodman Johnsonu, čovjeku, koji je u ono doba bio najviše oduševljen za automobil, a pored toga još i tajnik »Britanskoga automobilskoga kluba!, brzojav: »Imam ga!«

Johnson se odveze k Edmundsu, pa ga zapita uzbudjeno: »Gdje?«

Edmunds otputuje sa Johnsonom u Royceovu tvornicu u Manchester, upre prstom u jedna tek sagradjena nova kola i reče: »Evo!«

Johnson pregleda stroj.

Sav se zasja od radosti: »Jest, imate pravo, Mister Edmunds! To je ono što tražimo!«

Edmunds upozna Johnsona s Mister Royceom.

Johnson je bio tajnik Charliea, koji je još od djetinstva tražio kakav zbilja pouzdan luksuzan auto.

Hvala Bogu! Sada ga je evo našao njegov tajnik!

Tko je bio Charlie?

Charlie je bio najpopularniji automobilist Engleske: Charles Stewart Rolls, treći sin baruna Rollsa i Lady Llangattock.

Bila su tri sina: John (poginuo u svjetskom ratu), Henry (umro je, jer se je iz pariške škole morao vratiti radi toga što je bio obolio od gripe) i Charles.

Charles, rodjen 1877. na svom očinskom dvoru »The Hendre« u Monmouthu, postao je bio djakom čuvenog Eton-koledža.

Nije mario za svoje saučenike, za njihove sportske radosti i za njihove običaje. Strast mu je bila da se bavi dinamo-strojevima. Za svog slobodnog vremena ponapravio ih je čitave serije.

Vraćajući se o prvim svojim praznicima kući, etonski je pitomac vukao sa sobom strašno težak sanduk .

Bio je time uzbunio čitavu kuću: jer to je bio jedan od dinamo-strojeva, koje je sam bio načinio.

Sluge se i sluškinje porazbježaše. Mislili su da je to neki pakleni stroj, neki stroj za bacanje bombi.

Charles, ili kako ga je svak zvao, Charlie, derao je i dalje istu kozu pa poče »elektrizirati« očinski dom. Prije nego li je porodica, navikla na svijeće i na petrolejske svjetiljke, znala, što li to mladić po svim dvorama i hodnicima neprestano kucka, buši, teše, zasjalo je prvo električno svijetlo u jednom evropskom dvoru.

Ali je dugo potrajalo, dok su se stanovnici dvora mogli priučiti na tu revolucionarnu rasvjetu.

1895. dodje Charles u Cambridge. Tu ga oduševi velociped. Po čitave se je sate vozikao okolicom. Predavanja i knjige ga nisu privlačile, kolege i profesori bijahu mu dosadni.

Ne, »lijeni biciklist«, kako su zvali Charliea, nije baš bio dika čuvenog zavoda britanskog svjetskog imperija.

U to doba sazna, da u Francuskoj svijet ima prilike da se divi »kočijama bez konja«.

Odmah otputuje u Paris, nabavi kao jedan od prvih Engleza jedan Peugeotov automobil od 3 i tri četvrtine konjskih snaga.

Preveze tu neman preko Kanala, pojavi se s njome u svome zavičaju.

Još od rane mu mladosti svi su bili pripravni na sve s njegove strane; ali kad se je Charlie pojavio u Cambridgeu sa svojim »trkaćim strojem«, koji je dizao zaglušnu halabuku, čestiti stanovnici ne mogoše ipak na ino a da se ne uhvate za glavu od samoga čuda.

Ta gdje li Charlie uvijek samo iznadje sve te vražje ludorije?! uzviknu upravnik policije i zabrani mu, da ne smije voziti brže od 4 km na sat, što znači da mora poprilici tako gmizati kao pješak!

Charlie je opisao svoju prvu vožnju automobilom po Engleskoj i to sa londonske željezničke stanice Liverpool-street-station, kamo su kola bila dopremljena brodom i željeznicom: »Bila su dva sata u noći. Sjeo sam u svoja

kola, koja sam najzad, nakon mnogih unakrsnih preslušavanja, mogao da izvadim na stanici.

Ali u to već iznikn u na cesti kraj mene iz zemlje stražar.

»Dobro jutro«, zaželi budno oko zakona.

»Dobro jutro«, odzdravim ja.

»Kola bez konja, zar ne?«, raspita se londonski Bobby.

»Jest«, odgovorim sasvim po istini.

»Nažalost ih ima samo tako malo!«, požali stražar, da bi mi dokazao kako je napredan. »Ja bih se tako rado jednom povezao na takvim kolima!«

»Onda treba samo da sjednete!«, povičem sav sretan radi tolikog razumijevanja, otvorim vrata i povučem uniformu k sebi do svog vozarskog mjesta.

Stražar je jednom rukom držao sebe, a drugom svoj klobuk. Šuteći izdrža sedam i po sati, dok nismo bili stigli na cilj, u Cambridge, u pola deset prije podne. Pa iako mi je pratilac polovicu puta bio prospavao, on se kao mrtav sruši u uniformi na postelju u hotelu i zaspi opet dalje. Ali i ja sam bio tako izmoren, da sam odjeven usnuo na divanu, probudivši se opet tek poslije dvanaest sati«.

On se stade naskoro baviti samo vožnjom u automobilu, sudjelova u prvim trkama, dobi mnoge prve nagrade, koje mu proslaviše ime po svijetu.

Charlie je bio sebi odabrao za druga vrlo poduzetnog Claudea Johnsona, koji je, izmedju ostaloga, broj članova Royal Automobile Cluba podigao od 200 na 2000 članova. Njih dvojica su htjeli, pošto nisu mogli da u svojoj domovini nadju doista odličan automobilski motor, da osnuju vlastitu tvornicu, kako bi poput Francuske, Njemačke i Amerike stavili u promet valjane motore.

I sada je evo Edmunds pronašao tog divnog Mister Roycea i upoznao ga sa Johnsonom.

Johnson, u koga je bio na glasu dobar nos, nije se prije digao od stola, za kojim su ručali, dok nije Mister Royce izjavio da je sporazuman da se osnuje jedna posestrima, firma C. S. Rolls Company, pod upravom Rollsa i Johnsona.

Istom kada je Royce na to pristao, zatraži Johnson brzojavni blanket i napisa depešu svome prijatelju Charlieu: »Našao sam najvećega graditelja auta na čitavome svijetu. On je već naš kompanjon«.

Jedan sat kasnije odgovori Charlie brzojavno iz Londona: »Allright«.

Dvije su godine gradili njih dvojica, Rolls i Royce, svoja divna kola svaki za se, iako pod zajedničkim vodstvom.

Marta mjeseca 1906. udružiše se firme javno. U Conduitstreetu u Londonu najmiše prve čedne prostorije.

Njihova kola osvojiše svijet. Rollsova kola odniješe pobjedu za pobjedom na trkama.

Najedared, o podne 12. jula 1910., dovrši se zajednički rad te dvojice: na nekoj letačkoj utakmici u engleskom kupalištu Bournemouth bio je Rolls, leteći u francuskom dvoplošnjaku, pao iz visine od 60 stopa i podlegao svojim ozljedama.

Svi automobilisti i piloti požališe smrt hrabroga pionira.

Na slikovitom groblju u Llangattocku stoji na njegovom grobu pristao jonski križ, koji slavi njegov zaslužan život.

Drugi spomenik potsjeća na njega na Agincourtsquareu u Monmouthu:

»Charles Stewart Rolls
M. A. F. R. C. S.
A. M. I. MECH. E.
Rodjen 27. augusta 1877.
Umro 12. jula 1910.
Podignuto javnim sabiranjem
Na uspomenu na
The Hon. Charlesa Stewarta Rollsa
U znak divljenja
Njegovim velikim djelima

Na polju automobilizma i avijatike.
On je bio pionir
I jednog i drugog, naučno i praktično,
U motorizmu i u letenju;
I prvi koji je preko Kanala
Iz Engleske u Francusku
I opet natrag bez pristajanja
Letio.
Izgubio je život
Prigodom nezgode svoga avijona
U Bournemouthu, 12. jula 1910. —
Njegova je smrt bila povodom »narodne žalosti«.

Royce, koga je ta katastrofa silno potresla, bio je upravo postigao vrhunac svoga rada: bio je zadivljenom svijetu poklonio tip nazvan »Srebrna sablast« ,auto koji imade dotle nedostignut krasan izgled i najbolji motor. U Derbyu je bila uredjena velika tvornica — ali sad mu je bio nestao njegov dosele najbolji propagandist i praktični savjetnik i prijatelj.

Jeo je i pio nepravilno, zdravlje mu se stalo rušiti, dok nije ozbiljno obolio. Liječnici mu narediše neka napusti Derby, da mora otići u blažu klimu. Veliki napori, koje je preturio izgradjujući svoju karijeru, sada se prvi put pojaviše kao uzroci zdravstvenog poremećaja.

Mister Royce posluša; ode na put u Francusku, htjede da provede zimu u Egiptu. Tada ga slučaj odvede na najjužniju točku francuske Rivijere, u zabitno seoce Le Canadel. Bio je tako oduševljen, da se nije više htio s njime rastati. Claude Johnson, njegov pratilac na putu, koji poslije onog ručka u Manchesteru nije više napuštao Roycea, svjetova mu, neka se tu nastani.

Tako nastade imanje La Mimosa.

Royce okupi oko sebe krug prijatelja i svojih najužih suradnika. Nije više radio tako naporno kao za svojih mladih dana .

Ali unatoč svega toga mira baci ga, godine 1913., upala pluća na bolesničku postelju, na kojoj odleža mnogo mjeseci.

Zadnje je godine proveo sa svojom porodicom na svom engleskom imanju u West Witteringu blizu Chichestera. Tu je bio sebi kupio neku staru kuću Elmstead iz elizabethanskog vremena s malim, vrlo udobnim prostorijama i s jednim od najljepših cvijetnjaka u čitavoj dalekoj okolici.

Petkom bi dolazio iz tvornice u taj raj odijeljen od svijeta i tu je uživao sve slasti i radosti bogataškog života na engleskom ladanju. Imao je sreću da je mogao još doživjeti, da je svijet njegove motore priznao za najbolju kvalitetnu robu, da su se kraljevi i vodje novoga stoljeća otimali za njegova kola.

U Mister Roycea nije bilo djece.

Ali on je volio više od svega bučnu omladinu.

Zato je zvao svu djecu iz susjedstva u svoj vrt, s njom je u pijesku gradio kule i željezničke pruge s tunelima te je djeci pravio najljepše igračke, koje su se same kretale. »Stric Royce« bio je najomiljeniji čovjek sve mladeži u čitavom kraju oko Elmsteada.

Početkom aprila 1933. dovezoše se zabrinuti liječnici u njegov dom, a vratiše se s njegove bolesničke postelje vrlo ozbiljnih lica.

21. aprila javila je štampa da mu nema više nade.

»Molim vas, gospodo«, govorila je Miss Aubin, njegova vjerna gazdarica, reporterima, koji su neprestano navaljivali, »molim, pustite ga na miru — on će još samo nekoliko sati poživjeti!«

22. aprila zamoli on Miss Aubin: »Ne treba cvijeća!«

Popodne dodjoše k njemu njegov odvjetnik Mister Tilleslay i Mr. Claremont, brat onog čovjeka, koji je mladiću prije pet decenija bio pozajmio prvih pedeset funti da bi osnovao svoju prvu firmu.

U njihovoj prisutnosti zaklopio je oči.

Sahranjen je u Derbyu u blizini svoje tvornice.

ELIHU THOMSON

O zanatskom pomoćniku, koji je elektrizirao svijet.

Daniel Thomson je bio sitan obrtnik u velikom engleskom gradu Manchesteru. Kad je stao zaradjivati dvije funte na tjedan, ode u prosce pa dovede sebi za ženu djevojku Mary A. Rhodes.

29. marta 1853. rodi im se sin. Bio je to Elihu, o kome će sada biti riječ.

Bilo mu je tri godine, kad je smislio konstrukciju, kako će sebi moći otvarati vrata roditeljskoga doma, a da ne mora dodirnuti njemu tako nedostižno visoke kvake: »radio« je kožnatom omčom, koju je »prebacivao« poput nekog lassa gore na visoku kvaku.

Kad mu je bilo pet godina povedoše ga sa sobom roditelji u Sjedinjene Države. Mislili su da će moći udobnije živjeti u novom, tako silno hvaljenom zavičaju. Porodica Thomson nastani se u Philadelphiji.

Elihu odmah nadje prijatelje istih godina kao što je i sam bio, s kojima sebi uredi u nekom dvorištu u jednoj napuštenoj daščari »laboratorij za istraživanje kemijskih tajna«. Treći dan nastade tamo zaglušan lom. Svi prozori daleko unaokolo prsnuše. Daščara je bila odletjela u zrak. Dva dječaka ležala su s iskidanim nogama negdje u blizini i u nesvijesti. Elihu je bio neozlijedjen.

Morao se je zakleti, da nikada više ne će uzeti u ruke žigicu. Elihu se sustezao. Radije je htio umrijeti.

Ali roditelji ne htjedoše poslušati želje svog petogodišnjeg sina. Oni stadoše jednostavno više paziti na njega nego li dotle — barem prvih nedjelja.

Tek što je Elihu saznao da na njega više ne paze, skupi opet svoje »drugove« iz onoga uništenoga laboratorija, potraži novo mjesto za rad te poče nanovo u nekoj praznoj kući, koja se iznajmljivala, miješati, paliti, rastavljati, pretapati svakojake tvari što su ih bili posakupili i onamo dovukli. Svaki je »kemičar« morao dati časnu riječ da ne će nikome ništa o tome govoriti i dobio je kao znak svoje akademske časti bijelu pregaču.

Ti sastanci prestadoše, kad su mladog Elihu roditelji poslali u Central High-School, u školu za tehničku izobrazbu. On se prije svega izobrazi u kemiji i — pretječe naskoro svoje učitelje, tako da su bili prilično sretni, kad je taj neugodno daroviti mladić dovršio studij.

Sa dvadeset godina postade analitičarem u jednoj kemijskoj tvornici. U to vrijeme otkrije — dakle još mnogo prije Hertza i Marconija — aparat za primanje radiovalova!

Kad je imao 23 godine ponudi mu njegova Central High-School profesuru kemije i mehanike. Tu je predavao četiri godine. Na toj se katedri sprijatelji s kolegom Edwardom G. Houstonom, koji je predavao naravnu filozofiju i fiziku. Njih dvojica združiše svoje znanje i svoj pronalazački dar.

Sa dvadeset i sedam godina ide u New Britain za električara društva American Electric Company. Tu se, 1. maja 1889. oženi s Miss Mary Perk. Naskoro iza toga bio je u Philadelphiji, gdje osnova svoje vlastito društvo. Pronašao je tako golem broj epohalnih novotarija na svima područjima elektriciteta, da društvo u dotadašnjoj formi nije bilo dovolino da ih realizira. Društvo se moralo znatno povećati. Elihu Thomson je prebrzo donosio sve nove i nove pronalaske; tehničari ga nisu mogli slijediti.

Danas je prijavio patent na novu električnu viseću svjetiljku — društvo je smjesta počelo uredjivati tvornicu za proizvadjanje takvih svjetiljaka. Tri tjedna kasnije zaštiti centrifugalku, kojom se skidao skorup s mlijeka — smjesta su njegovi ljudi morali otvoriti novu industriju. Dva mjeseca poslije toga iznenadi svoje suradnike novim mu-

njovodom — oni hitro urediše tvornicu za pravljenje munjovoda!

Tada se pojavi s prvom električnom spravom za svarivanje, donese prve automatske rezistanc-strojeve — više se bogme nije moglo izdržati s njime!

Sa 35 godina bio je pretsjednik društva Thomson-Houston Electric Company u Lynnu, u Massachusettsu, koje se proširi po cijelom svijetu. Tko je želio zbilja dobru električnu svjetiljku, mogao ju je naći samo u Thomsona. Kome je trebala ura za mjerenje elektriciteta, morao se je obratiti u Lynn. Magnetski isključivači svijetla, dynamo-aparati za viseće svjetiljke — tko da pobroji sve te vrste i podvrste, koje je taj mladi čovjek u svom začaranom dućanu »kao iz rukava sipao«.

Nije mu još bilo četrdeset godina kad je sjedinio svoje društvo s društvom Edison General Electric Company. On je pobijedio elektrizirani svijet.

Thomson je bio vodja. U Lynnu je stvarao patente samo en gros. Čitava vojska pomagača bila je zaposlena samo korektnim izradjivanjem njegovih patentnih spisa. Njegovi su pronalasci u tisućama jurišali na patentne urede čitavoga svijeta.

On je konstruirao prve električne željeznice, tramvaje, stvorio najbolja dizala, uvijek je neočekivanim poboljšanjima uništavao svoje vlastite prekjučerašnje pronalaske, on je sastavio prve stereoskopske slike sa x-zrakama — on je — on je — on je...

Deset tisuća radnika izvodilo je ono što je on pronalazio. Naskoro ih je bilo 50.000—100.000...

U Engleskoj nastadoše posestrimska poduzeća, u Švicarskoj, u Italiji, u Francuskoj, u Aziji, u Africi, svuda postadoše inicijali »T. H.« (Thomson-Houston) simbolom za najbolji kvalitet. Njegova je tvornica postala najveći dobavljač električnih aparata i predmeta za osvjetljenje.

Kad mu je 1916. umrla žena, Thomson se sa sedamdeset godina po drugi put oženi: mladom Miss Clarissom Hovey iz Bostona.

Još sa sedamdeset i šest godina konstruirao je najveći periskop na svijetu, od 200 m. Kod sastavljanja iziskivao je taj periskop točnost na milijunski dio jednog milimetra.

Naravno da ga je zahvalan svijet, kome je bio poklonio toliko udobnosti u svakidašnjem životu, obasuo počastima: bio je počasni doktor nebrojenih univerziteta, počasni pretsjednik američkih inženjerskih organizacija, vitez Legije časti, itd., itd.

16. marta 1937. umro je osamdesetitrigodišnji starac u svome domu u Swampscottu. Njegovi sinovi Roland, Malcolm i Donald nastoje da dostojno upravljaju golemom baštinom ženijalnoga oca.

Samo u Sjedinjenim Državama bio je prijavio 700 raznih patenata. Jedan je njegov suradnik izjavio, da je Thomson kao posjednik preko tisuće patenata po čitavom svijetu do početka ovoga stoljeća bio najbogatiji električar i da se poslije godine 1900. morao svakako ubrajati medju najzaslužnije pronalazače.

OTAC I SIN NOBEL

Kad otac hoće nešto da pronadje pa onda pronalazak dopane sinu.

»Hitne obveze i ugovori moraju sada kod mene da leže po čitave tjedne, katkad po više mjeseci, jer nemam dosta vremena. U tim prilikama ne mogu da pišem biografije, osim ako te ne treba da budu samo lični opisi, koji, po mome sudu, ponajbolje sve kazuju. Naprimjer: Alfred Nobel — jadno polovično životarenje, trebao ga je usmrtiti kakav čovjekoljubac liječnik u času, kad je došao na ovaj svijet udarivši u plač. Najveće zasluge: čisti nokte i nikad ne pada nikome na teret. Najveće pogrješke: nema porodice, nije dobre volje i nema dobar želudac. Najveća i jedina želja: da ga živa ne pokopaju. Najveći grijeh: ne klanjati se Mammonu. Važni dogadjaji u njegovom životu: nema ih.

Zar to nije dosta rečeno i više nego li dosta? A što to i ima u naše doba što bi moglo biti prikladno da dodje u rubriku »Važni dogadjaji«? Onih deset milijardi sunaca što se kreće u našoj sićušnoj kumovskoj slami tako je neznatno i stidjelo bi se svoje sićušnosti, kad bi bili svjesni veličine cjeline.

Tko ima vremena da čita biografije, i tko može da bude tako naivan ili tako ljubezan, pa da se za to zanima? Ja se to pitam potpuno ozbiljno!« (Alfred Nobel u jednom pismu svome bratu Ludwigu.)

Središte svijeta je Švedska. Ona je pradomovina narodâ, ona je »Atlantis«, zemlja prošlih rajeva, zemlja budućih nebesa na zemlji.

Tako proglasuje barem nauka univerzalnoga genija Olofa Rudbecka, neograničenoga upravnika univerziteta u

Upsali oko godine 1700. On je maštalac, ali u isto vrijeme praktičar. On je i sanjar i organizator. On gradi kuće pune ljupkosti, hvata tajne prirode, on je kemičar, pronalazi predmete koji služe za svakidašnju upotrebu, on pjeva pjesme, piše, muzicira, raspaljuje i vodi omladinu, a u isto vrijeme dirigira zakučasto poslovanje svog slavljenog naučnog zavoda.

U Olofa Rudbecka ima jedan sin: Olof Rudbeck mladji. On preuzima duhovnu baštinu velikoga oca. Ali Olof Rudbeck ima i kćer: Vendelu. Njojzi poklanja svoju maštu, svoj smisao za praksu, svoju organizatorsku spremu.

Vendela Rudbeck polazi 1696. za očevog darovitog slušača, za pravnika Petrusa Olavi-a Nobeliusa. Njegovi su pretci sanjarski raspoloženi švedski seljaci iz općine Nöbbelöv. Iz toga braka potječe sin, koji dobi djedovo ime Olof. Postaje sitnoslikar, osniva sebi porodicu s dvanaestero djece, umire bez imetka.

Najmladji sin Olofa Nobeliusa zove se Immanuel.

Želja mu je da postane liječnik; kuša da studira, ali mu novac nedostaje. Zato postaje podoficir u ratu protiv Rusije, odbacuje latinski nastavak »ius«, ali zadržava naglas na zadnjem slogu. On postaje prvi Nobel.

Njegov sin, takodjer Immanuel, jedva svršava seosku školu a onda, 1801. god., prima službu pikola na jednom brodu Sredozemnoga mora, da bi tamo studirao pobliže brodske konstrukcije, vraća se užasnut kući s toga strašnoga puta, postaje učenik arhitekture u akademiji slobodnih umjetnosti i u mehaničkoj školi, dobiva mnogo nagrada za crtanje, stipendije za »modele jednoga šmrka koji tjera vjetar«, »jedne pokretne kuće«, jednog »stubišta kojim se prilazi dvjema pokretnim kućama« . . .

Tek što je trkom protrčao akademiju, već prijavljuje radi patentiranja Tehnološkome institutu »prvi stroj za blanjanje na svijetu«, »stroj za valjanje sa deset valjaka« i »mehaničko kretalo«.

To su prvi pronalasci, kojima porodica Nobel usrećava svijet.

Blanju odbijaju zato jer je već odavno pronadjena. Okretalo hvale kao vrlo originalno, ali o njemu više nitko ništa ne govori.

1827. postade Immanuel Nobel u nekom predgradju Stockholma gradjevni poduzetnik i inženjer, uze za ženu neobično dobru i valjanu kućanicu Andriettu Ahlsell, kćerku nekog komornika. Pronalazi svakojake sitnarije za svakidašnju upotrebu, iskorišćava ih, ali usred političkih i gospodarskih kriza pade, uslijed požara i nedaće, tako duboko u dugove, da je morao, godine 1833, sav očajan najaviti stečaj.

U to vrijeme, kad je bio u najljućoj nevolji, rodi mu se, 21. oktobra 1833., u dvorišnoj zgradi u ulici Norrlandsgatan 9, sin Alfred.

Alfredov otac Immanuel nije čovjek, koga može da uništi nesreća. Pronalazačka mašta njegova velikog pretka iz Upsale živi u njemu: on prijavljuje patent na vojnički torbak od čohe, koji, kad se rasklopi, može da posluži kao jastuk za plivanje i koji, sastavljen s mnogim drugim jastucima, postaje mostom.

Ali, izgleda, da Švedska nema pravog smisla za njegov mozak. I tako prezreni pronalazač ostavlja svoju porodicu u Stockholmu, pa odlazi u Finsku, kasnije u Rusiju. Petrograd traži ljude takova kova. Immanuel Nobel zatrpa nekog prijatelja generala novim idejama: o stroju koji pravi drvene točkove za kola, o nekoj vrsti centralnog loženja, konstruira morske mine, pronalazi aparat za pravljenje baruta za lagumanje.

Ruska mu država dade novaca za nove eksperimente, podijeli mu kao prvom inostrancu »carsku zlatnu kolajnu«, unaprijedi ga za »trgovca prvog udruženja«. On sada može dovesti svoju porodicu, svojim sinovima uzeti odličnog učitelja, dopušta mu se da sebi otvori tvornicu za brodarske strojeve. Njegovi fabrikati naskoro osvajaju Sredozemno i Istočno more.

God. 1854. bukne krimski rat. Rusija naruči izvjesnu količinu morskih mina, koje je bio pronašao Immanuel Nobel, za obranu Finskoga zaliva. Ocu, koji nema priklad-

nih pomagača, pomažu, radeći danju i noću, sinovi Robert i Alfred. Alfred pokazuje naročitu inteligenciju. On pomaže ocu kod njegovih pokusnih lagumanju, naskoro ga pretječe svojim domišljajima.

Septembra mjeseca god. 1857. prijavi Alfred Nobel svoj prvi patent u Petrogradu: mjerilo za plin, a očeve mine čuvaju finski zaliv. Jedno od tih nepoznatih čudovišta upecaju Englezi i izvuku na palubu. Kod pregladavanja eksplodira ona zbog nepažnje i ubije jednog čovjeka. Otada se nijedan neprijateljski brod ne usudjuje od straha naprijed — a nitko ne opaža, što su Rusi već davno utvrdili, naime: da Nobelove mine u ozbiljnom slučaju jadno zatajuju.

Tražeći podesnije sredstvo za lagume ispod vode ruski ga profesori Sinin i Trapp upozore na pronalazak mladog turinskog kemičara i medicinara Ascanija Sobrera. Talijan, učenik Nijemca Justusa von Liebiga u Giessenu, pronašao je spajanjem glicerina, šećera i manita te salitrene i sumporne kiseline nitroglicerin, ni ne sluteći, što da zapravo počne tim opasnim spojem. Razočaran Sobrero se oda korisnijim pronalascima.

Otac Immanuel i sin Alfred Nobel misle da su u tome nitroglicerinu dobili ono dosada još ne postojeće sredstvo za lagumanje ispod vode, koje im je potrebno za morske mine. Obojica prave pokuse, ali ih i tu prati nesreća: nijedan pokus ne uspijeva.

Rusija ipak naručuje kod staroga Nobela za više godina silesiju mina i municije. Pouzdavajući se u te ugovore s državom on silno izgradi svoju tvornicu.

Uto umrije car Nikola. Rusi sklope mir i više ne pripoznaju nikakvih ugovora s Nobelom. Immanuel, potpuno uništen, pošalje Alfreda u London i Pariz, da nadje pogonskih kapitala. Uzalud. Nitko ne će propalom švedskom tvorničaru oružja da pozajmi pa makar samo jednu kopejku. Ponovni slom se više ne može spriječiti. Tvornica, koja tako uspješno radi, mora da najavi stečaj.

Stari se Nobel vrati u svoju kuću u Stockholmu, ali on ipak nije malodušan. Ponajprije želi sasvim ozbiljno da

nakupuje tuljane, da ih dresira. Je li poludio? Da li mu je ponovni slom oduzeo pamet? Ne, on bi htio da te žitotinje iskoristi kao motore za svoje — morske mine, htio bi da oni po vodi vuku eksplozive. Na to dobiva čak petnaestgodišnji patent.

Ali on se uglavnom opet obrati nitroglicerinu. Njegov pronalazački instinkt mu kaže da tu leži još neotkrivena tajna. Ta se tvar mora jače izrabiti za eksploziv. Ne više za ratne svrhe, ne, nego za napredak u miru: za ceste, puteve, tunele, za rudnike, kanale...

I tako uredi sebi na Heleneborgu kod Stockholma malen laboratorij. Tu eksperimentira 16, 17, 18 sati na dan. U obični crni barut sipa 10% nitroglicerina. Na taj način misli da će polovicu težine prištediti. Švedsko ministarstvo vojske daje mu 6000 kruna za nove eksperimente. Silno obradovan pozove Alfreda, koji je poslije sloma ostao sa svojom braćom u Petrogradu, u svoj laboratorij. »Sada ti tekar mogu reći, da sam postigao doista sretan rezultat s krupnim ili topovskim barutom, koji se može sa silno neznatnim troškovima načiniti u isto onakvoj kakvoći kao najbolji francuski lovački barut, koji stoji u Parizu 6 franaka. Fabrikacija toga baruta mogla bi naročito u Rusiji postati kolosalnim poslom, jer tamo trebaju godišnje 200.000 funti baruta za topove i za puške. Moramo na svakoj funti zaraditi dvadeset öra, pa odatle razabireš da stvar nije loša i da se u Rusiji mora moći sve opet ponovno zaraditi, što god je izgubljeno. Potrebno je zato da što prije dodješ ovamo, da pomogneš svome starome ocu pa da stvar ovdje i u inostranstvu pospješiš«. On mu pokaže svoj najnoviji pronalazak. Dok je smjesa još svježa, ona imade željeni eksplozivni učinak, ali čim malo odstoji, ne djeluje.

Alfred se razočaran vrati u Petrograd. Tu preduzima u prisutnosti svoje braće slične pokuse. Naspe nitroglicerin u staklenu cijev i brižljivo ju začepi. Nju stavi u cijev od metala napunjenu barutom. I tu cijev začepi takodjer čvrsto na oba kraja. U barut umetne fitilj.

Upali taj fitilj i sada sve baci u jedan kanal. Visok val šiknu zapištavši: eksplozija je nastala pod vodom. Alfred

uvidje da se prvi put nalazi na pravom putu: princip njegovog »patentnog fitilja« je bio pronadjen.

Svijet još ne sanja da će se uskoro roditi dinamit, 14. oktobra 1863. prijavi Alfred svoj prvi patent, 15. jula 1864. svoj drugi, na bitno poboljšani eksploziv.

Najedamput izjavi otac Immanuel da nije njegov sin pronalazač nego on.

Alfred utvrdi činjenice u jednome pismu upućenom ocu:

»Dobri moj oče!

Ti si sam našao za shodno da se nas dvojica objasnimo. Ja se potpuno slažem s tobom, tim većma što neću da se više izvrgavam takvim opomenama, kao one nedavno, koje nisu prikladne ni za jednoga da ih izrekne, a ni za drugoga da ih mora slušati. Hoću zato da podrobno prikažem naše medjusobne odnose u zadnje vrijeme.

Kad si mi prvi put pisao u Petrograd, prikazao si novi eksploziv (kloratni barut) kao potpuno izradjenu stvar i dvadeset puta jaču od običnoga baruta. Pozvao si me da s tim opsjenama otidjem do generala Todtlebena, što sam i učinio, samo s tom razlikom da sam, opreznosti radi, naevo da je barut samo osam puta jači. Po tvojoj želji došao sam onda u Švedsku i našao sam, da one opsjene počivaju na nedostatnom pokusu olovnom cijevlju. Posljedica je bila potpun fiasco. Ta je sama ekspedicija činjenica, koja dokazuje da si ti barut od glicerina bio odbacio i da si ga smatrao nepraktičnim ili još ne izradjenim. Ja sam medjutim, na Ludwigov pametan nagovor odlučio, da sebe ili nas ne blamiram predlažući barut od klorove kiseline, pa sam počeo u Petrogradu, na svoju ruku, raditi piroglicerinom. I zbilja mi je pošlo za rukom da pokusima u malom obimu postignem neočekivan efekt ispod vode. To se dogodilo pomoću staklenih cijevi, koje su bile obavijene barutom, u prisutnosti Roberta i Ludwiga, pa sam to ponovio, kad sam stigao, u tvojoj i Emilovoj prisutnosti. Pošto su pokusi u malom tako dobro bili uspjeli, ja sam imao namjeru da pozovem Todtlebena na lagumanje u većem obimu, na što bi barut valjda bio primljen. Ali u

onome metežu dodje novo pismo od tebe s novim opsjenama o nekom barutu, koji je dvostruko tako jak kao običan i da pušku ne mrlja ni desetinu tako jako. S time je bio vezan poziv za mene, neka dodjem i stvar pospješim.

Ispostavilo se da je ta stvar bila isto tako neizradjena kao i ona prva. Emil je još prije moga odlaska pronašao, da zrnati barut, ako usisa piroglicerin dotle dok se ne osuši, u spravi za ispitivanje baruta daje veći rezultat nego li običan barut. O onome što se je onda dogodilo znam samo da su, prigodom moga dolaska, rezultati vrlo kolebali, i da smo čitavo ljeto proveli pokusima, koje je kompetentno lice moglo bilo izvršiti za jedan jedini dan. Tada sam za lagumanje kamena opet primijenio metodu sa cijevima, koje su okružene barutom, a koje sam još u Petrogradu kušao a ti si, daleko od toga da bi smatrao tu ideju svojom, zbijao na moj račun šale. Tada sam odlučio, da se neću više dati voditi za nos, nego da ću potražiti drugi izlaz, kako bih svoj cilj postigao bez kolizija i bez neugodnosti. Teoretskim ispitivanjem što se dogadja kad se zbiva eksplozija, došao sam na sasvim drugi princip, koji sam već naslućivao i koji se sasvim razlikuje od onoga na kojemu se je osnivala tvoja upotreba baruta od glicerina, naime: da se dovodeći do brze eksplozije sasasvim neznatnu količinu piroglicerina, ona mora udarcem i toplinom rasprostraniti kroz čitavu masu«.

Starac, pobolijevajući već pomalo, uvidje da nema pravo — pa izjavi da ga je sin pobijedio.

S podvostručenim žarom stanu sada otac i Alfred te neki inženjer Hertzmann, jedan kućni radnik i jedan šegrt, raditi u Helenbrorškom laboratoriju na zgotavljanju novoga eksploziva. Najmladji sin Emil, student u Upsali, vratio se kući na dopust, pa provodi svoje praznike takodjer praveći pokuse za stolom.

Treći je septembar 1864.
Divno je jesenje jutro.
Najedamput se začuje zaglušna lomnjava.
Laboratorij odleti u zrak.

Emil je poginuo, inženjer je poginuo, I jedna sluškinja, a i onaj šegrt. Jedan radnik, koji je upravo onuda prolazio, peta je žrtva. Immanuel i Alfred nisu slučajno doma.

Kad je saznao za strašnu vijest, starca udari kap.

U javnosti nastade ogroman skandal.

Kako je moguće, pita svak uzbunjen i užasnut vladu, da se takvi opasni eksperimenti vrše na tako očito nepažljiv način. Immanuel izvješćuje pismeno i opširno istražnu komisiju. Pošto nitko od prisutnih nije preživio katastrofu, on ne može, naravno, da navede prave razloge, trudi se da slučaj i svoje eksperimente prikaže što može biti bezazlenije. Zabranjuju mu svaku daljnju fabrikaciju u samome gradu.

To je treći slom Immanuela Nobela. On više ne može da se od njega oporavi.

Alfred, koji neumorno dalje radi, pribavi sebi novac, kako bi ocu smogao sredstva za liječenje, koje će mu spasiti život. Unatoč novim poteškoćama on je stalan da će uspjeti, pa piše majci: »Ja ću barem u skorim stoljećima postati diktatorom, o kojemu će zavisiti rat ili mir čitavoga svijeta«.

Otac Immanuel ne miruje na svojoj bolesničkoj postelji. Duh njegovog velikog pretka u Upsali navodi ga još i sada u starosti od 69 godina na ideje, koje se dijelom mogu praktično iskoristiti, a dijelom smućuju te nisu provedive. To je ista smjesa praktičnoga smisla i hazarderstva, kakvu ćemo kasnije utvrditi i kod mnogobrojnih pronalazaka genijalnoga mu sina Alfreda.

Immanuel piše broširu »Pokušaj zaposlivanja, da bi se obuzdala iseljenička groznica koja je izazvana nestašicom rada«.

To nije laka stvar, jer se radi o tome da u zemlji pronadješ materijal, koji je s jedne strane vrlo obilno zastupan, a s druge strane vanredno jeftin, tako da ga mogne nabaviti i manje imućan«. Za vrijeme dok sam ležao punih pet godina bolujući od posljedica kapi i njome prouzrokovanih bolova, koji su mi mnogu noć otimali san, meni je ipak pošlo za rukom da pronadjem sirovinu, koja je po

mom uvjerenju najbolja i najprikladnija, da riješi problem. »Onaj materijal je bila piljevina u pilanama«. Taj otpadak, kaže Nobel, »sada spaljuju i to spaljivanje nema druge svrhe nego li da ono ljude riješi te stvari. Ali od toga otpatka može se dobiti najprikladniji materijal za kućni posao, pa tako mogu tisuće nezaposlenih privredjivati, naročito sezonski radnici, koji preko čitave zime imaju najbolji izgled da nemaju kruha. Medjutim taj materijal može, osim za kućni rad, da posluži i za gradnju većih i manjih vozila kao i kuća, što sve može kasnije postati vanredno vrijednim eksportnim artiklom u toplije zemlje, naročito u takve, koje muče zemljotresi«.

Nobel misli, tako tvrde njegovi biografi Schück i Sohlmann, na obale Suečkoga kanala, koje valja da se obrade kad se otvori kanal.

Iz ogleda, koje je načinio sam Nobel kao i iz opisa proizlazi, da on kani napraviti nekakve sastavljene drvene listiće od slijepljene piljevine ili od tananih drvenih pločica.

Vlakna raznih slojeva treba da se ukrštavaju. Na deset strana Nobel nabraja sve prednosti novoga materijala. Na kraju daje impozantan opširan »Popis fabrikata i radova, koji se mogu izvršiti ako se uzme piljevina kao osnovna materija«. To je i interesantan i zabavan ogled kako se isprepliće dalekovidnost i mašta, koja katkada prekoračuje mjeru i koja se ne rijetko javlja u Immanuela Nobela. Medju mnogim predmetima, što ih nabraja, ima najrazličnijih stvari. Mnogi se od njih još i danas prave od »Plywood«-a ili »Sperholz«-a — drugi su samo primjer fantazije, koja nije umjela da razlikuje izmedju ideja, koje se mogu praktično ostvariti, i čisto bizarnih domišljaja. Prijedlozi Immanuela Nobela ne rijetko pokazuju taj nedostatak prosudjivanja, koji se može naći često u najgenijalnijih pronalazača. I njegov sin, čuveni pronalazač dinamita, pokazuje katkada taj isti nedostatak.

Zacijelo je poznato, do koje se velike važnosti razvila industrija koju je natuknuo Nobel, naime izrada »plywooda« ili »Sperrploča«, poglavito u Sjedinjenim Državama Sjeverne Amerike, u Njemačkoj, Engleskoj i u Skandinaviji. Mnogi način upotrebe novog materijala, koji je on predložio, sada je ostvaren u veličanstvenom obimu, dok su, naravno, drugi njegovi projekti ostali samo čudna maštanja. U to valja ubrojiti naprimjer ideju neka se načine »cijevi za transport lijesova iz grada do groblja koja leže izvan njih«, ili upotreba »lijesova, koji se mogu tako udesiti, da prividni mrtvac može sam iznutra podići kapak, u kojemu se takodjer nalaze rupe za prolaz potrebnog zraka i uzica za signalno zvono«. (Ta bojazan da bi mogao biti živ pokopan, pojavljuje se, dosta čudno, katkada i u pismima njegova sina Alfreda, dapače i u njegovoj oporuci.) Nobel je računao da će novi materijal, osim za gradnju kuća, naročito u Egiptu naći prodju i za druge svrhe. »Cijevi, navedene u prilogu«, veli, »omogućile bi, kad bi se primjereno napravile i kad bi se izradjivale u većem mjerilu, svojom malom cijenom koštanja da se voda Nila ispod zemaljske površine odvede u pustinju, u kojem slučaju ne bi mogla da se ispari prije nego li stigne na cilj«.

Medjutim Alfred poput čarobnjaka stvara iz ničesa praktičnije stvari: njegova tetka, gospodja Elde, upoznaje ga sa švedskim milijunarom J. W. Smittom. Taj čovjek jednim pogledom uvidje ogromnu važnost Alfredovu i njegovoga pronalaska.

22. oktobra 1864. osniva se u Stockholmu prvo društvo za izradu nitroglicerina:

»Pošto su se potpisani složili da će pod firmom D. d. za izradu nitroglicerina kupiti i u Švedskoj iskorišćavati patent podijeljen sa strane kr. trgovačkog kolegija dne 15. jula ove godine civilnome inženjeru Alfredu Nobelu, potpisani su, sastavivši načela za namjeravano društvo, ugovorili što slijedi:

1. Od dioničke glavnice, stodvadesetipet komada, upisuje gospodin Alfred Nobel . . . . 62 dionice
od kojih preuzima g. Immanuel Nobel 31 komad
G. Carl Wennerström . . . . 31 dionicu
i g. Johan Wilhelm Smitt . . . . 32 dionice
svega 125 dionica

2. G. Alfred Nobel prodaje društvu isključivo pravo da u Švedskoj iskorišćuje pomenuti patent zajedno s dodatcima i preinakama, koje će nastati u buduće, za svotu od stotisuća državnih talira, od koje je gospodin Nobel već primio u gotovom 38.000 državnih talira a 62.000 državnih talira dobiva preuzećem 62 dionice društva.

3. Još ne uplaćenih 25.000 dioničke glavnice položit će gospodin Smitt u iznosu od 13.000 državnih talira i g. Wennerström u iznosu od 12.000 onaj dan, kada se bude održala skupština ustanovljena u § 17 društvenih statuta.

4. Društvo preuzima uz odštetu za to utrošenog troška inventar, materijal i preparate za pravljenje nitroglicerina.

Stockholm, 22. oktobra 1864.«.

U toj prvoj tvornici nitroglicerina na svijetu izabrani su Alfred Nobel, J. W. Smitt i C. Wennerström za direktore. Tvornicu smjestiše na neku skelu i ukotviše je u tjesnacu Mälarskoga jezera, nekoliko milja daleko od Stockholma, kasnije ju premjestiše u Vintervik, bliže prijestonici. Alfred je duša poduzeća: direktor, on upravlja pogonom, korespondira, on je blagajnik, propagandist.

Ali kad se je sve na zadovoljstvo uputilo u posao, on više neće da se brine za pojedinosti, htio bi da osvoji svijet, da osnuje svjetski trust.

S proljeća 1865. godine osnuje on s pomoću švedskog privrednika W. Winklera i Nijemca Dra. Bandmanna u Hamburgu firmu »Alfred Nobel & Co.«, uredi u obližnjem Krümmelu na Elbi prvu njemačku i kontinentalnu tvornicu. (Ona je još i danas jedno od glavnih poduzeća koja izradjuju dinamit.) Odavle dobavlja dinamit polovici Evrope, čitavoj Australiji. U ljeto sagradi Wennerström u Lysakeru u Norveškoj narednu tvornicu. Ta odleti u zrak; nova nastaje u mjestu Engene na Kristianiafjordu.

A jednoga dana potresu daljnje, teške katastrofe užasnuti svijet: 4. decembra 1865. ostavio je bio neki njemački putnik sanduk sa 10 funti nitroglicerina u jednom čikaškom hotelu kod portira u Greenwichstreetu. Na njemu svak redovno sjedi. Jedan konobar, koji se na njemu jedne nedjelje otpočiva, opazi neku čudnu crvenu paru. On iznese sanduk napolje na pločnik.

Sekundu kasnije poleti pločnik u zrak, razrušiše se vrata, prozori, fasade.

3. aprila 1866. eksplodira parobrod »European« na atlantskoj obali Paname, 47 ljudi poginu.

Iz svih krajeva svijeta dolaze nove strašne vijesti. Dolje Nobel! zaurla sve očajno. Gotovo sve vlade zabranjuju fabrikaciju, transport.

Alfred bjesni u laboratoriju, u noći uoči Nove godine 1867. podje mu za rukom da sastavi manje opasnu tvar, »sigurnosni barut« i pametniji omot. Ali se mora još zadugo boriti sa užasom, koji je preduboko zasjeo u svačiju dušu.

Najzad smije Nobel opet da pomišlja na to da sastavi svoj trust. Prije svega leži mu Amerika na srcu. Njegov hamburški drug, Dr. Bandmann, upozna ga sa svojim njujorškim prijateljem, nekim pukovnikom Bürstenbinderom. Taj osnuje u Sjedinjenim Državama »Nobelovo dioničko društvo« s glavnicom od milijun dolara.

Od obećanoga novca ne vidješe mnogo. Izgleda kao da su mu samo htjeli ugrabiti patent. Neki drugi američki pukovnik progoni Nobela i trudi se da izravno otme tajnu.

Napokon se Nobel složi s njime te prepusti pukovniku iskorišćenje u vojne svrhe. Konzorcij plati Nobelu ponajprije 20.000 dolara. Ali onda sve zapne. Nemaju više novaca.

Najedared iskrsne onaj pukovnik Shaffner kao šef neke petrolejske firme kojoj je Nobel bio ponudio svoju smjesu da ju kupi i dolazi tako u posjed pronalaska.

Dogadja se dalje sve kao u napetim kriminalnim romanima: nove prijetnje procesima, novi pokušaji da mu ukradu patent. Uhode saznadoše i za njegova poboljšanja, pa ih preoteše. Po Njemačkoj putuje neki bivši njemački pionirski oficir, Carl Dittmar, tvrdeći da je on zapravo pronašao dinamit.

A zapravo je bio jedamput zaposlen u krümmelskoj tvornici, ali naskoro opet otpušten.

I opet jedan proces s mnogo gorčine, dangube, ali Alfred dokaza na osnovi svojih pripašnjih patenata bjelodano svoja prava.

Sada mu — godine 1873. — najzad polazi za rukom da u Americi sve primiri. On se odreče mnogih koristi — samo za volju mira. Svi se parničari ujediniše u jedno društvo »The Atlantic Giant Powder Co.«. Na obje strane Rocky Mountainsa podigoše se pod švedskim nadzorom prve ovlaštene tvornice dinamita za Ameriku.

U tih osam godina bio je osnovao petnaest poduzeća:

Vinterwiken kod Stockholma . .	osnovano	godine	1865.
Krümmel kod Hamburga . . .	"	"	1865.
Lysaker (onda Engene), Norveška	"	"	1865.
Zamky kod Praga	"	"	1868.
California Powder (Giant Powder Co.) kod San Francisca, Kal. .	"	"	1868.
Hangö, Finska (mjesto napuštene tvornice kod Helsingforsa) . .	"	"	1870.
Ardeer kod Glasgowa, Škotska .	"	"	1871.
Paulilles kod Port Vendresa, Francuska	"	"	1871.
Schlebusch kod Kölna	"	"	1872.
Galdacano kod grada Bilbao, Španija	"	"	1872.
Giant Powder Works kod New Yorka	"	"	1873.
Isleten kod Flüelena, Švicarska .	"	"	1873.
Avigliana kod Torina, Italija . .	"	"	1873.
Trafaria kod Lissabona, Portugal	"	"	1873.
Požun, Ugarska	"	"	1873.

Stari je Nobel umro, doživjevši još u zadnjim svojim danima da mu je sin svijet osvojio.

Alfred živi u Parizu. Tu imade u Avenue Malakoff privatan laboratorij za svoje pokuse, tu pravi svoje pronalaske, tu ih poboljšava. On se više ne brine za tvornice, on im je još samo počasni pretsjednik. On samo upravlja

medjunarodnim vijećem za fabrikaciju dinamita, kojiput rješava poneki spor izmedju firma svoga svjetskog trusta, koje jedna drugoj konkuriraju.

1881. godine premješta svoje prostorije za eksperimentiranje na svoja imanja u Sévran-Livry. Tu pokušava da pomiješa strijelaći pamuk s nitroglicerinom.

Ali kako?

Jedne noći leži u postelji, a ne može da zaspi. Bio se porezao u prst i stavio na ranu kolodija. Bol mu ne da mira.

Tada stane razmišljati o svom starom problemu. Kako se može strijelaći pamuk pomiješati sa . . .

Da li bi uspjelo s nitrocelulozom rastopljenom u eteralkoholu?

Skoči iz postelje, požuri se u laboratorij. U zoru je bio pronašao želatinu za lagumanje.

Francuski ministar poljoprivrede Barbe mu je jedan od najrevnijih suradnika.

Uto nastane čuveni panamski skandal. Barbe i njegovi prijatelji u Nobelovim društvima za fabrikaciju dinamita neugodno su kompromitirani.

Alfred Nobel se boji da će te veze uništiti njegovo poduzeće. I pošto mu Francuska zamjerava što je licenciju jednog novog pronalaska, bezdimni barut ballistit, prodao Italiji, prave mu poteškoće, optužuju ga za špijunažu u obližnjem laboratoriju francuske uprave monopola, izvršuju kućne premetačine, zabranjuju daljnji rad, plijene mu nadjeni materijal.

Radi toga se Alfred 1891. godine preseli u San Remo, sagradi ono o čemu sanja svaki pronalazač: zgradu sa strojarnicom, dvoranom za mjerenje, bibliotekom, sa željeznim mostom u Sredozemno more za pokuse u pucanju i za mjerenja. Susjed mu se žali na buku, koja mu narušava mir.

Alfred kupi njegovu vilu Rossi sa čitavim posjedom. U raznim zemljama prijavio je 355 patenata. Stvorio je u elektrokemiji, optici, strojarskoj i artilerijskoj tehnici, bio-

logiji, fiziologiji nova poboljšanja: barometar, manometar, nažigač za osvjetljenje, sigurnosne uredjaje protiv požara, način kako se pravi umjetna svila, oklopne ploče, svarivanje i stapanje metala, umjetne gume, gutaperče i kože, poboljšanja fonografa, telefona, električnih baterija, motora, kameru-raketu za fotografske karte ili premjeravanje zemlje.

Imade ambiciju da omogući ispaljivanje metka bez buke, ali nijedan mu pokus ne uspijeva.

U njega ima srca i razumijevanja za druge pronalazače. On im pomaže gdje samo može: daje inženjeru R. W. Strelenertu kapital za njegov (inače bez vrijednosti) stroj za pravljenje umjetne svile, omogućuje svom kasnijem izvršiocu oporuke, švedskom civilnom inženjeru Rudolfu Lilljeqvistu, da osnuje tvornicu, koja pravi jetki natron i klor od kuhinjske soli. Zalaže se finansijski za poboljšani bicikl, za konstruktera novog parnog kotla, dapače finansira transfuzije krvi, smatra da može, iako je lajik, otkriti nove puteve kako se liječe bolesti, hoće da osnuje institut za eksperimentalno medicinsko istraživanje, a u isto se vrijeme zanima za sredstva za brušenje, koja čudesnim načinom iz rastopljene gline vade dragulje.

Godine 1894. kupi tvornicu željeza Bofors, uloži u nju dva i po milijuna kruna, izgradi stari vlastelinski dvor u Björkbornu, koji spada k njoj, živi tu preko ljeta, stvori sebi drugi laboratorij za velike zadatke, s radionicama, sa barutanskom strojarnicom, s plinarom na vodeni pogon, sa zgradom za elektrolitske eksperimente.

Kad je, godine 1896., shrvan bolešću, morao leći na postelju, bavi se kao i otac mu književnošću, ne piše doduše pjesničku broširu, ali zato — jednu tragediju. Odabrao je predmet Engleza Shelleya, koga je još od mladih dana strastveno poštivao i po čijem je uzoru još kao osamnaestgodišnji mladić pjevao: »Tragediju Beatrice Cenci«, koju je zaveo otac. Napisao je taj komad u prozi švedski, iako perfektno vlada njemačkim, engleskim i francuskim jezikom.

U noći 10. decembra 1896. umire u San Remu od kapi.

Ostavio je (u švedskim krunama):

u Švedskoj	5,796.140.—
u Norveškoj	94.472.28
u Njemačkoj	6,152.250.95
u Austriji	228.754.20
u Francuskoj (bez nasljednog poreza)	7,280.817.23
u Škotkoj	3,913.938.67
u Engleskoj	3,904.235.32
u Italiji	630.410.10
u Rusiji	5,232.773.45
svega	33,233.792.20
Dugovi i odbitci su iznosili	1,646.589.92
prema tome je imovina iznosila	31,587.202.28
U ime nasljednog poreza plaćeno je	
u inostranstvu	1,325.949.96
švedskoj državi	1,843.692.25
ii ukupno	3,169.642.21
Legati pojedinim osobama iznosili su cca	1,370.000.—

31.225.000 kruna preostade za njegovu zakladu.

»Mojim ostalim imetkom, koji se može realizirati, raspolažem kako slijedi: Kapital, koji će izvršilac oporuke realizirati u sigurnim papirima od vrijednosti, neka sačinjava zakladu, koje će se kamati kao nagrade dodjeljivati onima, koji su prošle godine čovječanstvu donijeli najveću korist. Kamate će se razdijeliti na pet jednakih dijelova, od kojih će pripasti: jedan dio onom, tko je na području fizike napravio najvažnije otkriće ili najvažniji pronalazak; jedan dio onom, tko je napravio najvažnije kemijsko otkriće ili najvažnije poboljšanje; jedan dio onom, tko je napravio najvažnije otkriće na polju fiziologije ili medicine; jedan dio onom, tko je stvorio nešto najizvrsnije u idealističkom pravcu u literaturi; jedan dio onom, tko je najviše ili najbolje djelovao za bratstvo narodâ i za to da se ukinu ili smanje stajaće vojske kao i za to da se stvore i šire kongresi o miru. Nagrade za fiziku i kemiju podjeljivat će

švedska akademija znanosti; nagradu za fiziološke ili medicinske radove Karolinsla Institut u Stockholmu; nagradu za literaturu akademija u Stockholmu, a nagradu za prvoborce mira odbor od pet lica, koje će izabrati norveški Storthing. Moja je izričita želja, da se kod dodjeljivanja nagrada ne uzima nikakav obzir na to da li dotični pripada nekom narodu, tako da najdostojniji dobije nagradu, bez obzira na to da li je Skandinavac ili ne.«

CARL LAEMMLE

O mesarskom šegrtu, koji je štrajkovao gladju, jer nije htio da spava bez mamice, a kasnije oslobodio svijet filmskoga trusta.

Trinaestero djece raste u malome domu agenta za prodaju nekretnina Juliusa B. Laemmlea u württemberškom gnijezdu Laupheim. Osam ih pomrije za epidemije šarlaha. Najstarijem postade već sa četrnaest godina preusko u Evropi; on preko noći odlazi u Sjedinjene Države. Drugi postade putnik vinske trgovine. I tako preostadoše najzad samo još dva dječaka i jedna djevojčica.

Ali i jedan od ta dva sina je medjutim tako poodrasao, da mu valja misliti na zaradu. Ime mu je Carl, bio je već u seoskoj školi i kasnije u latinskoj gimnaziji valjan djak. Jednoga dana obuče gospodja Laemmle trinaestgodišnjemu sinu prve duge prazničke hlače, otputuje s njime u Bavarsku pa dalje poštanskim kolima u seoce Ichenhausen. Tamo ima njihov stric Aaron Heller mesnicu. Carl će biti kod njega šegrt. Mesarski obrt je bio uvijek dobra struka.

Dug poljubac na rastanku — i mamica spokojno otputuje kući. Zna da je mali Carl narednih godina dobro spremljen. Ali drugo jutro stupi novopečeni šegrt opet pred vrata roditeljskoga doma. Ne, jeca on, on neće da ode od majčina skuta, on ne može sam spavati kod tudjih ljudi u tudjem svijetu, ne! A kad je stari Laemmle htio da ga silom odvede natrag, mali se Carl zaključa u podrumu i ostane tako dugo u svom dragovoljnom zatvoru, dok ga nije najzad upokorila glad. Istom tada u svemu popusti, otputuje natrag k majstoru i ostane tamo, isprva u klaonici, onda u knjigovodstvu, tri i po godine. Naskoro postane

šef knjigovodstva, a od prve plaće šalje kući tri četvrtine. To je prva njegova novčana pošiljka u Laupheim. Nitko ni ne sanja, koliko će ih još slijediti u narednim decenijima.

Jedan stric iz Amerike dodje u pohode u Ichenhausen, ispriča, dijeleći stotinu fantastičnih darova, sva čudesa one zemlje s onu stranu velike vode. Maloga Carla spopade silna čežnja za tom čarobnom zemljom. Pošto se je, zinuvši od čuda, naslušao punih sedamnaest sati što došljak priča, otputuje kući, da bi se oprostio s roditeljima; i on bi htio prijeko.

Mamica Laemmle je sva slomljena. Ona silno voli dječaka. Neka se njoj za volju odrekne svoga nauma. Mali joj Carl zadaje riječ, da je ne će nikada ostaviti. Najstariji brat nije već godine i godine ništa pisao. Svakih šest mjeseci doazile su samo jedne novine iz Chicaga u Laupheim, bez ikakva komentara. To je bilo sve.

Carl se poslušno vrati u mesnicu u Ichenhausen, sjedne za stalak i stane dalje pisati račune. Ali tjedan dana kasnije — 2. oktobra 1883. — pozvaše ga na samrtnu postelju majčinu.

Sada ga više ništa ne zadržava. Put u Ameriku mu je sada otvoren. Na svoj sedamnaesti rodjendan, 17. januara 1884. dobije od oca na dar voznu kartu u Bremerhaven i parobrodsku kartu za parobrod »Neckar« za New York. Stojala je 22 dolara i 50 centsa. A pored nje se koči ček na američku filijalu jedne njemačke banke na 50 dolara. To je prvi ček koji je ispostavljen na ime »Carl Laemmle, New York«. Taj je kapital starome Laemmleu pozajmio jedan čovjekoljubac kolega po zvanju. Povraćen mu je kasnije mnogostruko.

Čitavi Laupheim otprati maloga Carla na željeznicu. Drugovi u igri i prijatelji iz škole predadoše mu album sa slikama i s potpisima. Jedan drug koji je išao u isti razred s njime putuje zajedno s njime preko mora.

Putem se obojica pridruže još dvojici iseljenika istih godina, nagovore nekog oficira sa »Neckara«, koji je volio piti da im dadne slobodnu luksuznu kabinu, i tako njih

četvorica provedoše onih trinaest dana i noći u raskalašenom raspoloženju i u najotmjenijoj sredini.

14. februara 1886. stupe ta četiri mladića na američko tlo. Po jednoga od njih je došao brat, drugi ima već bajoslovno mjesto s tri dolara; samo ona dvojica iz Laupheima stoje ostavljeni izmedju golemih zgrada u neobičnom vrtlogu svjetskoga grada.

Carl Laemmle smukne u neku penziju, vreba iza ponoći ispred kuća gdje se izdaju novine na novine, čita oglase, a ujutro juri da nadje kakvo slobodno mjesto. Nije to lako, jer većina njih je brža od njega. Ali on ipak nadje mjesto u nekoj drogeriji sa 4 dolara na tjedan. To nije doživotno zaposlenje, ne, ali naposljetku, bolje je prodavati otrov za miševe nego li ga morati sam progutati.

Medjutim se raspituje gdje li se nalazi njegov najstariji brat. Zapita one novine u Chicagu, koje su svako pola godine dolazile u Laupheim, ne poznadu li možda nekog gospodina Laemmle. Tajnik izdavačev pročita taj upit, kupi odmah voznu kartu New York—Chicago, stavi ju zajedno s banknotom od deset dolara u omot i pošalje malome Carlu, jer on je sam glavom taj traženi brat.

Ovdje nema dovoljno mjesta da bi se kako treba opisala radost koju osjetiše braća sastavši se nanovo poslije toliko godina. Stariji se brat zauze za momčića, dade mu stan, nadje mu mjesto kod nekog trgovca svilom, kasnije u nekoj konfekcijskoj radnji. Mali je Carl počeo sa 5 dolara na tjedan, a danas ima već osam. Dobivši deset, toliko je već prištedio, da je mogao pohoditi ljubljenu svoju porodicu pa povede odmah sa sobom velikoga brata da bi je najviše iznenadio.

Vrativši se u Chicago razmišlja s jednim prijateljem šanse: on je zapravo mnogo impoznatnije zamišljao svoj uspon. Sada se već preko pet godina nalazi u Sjedinjenim Državama, ima američki pasoš, 15 dolara na tjedan... pa zar je to sve?

Kod kuće u Laupheimu pričali su mu bajoslovne stvari o nekom rodjaku Laemmleu. Taj zaradjuje šakom i kapom nekoliko stotina milja iza Chicaga u južnoj Dakoti. Tamo

na njega čekaju ljestve koje vode do snivane sreće. Treba da ode iz ovog prepunog grada, iz te odjevne industrije, koja nema bogzna kakvog izgleda za budućnost, valja da ode na ladanje, gdje sreća drijema još iza svakoga grma, na svakoj još ne zasijanoj livadi!

Otputuju nasumce, putuju više dana. Naposljetku stignu do onog bajoslovno bogatog rodjaka. U 4 sata izjutra. Neki tudjinac ih dočeka na stanici. Noćas je onaj Laemmle ubijen u nekoj gostioničkoj svadji. Neka dodju s njime, da mu pomognu kod ukopa.

Što da sada počnu? Jedan se farmer zauze za ožalošćene mladiće, pozove ih k sebi na imanje. Opet se putuje još prilično dublje u unutrašnjost puste zemlje. Treba da tamo muzu krave. Ujutro u tri sata. Je li to taj uspon?

Mali je Carl opreznosti radi u svom stražnjem džepu sakrio povratne vozne karte. Poslije sedam nedjelja najtežega posla saznadu, da ima mogućnosti da se vrate u Chicago. Sa šest dolara čistoga dobitka napuste mjesto svoga razočaranja.

Na svoj dvadesetičetvrti rodjendan napravi ponovno bilansu: sada se nalazi deset godina u zemlji, postao je vrlo ugledan knjigovodja u jednoj velikoj firmi, nalazi se u prvom redu sa dvadeset dolara tjedne plaće medju onima, koji »strahovito« zaradjuju. Hm.

On nije zadovoljan. Tada dozna da Continental Clothing Company za svoju filijalu u Oshkoshu u državi Wiskonsin traži valjanog upravnika. To je doduše dvjesta milja sjevernije od Chicaga, ali mali Carl se natječe. Dojadilo mu je da uvijek mora samo sjediti za knjigama.

I tako postade prodavač u Oskoshu. Tu može da pokaže što vrijedi. Dućan lijepo napreduje. On svaku večer nanovo udešava izloge i sve originalnije, svako jutro oglasuju drski oglasi zadnje prigodne mogućnosti njegove firme. Jedan sakupljač oglasa, neki Robert H. Cochrane, postade mu najvaljanijim pomagačem. U Cochrana je glava puna, kao bundeva koštica, najdrskijih reklamskih ideja.

Šef u Chicagu pozove u goste k sebi preko praznika upravnika svoje filijale u Oshkoshu, koji je postigao toliki

uspjeh. Carl nadje tamo njegovu nećakinju. I ona je došla iz Njemačke, iz gradića Fliedena, zove se Recha, i ona se poslije nedjelje dana zaruči s njime, podje za njega, ode s njime u Oshkosh te ostane dvadeset i jednu godinu vjerno sve do svoje smrti kraj njega.

Kćer im se zove Rosabella. Za njom se rodi još i sin: Carl junior. Njihova sreća postaje poslovična u čitavom Oshkoshu.

Tatica Laemmle se savjetuje o budućnosti sa svojom ženom. On bi ipak trebao da jedared otputuje k njenom ujaku u Chicago. Možda će mu on prodati svoju ovdašnju filijalu. Ta to bi bilo sjajno kad bi jednom najzad postao svoj gosol

Carl Laemmle stavi takav predlog svome šefu. Taj ga nazva budalom i vrati natrag.

»Zar sam ja budala?«, zapita Laemmle svoga prijatelja Cochranea stigavši opet kući.

»Jesi«, potvrdi ovaj, »— i to velika budala ... kada dozvoljavaš da on s tobom tako govori i da te tako odbije! Tebi će naskoro biti 39 godina pa da budeš još uvijek poslušan, mali trgovački pomoćnik!«

»Ali ja imam obveza — spram svoje žene — spram djece! Ako me izbaci, što onda?«

»Ne pravi, more, drama, Carl!«, naruga mu se Cochrane.

»To ne bi nikako bilo najgore«, odvrati Laemmle. »Kako bi bilo kada bismo sve objesili na klin pa do pokušamo jednom taj posao?«

Laemmle i Cochrane završe zauvijek svoju djelatnost u državi Wiskonsin, pa odu u Chicago. Tu bi htjeli da otvore moderno kino-kazalište kakvoga nije svijet dotle vidio. Dosada ima samo malih mračnih vašarskih lokala s otrcanim ispucanim drvenim klupama.

Carl Laemmle kupi za uštedjeni novac kuću u Millwaukee Avenue, okreči je bijelo, pregradi je u krasno malo kazalište s platnom, nazove kazalište »Bijeli front«. Cochrane udari u reklamski bubanj. Uspjeh: rasprodane pretstave, a dva mjeseca kasnije otvorenje drugoga kina.

Osnova se »Laemmle Film Service«, prvo veliko poduzeće na tom polju, jer druga još nisu shvatila konjunkturu: Fox prodaje odijela, Goldwyn trguje rukavicama, Lasky svira u jednoj glazbi, Zuckor radi za običnu pozornicu. Tek što su se pojavila Braća Warner.

Poslije tri godine posjeduje Carl Laemmle deset kina, pokušava da i u drugim gradovima pootvara nova kazališta.

Tada mu se u životu dešava nešto, što ga svraća na drugu stazu: na sto mu padne neka tiskanica. To je pozivnica na dogovor svih američkih vlasnika kina s novo osnovanim trustom tvorničara filmova. Ujedinjeni fabrikanti filmova za prikazivanje u kinima u toj skupštini saopćiše svojim mušterijama, vlasnicima kino-kazališta, da će odsaad moći dobivati filmove samo pod izvjesnim uslovima njihovoga trusta. Osim toga mora svaki kino svakoga tjedna plaćati dažbinu od 2 dolara za upotrebu njihovih filmskih patenata.

Carla Laemmlea rasrdi diktatorski ton tih izrabljivača svoga monopola. On smatra da je unfair da taj trust smije po svom ćefu i bez kontrole gospodariti čitavom fabrikacijom filmova. Stane se dogovarati s Cochraneom, svojim starim prijateljem, o mogućnostima razbijanja toga trusta.

On ima sada otprilike 5000 funti uštedjeno. Ali protivnik raspolaže milijunima.

Svejedno: Carl Laemmle se odvaži, objavi u aprilu 1909. godine nezavisno filmsko društvo, čemu se od svega srca nasmijaše stručnjaci; u East 14th Street u New Yorku najmi za 50 dolara na tjedan studio, sklopi ugovor s Francuzom Lumièreom o dobavi filmova od celuloida, pošto je Eastman-Kodak već obvezan trustu. »Društvo treba da se nazove »Yankee Film Company«. Ne, i sam naslov treba da ujede trust. On raspiše nagradu od dvadesetipet dolara onome, tko pronadje bolji naslov za firmu. Nagradu dobi Mr. Maples koji predloži ime »The Independent Moving Pictures Company of America«. Ili skraćeno: »I. M. P.«. Tri slova, koja su vrlo brzo osvojila svijet.

»Hiawatha« se zove prvi I. M. P.-film, dug je 988 stopa, a snimljen je na vodopadima Minnehahe. Cochrane prisiže u inseratima, koji iznose po više strana, napetom čovječanstvu što polazi kino, da Laemmle ne će nikada više proizvoditi filmova, ako ovaj ne bude imao najsjajniji tragični sadržaj svih pet dijelova svijeta.

U ponedjeljak, 25. oktobra 1909., na rodjendan svog pokojnog oca, daje se prva premijera I. M. P.-filma. Cochrane ju je inscenirao tako da se po čitave dane fantazira o njoj i o njenom ogromnom uspjehu.

Do kraja 1909., dakle za tri mjeseca, društvo izradi još jedanaest filmova. Naredne godine napravljeno je u tri skupine svega stotinu filmova, 1911. dapače stodvadeset — dakle za svaka dva i po radna dana po jedan novi film!

Florence Lawrence postaje star, otkriva se Mary Pickford, King Baggott se iznalazi.

Poslije dvije godine nalazi se u rukama Carla Laemmlea 50% američke produkcije. Sada promijeni ime svoje firme u »Universal«, iako i dalje kao i dosele najveću važnost polaže na nezavisnost od trusta. On mu je čak najuporniji neprijatelj s pojačanom snagom. Britanski pjesnik John Drinkwater opisuje u svojoj knjizi o Laemmleu taj bijesni rat u svim pojedinostima. Cochrane je izmislio komičnu figuru, generala Flimco, koji se u tisućama oglasa svuda bezobrazno ruga protivniku, koji je u svom monopolu već teško potresen.

U augustu 1912. umiješa se čak i država u taj rat. Ona otklanja poslovanje trustova kao »koruptivno« i »nezakonito«, pa daje pravo Laemmleu. Pretsjednik Taft potpiše 1914. zakon: trust je bio pa prošao . . .

To je vrhunac u životu Carla Laemmlea. On smjesta podje prema novom cilju: htio bi da osnuje filmski grad.

U mjestu Los Angeles, koje broji samo 5000 stanovnika, sagradilo je studio ponajprije neko društvo Nestor Film Company, ali ga je već poslije nekoliko mjeseci ponudilo na prodaju. Tražeći podesan kraj za snimanje filmova, Lammle otputuje u Hollywood. Kako već dugo nije bilo, sada je prvi put sve obavijeno maglom, sivo i neprijazno

za ćudljivi objektiv, koji je tako razmažen. Ali njemu se ipak svidja tamo. On kupi studio. Naredne godine kupi dapače još jedan k tome. Tu sada već živi 12.000 ljudi. (Danas: 200.000!)

Ali pošto već slavi pobjedu nad trustom, osigura sebi odmah za 200.000 dolara golemo pustinjsko područje, u dolini San Fernando, udaljeno deset milja od Los Angelesa. Tu stvori kao čarobnjačkim štapićem univerzalni grad iz pijeska sa svime što je ikada mogao da zamisli filmski mozak, sa cestama, sa zgradama, sa sobama, pećinama, brdima, kolibama, vodopadima, majmunima, zmijama, slikarima, cowboysima, Indijancima, patuljcima, divovima, tehničarima.

Sada je Laemmle pošao na počinak. Sin mu je ostao u društvu »Universal«. Starac sjedi umoran kod kuće na svom raskošnom imanju. To počivanje izgleda ovako: danas pije u Marijinim Laznima ljekovitu vodu, sutra pregovara po starom običaju s bečkim nakladnicima, onda u Salzburgu s pjesnicima dogovara nove filmove, brzojavlja već iz Karlifornije, dolazi u Tursku, pregovara na Balkanu, kupuje po Madjarskoj opcije od mladih talenata na njihova djela, koja će napisati godine 1940.

Kad su ga prigodom sedamdesetgodišnjice zapitali, zašto ne uživa doista vedru bezbrižnu ljepotu svoje starosti, odgovorio je: »Jer moram gledati što ću da radim narednih sedamdeset godina!«

GOTTLIEB DAIMLER I WILHELM MAYBACH

Kako su »patvarači novca« tobože gradili »uru«, ali su zapravo svijetu stvorili automobilski motor.

Tek pola sata vožnje automobilom od švapskoga grada Stuttgarta drijema mjesto Schorndorf. U starinskoj, krivudavoj ulici zvanoj Höllgasse blizu česme na trgu i vijećnice, pune raznih historija, gdje bačvari, mesari i kožari u prekrasnim kućama s kićenim drvenim zabatima već vijekovima vrše svoj zanat, nalazi se prava würtemberška vinska krčma »K paunu«. Ta idilično lijepa, trospratna zgrada pripada od pamtivijeka pekarskoj porodici Däumler. Istom od nedavno zovu se, da ih ne bi zamjenjivali s »tudjinskom« istoimenom porodicom, »Daimler«.

Tu se je pekarskom majstoru Johannesu Daimleru i ženi mu Wilhelmini Friderici, rodjenoj Finsterer, rodio 17. marta 1834. drugi sin (naskoro su slijedila još dva), Gottlieb Wilhelm.

Pekar je imao silne namjere sa svojim Gottliebom: neka danas-sutra stupi kao činovnik u upravu svog rodnog grada i neka, ako mogne, dotjera do načelnika.

Ali, kao što se u većini slučajeva dogadja, Gottlieb je sebi zamislio drugu sliku o svojoj budućnosti: bio je sklopio veliko prijateljstvo sa sinom puškara Raithela, pa je htio da uči u njegovoj radionici, kako bi kasnije jedamput mogao i sam prodavajući oružje u Schorndorfu, provoditi ugodan život. Stari je Daimler doduše dao sina poslije seoske škole u realku, samo da bi tamo stekao pravu prednaobrazbu za svoju činovničku karijeru, ali kad se je sada

gospodin puškar Raithel lično pojavio kod »Pauna«, zamolivši dozvolu da smije uzeti za šegrta dječaka, koji je bio tako darovit za matematiku i fiziku, u svoj vrlo zanimljivi zanat, pekar najzad pristade.

Gottlieb ostade četiri godine kod Raithela. Nije to bilo baš ugodno doba, jer je majstor bio strog pa je primoravao svoga šegrta da precizno izradjuje svoj sitni posao. Ali to je bila uzorna škola; ona mu je kasnije omogućila da mnoge svoje praktične pokuse bez upute izvrši. Pomoćnikom je postao na osnovi izrade trocjevnoga revolvera.

Godine 1853. susrećemo devetnaestgodišnjega mladića kao radnika u Tvornici alata i strojeva Grafenstaden kod Strassburga. I tu je izdržao pod vodstvom valjanih majstora četiri godine, stekavši najmodernija znanja, kako se izradjuje alat te tako i sam postade odličan mehaničar. Poslije petnaestsatnoga dnevnoga rada pohadjao je večernja predavanja, koja su se održavala u tvornici o matematici i fizici, dok je nedjeljom učio kod nekog inženjera vještinu strojarskoga crtanja.

Naskoro je postao predradnik. Naredni mu je cilj bio da postane poslovodja. Ali za to još ipak nije bilo dovoljno njegovo dosadašnje znanje. On pisa roditeljima pa ih zapita, ne bi li mu mogli staviti na rospoloženje sredstva za trogodišnji polazak politehničke škole u Stuttgartu. Otac mu morade to odbiti. Imao je dva svoja sina u svom zvanju kao šegrte, pa se je morao dakle za njih brinuti; treći je bio naučnik kod nekog geometra pa je zato i on još trebao njegovu pomoć. Zato nije stari Daimler mogao uz najbolju volju da još namakne i prilično velik trošak za izobrazbu četvrtoga sina.

Gottlieb pisa svim svojim rodjacima. Opisa im svoje planove o budućnosti, posla im svoje dosadašnje svjedodžbe: »Nismo još nikada dosele«, potvrdi mu rado poslovodja tvornice u Grafenstadenu, »imali savjesnijega radnika u pogledu točne i precizne izrade tehničkih artikala po praktičnom i naročitom nacrtu«.

Tada sabraše rodjaci potreban novac.

Tako je dvadesetitrigodišnji mladić otišao da studira. Jedan od školskih drugova postade mu Max Duttenhofer, koji će kasnije postati generalnim direktorom društva Daimler-Motoren-Gesellschaft.

1859. napusti zavod kao inženjer, pa ponovno stupi u posao u tvornici Grafenstaden.

Čeznuo je za kolijevkom tehnike: za Engleskom.

Štedio je pune dvije godine.

Jedan mu prijatelj pribavi stipendiju württemberške vlade. Tako je mogao sebi da plati put u Britaniju. U Derbyu je radio kod Foxa, u Manchesteru i Birminghamu kod Sir Josepha F. Whitwortha — to su bili najslavniji graditelji parnih strojeva. Tu je naučio kako se pravi željezni tokarski sto kao i svi ostali alati po najzadnjim tekovinama tehnike.

Iz Engleske ode u Francusku i u Belgiju, pa je i tamo radio po raznim modernim mehaničkim poduzećima. Naoružan doista rijetkim znanjem kao strojograditelj i poslovodja radionice vrati se Gottlieb Daimler u svoj švapski zavičaj.

Teolog Gustav Werner bio je u württemberškom gradu Reutlingenu u svom »domu spasa« za siročad i za mladež koja se nalazi u opasnosti, pored ostalih radionica, osnovao i tvornicu strojeva, koja je trebala da dobavlja strojeve, što ih je taj čovjekoljubivi svećenik trebao za svoja mnoga poduzeća. Božji čovjek ponudi mladome inženjeru upravu svoje radionice. Daimler je tri godine upravljao pogonima i izradjivao strojeve za papir, za rezanje i strojeve za izradu tekstilne robe, sve u uzornoj kakvoći.

U tom sirotištu namjerio se je Daimler na nekog mladog radnika iz Heilbronna na Neckaru, koji je tu bio odgojen: na Wilhelma Maybacha. To je bio sin jednog stolarskog majstora, ostao je sa deset godina siroče pa je od onda bio odrasao u tom sirotištu. Radniku je bilo dvadeset godina i on je Daimleru svojom marljivošću, svojom dovitljivom maštom i svojim matematskim znanjem naskoro upao u oči u onome mnoštvu njegovih pomagača. Daimler imenova mladića svojim tajnikom. Tako nastade zajednica

u radu, koju prekide, tek poslije tridesetitrigodišnjeg iskrenog prijateljstva, Daimlerova smrt.

Glas o Daimlerovoj odličnoj upravničkoj sposobnosti bio se je proširio po čitavoj okolici, pa mu zato naskoro ponudiše mjesto starješine svih radionica znamenitih društava za gradnju strojeva u gradu Karlsruhe. On se odazva tom časnom pozivu.

Prvi čin, koji je izvršio mladi direktor, bio je: dozvao je sebi iz Reutlingena svoga tajnika Wilhelma Maybacha.

Bilo je to godine 1870. Buknuo je bio njemačko-francuski rat. Tvornice u Karlsruhe radile su dan i noć s pojačanim smjenama. Njihov novi upravnik pokaza da je jedan od najopreznijih organizatora. Daimler je bio presretan, jer je na tome mjestu mogao prvi put potpuno razviti svoju djelatnost.

Tu je mladi direktor, koji se mogao nadati lijepoj budućnosti, sreo kćerku drogiste Kurtza, Emmu Paulinu, iz švapskog samostanskog mjesta Maulbronna. Naskoro zatim se vjenčaše. Bio je to sretan brak. Ona mu pokloni petero djece. Često, kad bi Gottlieb, razočaran u svome zvanju i kad bi ga stigla koja nedaća, postao malodušan, ona bi priskočila i tako dugo bi ga hrabrila, dok joj nije, vjerujući njenim riječima, obećao: »Dakle onda u ime Božje — dalje!«

Nastala je godina 1872., rat izmedju Francuske i Njemačke bio je završen. Činilo se da je nastala mogućnost da se zemlja izmedju Rajne i Odre na gospodarskom polju neslućeno visoko razvije. Pored toga tehnički su pronalasci bili uzrokom da su tako reći preko noći nicale nove industrije.

Tako je bivši konobar Etienne Lenoir u Parizu bio pronašao plinski stroj »koji dvostruko djeluje« i koji je imao veliko praktično značenje. Kolonjski trgovački pomoćnik Nikola August Otto pokušao je da po patentnom opisu napravi taj plinski motor. Ali to tehničkom lajiku nije bilo uspjelo. Medjutim Otto nije napuštao svoju ideju. Našao je ideju fizičara Huygensa, koju je onaj učenjak još godine 1670. bio s uspjehom ostvario: sagradio je atmosferski eksplozivni stroj. Taj je postizavao ispod svoga klipa prostor, gdje je bio razrijedjen zrak. Klip se dakle, tiskan vanjskim zrakom, opet vraćao. Na taj način radio je taj čarobni aparat. Ali nije uspjelo ni taj motor napraviti.

Ni sada nije popuštao Otto. Kako će dalje? Evo — on je poznavao nekog mehaničara. Taj je mehaničar poznavao nekog inženjera.

Taj je inženjer poznavao jednog profesora, a profesor je poznavao pronalazača Eugena Langena.

Njemu pokaza Otto svoj stroj, koji nije mogao da funkcionira. Eugen Langen uvidje, da se Otto nalazi na pravome putu. On se udruži s njime da zajedno dalje rade.

Naskoro su njih dvojica, jedan opsjednuti i jedan učenjak, konstruirali plinski stroj, naskoro su imali prve svoje vlastite radionice »Nikolaus August Otto & Comp.« u Köln-Deutzu, te su do godine 1872. prodali bili ukupno 700 modela za pogonski rad u manjim radionicama.

A. Hegele, koji je napisao dostojan životopis Gottlieba Daimlera, opisuje ovako taj motor: »Novi plinski stroj bio je po našim današnjim pojmovima svakako nešto strašno. Imao je klip, koji se slobodno kretao s dugom, teškom motkom, koja je, kad bi se izvršila eksplozija, poletjela visoko u zrak strašno gruhnuvši. Uslijed toga je stroj radio vrlo nejednako, vanredno bučno. Davao je 70—80 okretaja u minuti i razvijao ½ do 3 konjske snage. Ali je trebao razmjerno malo prostora, stojao je manje i trošio bitno manje nego li ijedan tadašnji stroj za davanje snage i zato je bio tako dosta prikladan kao stroj za davanje pogonske snage u malim obrtima.«

Otto i Langen promijeniše svoju firmu u (kasnije po čitavom svijetu proslavljenu) »Tvornicu plinskih motora Deutz d. d.«.

Imali su sve, o čemu prije 12 godina nisu smjeli ni da sanjaju: kapital, odličan glas, patente, mušterije — samo im je jedno manjkalo: kakav inženjer kao upravnik tvornice.

Tada predloži Otto Daimlera iz Karlsruhe, koji je bio kao direktor postigao sjajne uspjehe. Ali Daimler nije htio da napusti svoje dobro mjesto.

Otto mu obeća povoljne uslove.
Daimler zatraži visok udio u čistom dobitku.
»Nadzorni je odbor vašu želju za visokim udjelom u čistom dobitku jednoglasno i bez dugog premišljanja odobrio. Izvolite odatle razabrati, da vam mi sa svoje strane poklanjamo potpuno povjerenje, a ja dodajem k tome, da ću se ja lično sasvim naročito tome radovati, ako bude vaš boravak ovdje i u vama pojačao osjećaj povjerenja, koje vas je potaklo da ste uopće odlučili udovoljiti našim prijedlozima i željama. Ja se nadam da nije time što ste ugovor potpisali, nego zato što smatrate da je u nas pravo polje za vaš budući rad, porušen most za vama koji bi vas mogao opet odvesti u vaš stari tabor«, pisao mu je Otto.
Gottlieb Daimler nastupi svoje novo mjesto.
Naravno da je sa sobom poveo svoga prijatelja i suradnika Wilhelma Maybacha. Njemu predade vodstvo neobično važnog biroa za konstrukcije.
Već prvih dana uvidješe Daimler i Maybach, da s onim radnicima koje su imali, a to su bili belgijski Walloni, nikada ne će postići potrebnu preciznu djelatnost. Oni dakle počeše korjenitom reformom tvornice, dovedoše sebi izučene radnike iz lijeških tvornica pušaka i strojarske stručnjake iz Elsassa i Württemberga.
Izvršivši mučan sitan posao, uspjeh kao da je bio osiguran. Mogli su se sada odati eksperimentima, kojima je bila svrha usavršavanje. Za pogon motora upotrebiše plin od ulja, pronalazak bečkoga fizičara Markusa, gasolin-plin kao i, najzad, benzin. Često bi otfrknuli teški željezni dijelovi kroz laboratorije, a mnoge eksplozije dovodile su Otta, Daimlera i Maybacha više nego li jedamput u opasnost života.
Poduzeće se proširilo, radna sposobnost se uvišestručila, prihodi postajahu sve viši.
4. augusta 1877. dobi Otto patent na prvi plinski motor, na tako zvani »Viertakt-Gasmotor«. Bio je to golem napredak na putu i »najveći pronalazak na području gradnje strojeva, koji daju motornu snagu, poslije Watta«, kako je to priznao sav svijet, a kako kaže fizičar Renleaux.

Na tome mjestu djelovali su Daimler i Maybach još pet godina. Njihovi konti u bankama bili su se medjutim popeli na priličnu visinu.
Medjutim je pred vratima stojala godina 1883.
Daimler je bio navršio 47 godina. Zacijelo, imao je obilno plaćeno mjesto, koje je bilo priznato u svijetu; ali, napokon, bio je ipak samo činovnik jednog dioničarskog društva, morao je mnoge planove i ideje, koje je imao, napustiti u interesu tvornice.
Jednoga dana zamoli Otto svoja dva suradnika Daimlera i Maybacha, da njemu privatno naprave sasvim malen plinski motor, koji bi se mogao staviti u pokret benzinskom maglom. Htio je da razveseli sina svoga prijatelja o rodjendanu.
Daimler i Maybach konstruiraše takav malen motor.
Funkcionirao je. Preko očekivanja.
»Sada otkazujem!«, izjavi Daimler, kad je vidio kako igračka praskajući poče da radi.
Maybach ga pogleda zabezeknuto. »A zašto?«, zapita on zaprepašteno i prestrašeno.
»Jer vidim da moj put dalje vodi u nekom drugom pravcu!«
»Kamo?«
»Prema ovom motorčiću!«, izjavi on.
On otkaže.
Otto ga zamoli da ostane.
Daimler osta nepokolebiv, i ode. Maybach za njim.
U njegovim bilješkama iz tih dana nalazimo: »Pošto je Daimler doveo bio svojim desetgodišnjim radom produkciju tvornice plinskih motora Deutz od malih početaka, uvedavši važne mjere, do stepena vrlo visokog za ono doba, predloži mi, da zajedno s njime u Kannstattu otvorimo tvornicu strojeva s glavnom svrhom da proizvodimo lake benzinske motore, koji brzo rade i koji će se moći ugraditi po volji u tadašnje čamce, konjska kola, bicikle te vozila za tračnice i za ceste, a u kojoj bih tvornici ja onda imao udio.«

Daimler kupi sebi u Kannstattu na Neckaru, u blizini Stuttgarta, vilu sa staklenikom, koji se je mogao ložiti, a koji se nalazio u velikom vrtu. Kraj njega sagradi sebi malu radionicu na jedan sprat, sa svijetlim krovom, s plinom i s vodom. Od ručnog alata imao je samo četiri tokarske klupe koje su se stavljale nogom u pokret, po pet ručnih strojeva za svrdlanje i savirača. Namjestio je tri bravara.

»Prije svega ćemo se nekoliko mjeseci odmoriti!, odredi Daimler. »Zadnjih smo se godina dosta naradili!«

To »odmaranje« potraja svega sedam dana.

Osmi dan nadjoše se oba nerazdruživa prijatelja u svojoj radionici i odsada su bez prestanka radili na tome da dovrše svoj mali brzi motor.

»Bila je strašna tajna«, pričao je kasnije jedan Daimlerov sin, »ono što se je u toj maloj radionici sasvim potajno sastavljalo, pokušavalo i isprobavalo. Čak najbliži članovi porodice saznavali su samo donekle nešto pobliže, kad bi im se što natuknulo, te su smjeli samo nedjeljom ući u tajanstveni laboratorij. Bojazan se nije sastojala samo u tome, da bi oni nešto mogli odati, nego se osnivala poglavito na okolnosti da su ljudi u ono doba imali još vražji respekt od benzina, bojeći se da ne bi eksplodirao. Samo onaj kome je dotužio život usudio bi se prići benzinskom motoru s gorućom cigarom jedan kilometar blizu. Kannstatt je bio tada grad još manji nego li danas, pa nije moglo trajno ostati nepoznato, da moj otac i gospodin Maybach gotovo svaku večer preduzimaju neke tajanstvene pokuse iza dobro zatvorenih i zastrtih prozora. Govorkali su o tome susjedi, pa je to došlo do znanja i vlasti i tako se jedne večeri dogodilo ovo: moj otac i Maybach sjedjeli su kraj svog mučitelja, kraj motora, smišljajući, studirajući, praveći pokuse, crtajući i okrećući ručku za navijanje. Stroj je ono veče baš bio ćudljiv, pa su se gospoda gorljivo pozabavila istražujući gdje je uzrok tim kapricama. Uto se nenadano otvoriše zatvorena vrata, zrak svijetla iz zasjenjene svjetiljke upade kroz otvor, a na vratima se ukaza kannstattsko »oko zakona«, za kojim su bili razni

službeni organi. Zaprepašteni konstrukteri čuše kako je zagrmio glas: »U ime zakona, vi ste . . . «.

Daljnje riječi zapeše čestitome službeniku u grlu, jer mjesto — očekivane preše za štampanje banknota i aparata za pravljenje novca, mjesto lažnih rubalja i banknota od stotinu maraka, ne nadjoše ništa do li miniaturno izdanje eksplozivnog motora. Komisija opet ode, izvinjavajući se na sto načina; ali se u Kannstattu počelo naskoro govorkati o tome, kako je neuspio bio pokušaj da se uhvati na činu družba u kovnici lažnoga novca, pa se gradonačelnik nadje pobudjenim da se izvine lično obojici gospode«.

Pošto im je pokusni model izgledao kao sobni sat, obično su ga i zvali, ne bi li izbjegli izdajničku riječ »motor«, svojim »satom«.

Daimler napisa: »Bio je to dug put, trebalo je izvršiti beskrajno mnogo pokusa i da neprekidno smišljeno radi praktično iskusan inženjer, da ne smalakše unatoč početnih sasvim očajnih rezultata pri pokusima sa slobodnim užiganjem, dok nisu ustrajnim nastavljanjem, mijenjajući oblike i mjere prostora za izgaranje, izmjenom mješavine itd. postignuti prilični i najzad dobri diagrami, koji su ostajali uvijek isti, a time i izvjesnost da se može izvršiti upaljivanje bez upravljanja, čime je postignut zamišljeni cilj.«

Koncem decembra 1883. dobili su Daimler i Maybach ova tri prva patenta: »Postupak, kojim se u plinskim ili uljenim motorima upaljiva količina smjese (zraka) pomiješanog s plinom ili uljem itd. u zatvorenom vrućem prostoru brzo komprimira, kako bi se tek u trenutku najveće napetosti sama od sebe upalila i kako bi nastala eksplozija ili naglo izgaranje čitave mase, a uslijed izgaranja povišena napetost upotrebila na povratku klipa kao motorna snaga; nadalje upaljivač, koji stoji neprestano u otvorenoj vezi s upaljivom smjesom i koji se tako zagrije, da se upaljivanje dogadja tek na kraju dizanja klipa uslijed kompresije; i treće: nov način upravljanja ventila za upust i ispust motora i automatsko punjenje motorova cilindra.«

Heinrich Kurtz, tvorničar vatrogasnih šmrkova i ljevač zvona u Stuttgartu, rodjak gospodje Daimler, dobi narudžbu da salije sirove dijelove toga »sata«. On napravi cilindar od bronca, točak zamašnjak od kovanog željeza. Kurtz nije slutio, da je napravio prvi brzi motor... Mislio je zbilja da su Daimler-Maybach pronašli neki nov sat koji tjera elektrika!

Oba pronalazača morali su doduše još provesti jednu načelnu parnicu sa svojom negdašnjom firmom u Deutzu radi tobožnje povrede patenta; ali oni odniješe pobjedu, pošto su dokazali da je njihov pronalazak djelo, koje slično radi, ali da je njihova praktično provedena ideja potpuno originalna i da je njihova isključiva svojina.

Njihova tri patenta predstavljala su temelje brzog, lakog i malog automobilskoga motora, koji se mogao pokretati razmjerno jeftinim sredstvima, a koji dotle nije bio pronadjen.

Daimler i Maybach bili su planski postigli svoj cilj, o kojemu su desetke godina sanjali: industrija automobila se rodila.

Ponajprije su »sat« ugradili u bicikl. Mogle su se već primijeniti dvije različne brzine. U listu »Gartenlaube« izišao je ovaj opis toga čudovišta: »Ispod sjedišta nalazi se motor koji ima polovicu konjske snage, a smješten je udobno izmedju nogu jahačevih. Motor siše sam petrolej koji mu je potreban za pogon iz jednoga spremišta, a biciklista treba samo da regulira pipcem množinu koja treba da se dovodi. Ako valja potjerati motor, zapali se svjetiljka i zapali se motor te se motor ručicom jednom okrene. Ali točak još uvijek stoji. Ako se hoće i on pokrenuti, onda vozač sjedne, uhvati krmilo i dovede motor u vezu s velocipedskim kotačem. To se dogadja jednom polugom, uzicom i jednim mosurom. Time se naime zategne remen uz kotač. Koči se pomoću uzice. Zavraćanjem poluge se remen opet popušta i tako prestaje kretanje.«

Jedan Daimlerov sin »odjurio je« tri kilometra daleko od Kannstatta u Untertürkheim. »Da se dvokolica zadrže«, pričao je onaj prvi motorista na svijetu, »nalazila su se

s obiju strana još dva majušna sigurnosna kotačića. Ja sam ih prozvao samo kotačima nesigurnosti, jer su se nalazili jedino za to tamo, da te na svakom zavoju izbace iz sedla. Jednom sam, ne znajući upravljati, natjerao u jarak, drugi put rastao sam se dragovoljno s vozilom, skočivši odvažno s njega. Ispusna cijev nalazila se je naime sasvim blizu ispod sedla i što sam se dalje vozio, tim je poda mnom bilo sve toplije. Kad sam se dosjetio razlogu, bilo je već tako gadno, da sam se pobojao da bi se vožnja mogla zlo svršiti i ta pomisao, koja mi je munjevito sunula glavom, sklonula me je da radi spasa ugroženog, najčasnijeg dijela moga tijela što brže skočim preko guvernala. Tada su brzo uvidjeli moj otac i gospodin Maybach, da ipak stvar nije tako jednostavna sa tim motornim kotačem.«

29. augusta 1885. patentiran je motorni kotač kao »vozilo sa plinskim odnosno petrolejskim motornim strojem, motorni kotač, saonice, kočije i slično uključivo motore za avijone«. Četrnaest mjeseci kasnije prijavljen je motor i za »pogon brodskoga vijka«.

Prvi benzinski motorni čamac jurio je po Majni s brzinom od deset kilometara ispred članova frankfurtskog jedriličkog društva. Daimler-Maybach bili su doduše, bojeći se »po život opasnoga« benzina, iz obzira prema bojazni, koju je svak osjećao prema benzinu, »opasnom po život«, povukli oko čitave palube žicu, da bi se svak uvjerio da samo elektricitet pravi to čudo... Ali se usred klicanja i slavlja pojavi na vodi policija, zaplijeni neprijavljeni čamac i uhapsi oba njegova vlasnika.

Dugo je potrajalo, dok je moglo pretsjedništvo jedrilićkoga kluba sklonuti vlast, da ih pusti na slobodu.

»Na slobodu pušteni« odrekoše se ponajprije dalnjih vožnja motornim čamcem, uzeše svoj »sat« pa ga ugradiše u jednu staru konjsku kočiju.

Savjetnik obrtničke škole Hegele, jedan od najintimnijih poznavača Daimlerovih, opisuje najprvi auto Daimler-Maybachov: »Na mjesto rude došao je unutrašnji zupčani točak, koji se mogao kretati s pomoću drugog zupčanika i jedne poluge za upravljanje. Poluga se sastojala od jed-

noga križa. Zupčanici su se mogli na njenoj osovini pomicati, tako da su se mogle udesiti dvije brzine. Motor se rashladjivao zrakom. Kola su dobro išla i prevaljivala su već do 18 kilometara na sat. Točkovi su imali željezne obruče. »Ipak smo dokazali da umijemo dugo sjedjeti«, priča jedan Daimlerov sin, »tim smo prvim automobilom pravili već velike ture, polako ali sigurno, t. j. sigurno samo s obzirom na to, da nas nije brzina dovodila u opasnost, inače nisu manjkale najrazličnije neprilike«.

Daimler i Maybach ne odustadoše ipak od svog nauma, iako su imali nebrojene neuspjehe; oni prionuše prije svega uza taj svoj auto.

»Svi ti pokusi«, priča najstariji Daimlerov sin iz tadašnjeg borbenog vremena, »koji su, dakako, stojali mnogo novaca, plaćao je moj otac iz vlastitoga džepa. Njemu se pri tome nije mnogo žurilo, da bi što prije započeo fabricirati. „Ili nešto dobro ili ništa", to mu je bila lozinka, i doista on se je isprva mogao samo vrlo teško odlučiti, da automobile dade iz ruke. Bili su to većinom dobri prijatelji, koji su mogli nabaviti prva kola. Uostalom bili su takvi pravi kupci ispočetka vrlo rijetki, pored sveg velikog interesa za stvar. Automobil je bio zavodljiva, ali i sasvim nova stvar, pa se u ono doba nije svatko mogao tako brzo odlučiti da ga kupi«.

Naposljetku se Daimler naljuti na natražnost u svojoj domovini, i to tako silno, da se je preselio u Pariz.

Njegova prva vožnja u tome gradu postade triumfalnom povorkom. Čitava ga je Francuska obožavala.

S tim se novim uspjesima vrati u Kannstatt.

Nastade mala tvornica. Za motore i kola.

1887.: deset radnika, 2 namještenika; 1889.: 78 radnika, 15 namještenika.

28. novembra 1889. osnovaše finansijeri Daimlerovo društvo za motore, dioničarsko društvo sa 600.000 maraka »u svrhu boljeg i izdašnijeg iskorišćivanja Daimlerovih patenata«. Naravno da je opet Maybach vjerno radio kraj Daimlera, koji je sada kao drugi pretsjednik njegovog nad-

zornog odbora mogao svome prijatelju pribaviti položaj, koji mu je pripadao.

Ali nijedan se od njih nije osjećao ugodno u okviru jednog bezličnog dioničarskog društva. Oni istupiše poslije dvije godine, povukoše se i opet u jednu malu radionicu u vrtnoj dvorani nekog kannstattskog kurhotela.

Daimleru je bila, god. 1889., umrla žena. Poslije četiri godine oženi se ponovno: gospodjom Linom Hartmann, veselom i načitanom udovicom iz mjesta Schwäbisch Hall. Ona je osim svog materinjeg jezika govorila francuski, engleski i talijanski.

Daimler ode u Ameriku na bračno putovanje. U Chicagu slavili su »čiču Daimlera« kao nekog spasitelja iz zlih dana što ih je trpio svijet, nemajući dosele motornih vozila.

Prve pobjede na utakmicama odniješe Daimlerovi motori.

1895. godine združi se on opet sa svojim tvornicama, stupi kao tehnički direktor opet na čelo svoje tvornice. Na banketu »izmirenja« održanom u Kursaalu, proslavljen je taj radostan dogadjaj i prodaja tisućitog Daimlerovog motora. Kapital je povišen na 900.000 maraka.

Uspon se nije više mogao zaustaviti.

Gottlieb Daimler nećkao se je doduše i opet, kada mu je predložio neobično agilni austro-ugarski generalni konsul Emil Jellinek, rodjeni Bečlija, a sa službom u Nizzi, inače po zvanju uplivni direktor banke Crédit Lyonnais, neka svoje motore pojača na 6 HP, odgovarajući: »Što će nam šest konja, kad već četiri tako brzo voze?«

Ali najzad Daimler popusti, u Kannstattu nastadoše teretnjaci, omnibusi. Broj radnika poraste. Tvorničke zgrade proždriješe sve susjedne. Bila je to pobjeda Daimlerovog motora.

Jellinek je želio da se motor pojača na 25 HP!

Kad je dogotovljeno to čudo od motora, Jellinek isposluje da je nazvan po njegovoj lijepoj kćerci Mercedes »Mercedes«.

Daimlerovoj porodici nije odgovarala ta promjena imena, ali nova se marka uvela neobično brzo.

Grof Zeppelin se udruži s Daimlerom. Gospoda su se još otprije dobro poznavala. Kad je letač jednog dana zamolio pronalazača motora, neka mu konstruira podesan motor za njegov prvi zrakoplov, Gottlieb mu to ponajprije odbije izjavivši: »Kad sam htio da sagradim kočiju bez konja, smatrali su me ljudi ludjakom. Ako dakle sada počnem konstruirati motor za uzdušni brod, onda će me doživotno zatvoriti!«

Uza sve to: Zeppelinov prvi zrakoplov imao je dva motora sa 4 cilindra i 12 konjskih snaga.

»Čiča Gottlieb«, kako ga je svijet zvao, osjeti da je umoran, povuče se, bolestan na srcu i na bubrezima. Njegovi sinovi Paul i Alfred pokušaše da nadomjeste njegovu radnu snagu.

Prije nego li su zvona oglasila da je nastalo dvadeseto stoljeće, poslaše sinovi ocu »počasnu povorku« od dvanaest najnovijih Daimlerovih kola za trku i omnibusa, koja prodje ispred prozora njegove bolesničke sobe.

On je ganuto promatrao taj dokaz svog životnog rada okrunjenog uspjehom. Onda opet leže u postelju. 6. marta 1900. umrije u 66. godini.

Na grobu mu stoji jednostavan kameni križ. Na podnožju stoji napisano: »Oni koji sa suzama siju, žet će sa radošću«.

Wilhelm Maybach i sinovi Daimlerovi nastavljaju rad svog velikog uzora. U Wiener-Neustadtu, u Berlinu, u Parizu osnovana su društva kao posestrime prvobitnog Daimlerovog društva.

1924.: Daimler-Werke sjedinjuju se sa svojim najuspješnijim konkurentom, sa firmom Rheinische Automobil- und Motorenfabrik Benz & Cie. u Mannheimu.

Daimler i Benz.

Nosioci tih imena, obojica jednako zaslužni za razvoj automobila, nisu se u životu nikada poznavali.

1933.: 100.000 Daimlerovih automobila, 12.000 teretnjaka, 8000 omnibusa sa 65.000 radnika.

1936: 180.000 kola, 75.000 radnika!

Ali vratimo se k Wilhelmu Maybachu: on ne izdrža više dugo u dioničarskom društvu. 1. aprila 1907. istupi i udruži se s grofom Zeppelinom. Sa svojim sinom Karlom Maybachom osnuje tvornicu motora za zrakoplove, zvano Maybach-Motorenbau G. m. b. H. u Friedrichshafenu. Tu nastadoše i njegovi i danas još čuveni Maybach-automobili.

Nekih 30 godina radio je još poslije smrti svoga učitelja, prijatelja i suradnika Daimlera na razvoju motora na svima područjima. Industrija automobila zahvaljuje njegovom pronalazačkom daru mnoge pronalaske, koji su usavršavali i osiguravali upotrebu automobila, pa mnogi od njih nisu ni danas još izgubili svoju vrijednost.

On je umro u Kannstattu 29. decembra 1929.

Iste godine kad i Carl Benz.

S njima su umrli zadnji evropski pioniri automobilizma.

LORD HAREWOOD

Kako je gardijski oficir ručao s prosjakom i tako postao najbogatijim vojnikom svjetskoga rata i šurjakom kraljevim.

Ta se čudesna priča počinje u nekoj djevojačkoj školi.

To jest u ono doba nije na tom mjestu na zemlji bilo ništa osim pijeska i trave. Odgojni se zavod onamo preselio istom prije nekoliko godina. Ali na onome mjestu, a to je bilo blizu engleskoga naselja Hastingsa, protjerao je, prije nepunih devetsto godina, William Osvajač, kako se zna, dotadašnjeg vladara Otoka, ugnijezdivši se sam na njemu.

S njime je bio došao iz Normandije preko Kanala i njegov nećak Allan, sin Earla Britanije, kasniji Earl of Richmond, a u njegovom se bataljunu borio s odličnom hrabrošću neki kapetan Picotus de Lassels. William ga nagradi za njegove vrline jednim imanjem, s kojega je bio odagnao nekog Saxon-lorda.

Time su gotova objašnjenja za karijeru koja će doći; jer po engleskim pojmovima nisu devet vijekova bogzna što kad se priča o kakvoj porodici, i zato nije nimalo čudnovato, što je od tih Lasselsa u srednjemu vijeku nastao neki barun Harewood, onda viscount Lascelles i najzad jedan prvi Earl of Harewood itd.

Ovdje je sada riječ o najstarijem sinu petoga Earla. On se zove Henry George Charles Lascelles, živi sasvim točno onako kao i otac, djed, pradjed i tako dalje; odgojen je u Etonu, dotjerao je do mastera of the school Beagles, služio je u vojsci kod Grenadier Guardsa u kraljevskom dvoru Sandhurst, koji služi za odmor, volio je da svojoj

domovini posluži u diplomaciji pa je u trideset i trećoj godini postao attaché britanskog poslanstva u Rimu.

Taj veliki, vitki, za sport tako spretni Mr. Lascelles iz Londona stekao je na juriš simpatije Talijana. Bio je uvijek i sa svakim ljubezan, u društvima je uvijek najzabavnije čavrljao i nikad nije bio zle volje. Zvali su ga »sretnim Henryem« i to mu ime ostade sve do danas; djelovao je zatim kod kanadskog general-gouvernementa, a kad je buknuo svjetski rat, stupi smjesta pod oružje.

S proljeća godine 1915. vrati se na nekoliko dana na Temzu, šalabaza u svojoj gardijskoj uniformi po ljubljenom Cityu, razgledava kineske porculane po dućanima antikvara, zadubljuje se kod svog ljubimca trgovca u otmjenom Bond Streetu u promatranje ljepotâ prošlih stoljeća, kojih se nije mogao nagledati na bojnome polju. On ne samo da je strastven sabirač, ne, on i mnogo štošta znade o umjetničkom blagu.

»Je li ova gemma iz Firenze?«, pita svoga prijatelja, vlasnika dućana.

»Iz Rima;«, obavještava ga taj.

»Najprije će biti da je Milano, oko godine 1500.«, začuje glas iz nekoga kuta.

Oficir se okrene prema čovjeku koji se bio umiješao u razgovor. Lecnu se prestravljeno. Tamo stoji starac u poderanom kaputu, u pohabanom odijelu, bez ogrlice, neobrijan, a kiša kao da ga je već više dana blatila.

Nema sumnje — prosjak je.

Kako dolazi u ovaj dućan, pomisli Mr. Lascelles.

Kao učtiv Englez on mu se svakako zahvali za obavijest.

»Uopće«, izjavi dosta odvratni skitalac, » — ovdje se je, otkad je rat, mnogo štošta izmiješalo. Pogledajte samo, gospodine, ova slika nije nikako od Holbeina! To je slika kakvog sasvim običnog Holandjanina. A ovo ... meni ne ćeš objesiti mačka u vreći ... ovo treba da je jedanaesto stoljeće!«

Pa započe nadugo predavati o nemogućnosti te tobožnje konstatacije.

Gardijski oficir začudjeno sluša što to sve ne zna taj stari prosjak. Kadikad mu i odgovara. Nastane uzbudjena prepirka. Lascelles odbija mnogu njegovu tvrdnju.

Medjutim je došlo doba za ručanje. Strašno je ogladnio, jer se je tako naučio u Flandriji.

»Hoćete li da zajedno ručamo?«, zapita on nepoznatog umjetničkog zanesenjaka u otrcanom odijelu.

»Da, ali ne smije ništa stojati!«, odvrati bojažljivo starac.

»Bit ćete mojim gostom, dragi prijatelju. Otići ćemo u moj klub!«

Čudan par vrlja, koracajući dalje, po Bond Streetu.

Sve gleda zabezeknuto za njima. Što li se to tako strašno prepiru taj prosjak i taj tako djedjeran gardijski oficir?

Kako je poznato, engleski personal u klubovima se nikada ne prestraši; barem se to nikada ne će primijetiti ni na malome boyu, koji javlja kada nekoga zovu na telefon, niti na sijedome poslužiteljskom starješini.

Ali toga podneva sve se prestraši.

Sluzi koji dvori za stolom ispade pladanj iz ruku, kako se je zgranuo spazivši tog čudnog gosta.

»Evo ti sindetikon pa zalijepi«, reći će nemogući klupski gost Mr. Lascellesa. Izvadi iz jednog stražnjeg džepa prljav paketić s iglama za šivanje, s koncem, s prelomljenim džepnim nožićem. Medju tim gadom nalazi se gotovo sasvim iscrpljena tuba s porculanskim ljepilom.

»Ali nemoj možda sve potrošiti!«, opomenu on klupskoga slugu, koji je bio problijedio.

»Ja naime spavam svaku noć prijeko na jednome stolcu u Hydeparku. Tamo sve ovo treba!«, objasni on sluzi, koji bojažljivo primi tubu medju prste.

»Mi u Flandriji ne spavamo udobnije . . . «, reći će oficir nasmjehnuvši se.

Prosjak grabi s uživanjem jelo, pije, onda poslije zapuši, ali on bez ikakve stanke priča o blagu prohujalih stoljeća, govori s toliko šarma i s najdubljim poznavanjem stvari.

Mr. Lascelles napiše na rastanku starcu svoju adresu na bojnome polju. »Zbilja ću se radovati, budete li mi poslali jedared pismo«, zamoli starca. »Porto se ne plaća!«, doda.

»Jest!«, usklikne gost, a oči mu radosno zaplamsaju, »pa to je istina! Papir i omot ću si već negdje nabaviti!«

Gardijski oficir otprati svog novog prijatelja, koji kao i on voli umjetnost, prijeko do Hydeparka i do »njegovoga« stolca, jer bi ovaj htio da poslije neobičnog jela malo prospava poslije ručka.

»Moram nažalost još malo počekati«, reče stranac žalosno, »eno prijeko baš prolazi blagajnik. Ja moram da prištedim ta dva peniesa što se plaćaju za upotrebu stolca!«

»Smijem li vam pomoći jednom malenkošću?«

»Jest, naravno, ako biste dali tom čovjeku ta dva penniesa . . . «.

Mr. Lascelles plati ta dva bakrena penija.

Prosjak legne sav sretan na tvrdo sjedište.

Oficir se naskoro zatim vrati na front. Često se sjeća tog čudaka, koji luduje za umjetnošću.

Jednog dana dobije pismo iz Irske.

Od nekog zvaničnog ureda.

Umro je Marquess of Clanricarde, otac njegova strica. Stari ga je gospodin postavio za generalnog nasljednika.

Lascelles ga nije nikada vidio, nikada u životu nije s njime govorio. Ipak!

On to čita u priloženoj oporuci. »Moj sinovac«, tako piše stari plemić, »je jedini čovjek, kojega poznam, koji ima pravo srce za umjetnost. Sreo sam ga slučajno u jednom antikvarskom dućanu u Bond Streetu . . .«

Onaj prosjak bio je zapravo Lord Clanricarde, jedan od najbogatijih Britanaca, ali i jedan od najvećih suvremenih čudaka.

Bojeći se da bi mogao rastepsti svoj imetak, živio je, već godine i godine, kao prosjak koji se skitao po londonskom Hydeparku. Medjutim mu je propadao sjajni dvor u Irskoj, njegovo umjetničko blago i dragulje, što mu ih na-

kupiše pretci, prekri prašina, a bankovni mu se je konto povećavao za tisuće funti.

Marquess of Clanricarde, koji još nikada u životu nije ni jednog penija poklonio, ostavio je svome sinovcu gotovog novca za dva i po milijuna funti otprilike, svoj dvor u Irskoj s ogromnim posjedom, s jezerima, s lovnim pravima, sa šumama, svoju po čitavom svijetu čuvenu zbirku umjetnina, dragulje porodice Clanricarde...

Mr. Henry George Charles Lascelles postao je bio jednim mahom najbogatiji vojnik.

Samo zato što se je jednom prepirao o umjetnosti sa nekim zapuštenim prosjakom...

Gardijski oficir Lascelle nije zamolio dopust, ne, on stavi pismo u džep svoje uniforme i ode kao uvijek u službu. To je etonski duh.

Triput ga raniše, on dobiva za naročitu hrabrost, slično kao nekada njegov normanski predak kod Hastingsa, Croix de Guerre, tuče se kod Yperna, juriša sa svojim bataljunom kod Maubeugea.

Tek kad se svršio rat, vrati se kući, otputuje na svoje novo imanje u Irskoj, u dvor Portumna Castle.

Tu je sve propalo, stanovnici ne govore najbolje o gospodaru dvora, koji je bio tvrda srca.

Poslije nedjelju dana on je svojom ljubeznošću osvojio sva srca, pa onda započe opet popravljati ono, što je čudak u toku tolikih godina bio skrivio.

Naskoro kupi sebi jednu od najkrasnijih kuća u Mayfairu, nasuprot onome parku, u kojemu je još prije tri godine za njegova dva penija spavao poslije ručka, koji je donio od svih ručkova na svijetu najveću korist, Lord Clanricarde: Chesterfield House.

Sada može po miloj volji da povećava svoje zbirke, smije da živi onako kako to pripada čovjeku, koji je od najbogatijih Britanaca šesti po redu. Lov, ribarenje, sjednice nadzornog odbora, sudjelovanja u novim poduzećima, društva, putovanja, posjećivanja antikvarskih dućana čitavoga svijeta, konji za trku, luksuzne jahte.

Jedamput, piše se godina 1921., pozvan je bio »sretni Henry« k Lordu Derbyu na imanju Chatsworth u neko veliko društvo. On je opet najbolje raspoložen, u njemu sve ključa životna radost i temperamenat.

Do njega sjedi za stolom princesa Mary, kćerka kralja Jurja V., sestra sadašnjega kralja.

Mlada, lijepa djevojka već je mnogo slušala za tog dražesnog muškarca, koji luduje za umjetnošću. Kao dijete često je puta izjavila svojoj odgojiteljici, Mlle Dussau, da bi htjela poći samo za takvog muža, koji je sličan njenom djedu, Eduardu VII.

A taj »Mr. Henry« bio je vraški sličan, vrlo mnogo sličan, njenom velikom pretku. Obrazovan je, pametan je, zabavlja dobro, razborito i zanimljivo; bavi se sportom, skuplja starine..., nošnja mu po svojoj boji odgovara odijelima djedovim ... jest, način kako hoda je gotovo jednak, kako pogledava onog tko mu sjedi nasuprot, kako u svojim rečenicama postajkuje.

Princesa ga dugo promatra — potajno.

Duke i Duchess of Devonshire pozovu ih naskoro poslije toga u Buxton.

Njih se dvoje najsrdačnije pozdrave.

U jesen se sretnu na jednom drugom mjestu, u Balmoralu. Svuda se već šapuće. Princesa porumeni preko ušiju, kad ga ugleda.

Mr. Lascellesa mole neka dodje u dvorac kraljevske porodice, u York Cottage. Tu je princesa proboravila najveći dio svoje mladosti. To je intimnija filijala mnogo oficijelnijega najmilijega dvora Sandringhama. Tu u divnoj engleskoj prirodi ona se osjeća kako treba kod kuće. Njih dvoje jašu po okolici, love, pecaju, plešu, uživaju slasti britanske jeseni.

I jednog novembarskog dana stupi sin petoga Earla of Harewood, šesti po redu od svih bogataša Engleske, direktni potomak jednog od najhrabrijih boraca kod Hastingsa, pred svoga kralja i kraljicu i zaprosi, ne zvuči li to poput priče, ruku princesinu.

Naredno jutro objaviše novine čitavoga svijeta službenu vijest.

»Kralj i kraljica objavljuju s najvećom radošću zaruke svoje ljubljene kćerke princese Mary s viscountom Lascellesom, D. S. O., najstarijim sinom Earla of Harewood.

U vijeću održanom sinoć u Palači Buckingham izvoljelo je Njegovo Veličanstvo dati svoju privolu za ženidbu.

22. novembra 1921.«.

Radost engleskog naroda radi tih zaruka ne poznaje granica. Čitava zemlja sudjeluje u svim, pa i najmanjim sitnicama pretstojećih svadbenih svečanosti.

Čuvene Clarinricarde dragulje, koje je baštinio, daje mladoženja kao ženidbeni dar svojoj obradovanoj ženi. Još prije dvjesta godina prorokovao je netko porodici, da će nakit jednom prije početka 2000-ite godine nositi kraljevska kći . . .

Svadba je bila narodno slavlje.

To je zacijelo svakako najmoderniji životopis i povijest ljubavi jednog suvremenika, kojega progoni sreća.

Jer naprimjer ja, pisac ovih redaka, ja takodjer stanujem već dugo preko puta Hydeparka, doduše na jeftinijoj strani. Ja sam — povodeći se za drugima — takodjer lutao Bond Streetom, razgledavao sam antikvitete i razgovarao se putem prijazno s prosjacima. Jedino što mi se dogodilo, bilo je da mi je jedan kolega irskoga lorda ukrao sat . . .

Nije li se možda današnja generacija onih koji drijemaju u Hydeparku odrodila?

KONAC